

Васіль Ткачоў

Мой рай зямны

Апавяданні

Кароткія былі

Драматургія

Сітуацыі

Немаўляткам

Гумарэскі

Гомель

1997

МОЙ РАЙ ЗЯМНЫ

З дзяцінства помніцца штрышок: царква, гарынь лампадка, святар дае нешта дужа салодкае ў пазалочанай лыжачцы... Я п'ю да канца з асалодай. Гэта ці не сон? Мама кажа: не. Хрысцілі. У пяць год. І, вядома ж, падпольна. Бацькі настаўнікі: нельга, яны павінны быць агэістамі, чыгачь людзям лекцыі пра той дурман...

Калі падрос, я часта хадзіў з Гуты ў Старыя Журавічы і назад паўз тую цэркаўку. Яна нагадвала мне чамусыці хатку на курынай ножцы. Пазней яе разбурылі. А свечка, якую там запаліў для мяне святар, гарынь і сёння. Я берагу яе агонь. Бо гэта — мая свечка. І ніхто іншы, акрамя цябе самога, не ўратуе яе крохкае цяпельца.

У мяне было багата дзядоў і бабуль, я ў іх жыў, імі захапляўся, відаць, хапаў, бы паветра ротам, усё лепшае, што яны мелі. Дзед Якаў і баба Пелагея мелі прозвішча Тарасавы (відаць, далёкі продак мой быў Тарасам) — як і мая мама, Вольга Якаўлеўна. З боку бацькі (які нарадзіў, а не карміў-гадаваў) вельмі любіў дзеда Аўггея і бабку Аксінню, яны мелі прозвішча Данілавы. Тут загадка невялічная: а чаму ж тады я — Ткачоў? З першым бацькам, Антонам Данілавым, мама жыла зусім нічога, жыццё складалася так, што ў нашу сям'ю прыйшоў новы чалавек — Юры Трафімавіч Ткачоў. Пазней я пачаў насіць ягонае прозвішча — як і ўсе мае трох браты і сястра. Ён — мой бацька. Я яго люблю, паважаю, і слова

"айчым" ніяк не стасуецца ў адносінах паміж намі. Той, відаць, і сапраўды, бацька, хто карміў і паіў. Асабліва пасля вайны, калі нявыкрутна было, голадна і ходадна. А карміў і паіў — ён, Юры Трафімавіч, настаўнік пачатковых класаў, інвалід з вайны: хлапчуком страціў руку... Хаця ў нашай, сям'і (і ў мяне асабістай) былі самыя добрыя адносіны з Антонам Данілавым да апошніх дзён ягонага жыцця. Нават бацькі ў гасці наведваліся іншы раз адзін да аднаго — не кажучы пра адносіны дзядоў і бабуль. Цяплейшыя. Яны і на могілках ляжаць сёння побач. Гэта раней я думаў, што дзяды нашы ды бабулькі — вечныя...

Я іншы раз думаю: а як бы гучала май ранейшае прозвішча па радыё, напрыклад, альбо глядзелася на тэатральных афішах і кнігах — Васіль Данілаў? Таксама, мусіць, някепска. Но яго насілі ўсё ж родныя па крыўі мне людзі, перад якімі я здымаю таксама шапку. За тое, што я ёсць.

Хата, дзе я нарадзіўся, і сёмня стаіць у Гуце. Там жыве дзядзька Мішка, матчын малодшы брат, з жонкай¹ Зінай (яна з Гарадоцкага раёна, прывез яе дзядька з Віцебска, калі служыў там дэсантнікам, Пудава — дзявочае прозвішча). Некалькі год назад купілі яны дамок у Магілёве, але сёння там жывуць дзеці, а самі вярнуліся: у сталым узросце перасаджвацца, тым больш на гарадскую глебу, цяжка. Але я ў Гуце бываю рэдка — раз у год, мабыць. Багата, як не шкада, спраў. Пісьмовы стол трymае, свой дом пад Гомелем маю, невялічкую гаспадарку. Ды і працую. Апошнія сем год — сакратаром Гомельскага

абласнога аддзялення Саюза пісьменнікаў. Гэта на першы погляд эдаецца, што работа так сабе, адна назва... маўляў, ні за што грошы чалавек атрымлівае. Не, канешне ж, усё далёка не так. Адзін, як кажуць, пры пасадзе, і усё даводзіцца рабіць аднаму. Нават паперку якую аднесці куды... усё сам. Не кажу ўжо, што праводзім у Гомелі літаратурныя святы, часта выступаю ў школах, ПТВ, выдаём альманах, рэкамендуем у наш творчы Саюз таленавітых хлопцаў і дзяўчат, ахвотна папулярызую творчасць сваіх калег-землякоў на старонках перыядычных выданняў. Хапае клопату. Была б шыя, а хамут заўсёды знайдзеца.

Я часта ўспамінаю людзей, сярод якіх жыву, набіраўся мудрасці, сталеў. З Гуты хадзіў я трох гадоў на пасёлак Ільч, у тамашняю сярэднюю школу. Восьмігодку я скончыў у Іскані, гэта побач з Гутай, якіх чатыры-пяць кіламетраў, але ўжо другі раён, Быхаўскі, і вобласць, такім чынам, Магілёўская. Некалі Іскань адносілася да Журавіцкага раёна, а потым перакроілі так усё кругом, што мы засталіся ў іншай вобласці. Тады я пра гэта не дудаў. Я ведаў, што ёсць Гута, ёсць Іскань, дзе жывуць знаёмыя і блізкія мне людзі. Гэта калі падрос, зразумеў, што пра адных людзей мне трэба пісаць у рагачоўскую райгазету "Камунар", пра друпіх — у быхаўскую "Маяк прыдняпроўя", так і ў абласныя. Таму ў той час сустрэўся я ў рэдакцыі "Магілёўской праўды" з вядомым паэтам Апяксеем Васільевічам Пысіным, які на сваім зборніку "Мае мерыдышы" напісаў для

мяне аўтограф. Бацькі мае, дарэчы, і сёння жывуць у Іскані. Даўно пенсіянеры. Трымаюць вялікую хатнюю гаспадарку, выбіваюцца з апошніх сіл. Цяжка ім усё гэта рабіць, падмогі ад нас, дзяцей, мала, аднак на нашы просьбы-угавары сядзець склаўшы руکі не рэагуюць.

Але я забег наперад. З Гуты, жывучы ў дзеда Якава і бабы Пелагеі і з сям'ёй дзядькі Мішкі, я хадзіў у Ілычоўскую СШ. Добрая школа. Славутая. Там быў цудоўны па тым часе народны музей Леніна. Ён — справа ўсяго жыцця дырэктара Міхаіла Гаўрылавіча Даманцэвіча, які мог бы яшчэ пажыць, але няўмольная хвароба выхапіла яго з жыцця, якое ён надта любіў. Нам, а я быў членам Савета музея, пісалі многія бальшавікі з Масквы і Ленінграда, у прыватнасці А.Д.Стасава. Некаторыя пісьмы ў адказ складаў і я. У музей пастаянна прыязджалі далегацыі школьнікаў, калгаснікаў, рабочых. А экспанаты, якіх было тут, калі мне не змяняе памяць, больш за чатыры тысячи, мы адпраўлялі —лішнія, вядома — дзесяцям усёй неабсяжнай нашай краіны, якія стваралі музеі Леніна ў сябе. Надоўга запомніцца мне і паездка ў складзе школьнай дэлегацыі летам 1965 года ў Маскву. Захаваўся здымак на Краснай плошчы.

Вельмі пакутаваў М.Г.Даманцэвіч, што СССР распаўся, а на Леніна, захаванню памяці якога ён аддаў шмат энержіі і часу, пачалі гаварыць абы-што, ліць бруд, як льюць яго на

закаранелыхп п'янтосаў, хапуг, бюракратагаў... Усё гэта, відаць, і паскорыла ягоную смерць.

А вучыўся я не толькі ў Міхаіла Гаўрылавіча, а і ў іншых настаўнікаў, якія запомніліся, якім удзячны. У Іскані былі перш- наперш мая мама Вольга Якаўлеўна Тарасава, якая выкладала беларускую мову і літаратуру, а таксама Галіна Сцяпанаўна Стасевіч, Вольга Кандрагаўна Хацкова, нябожчыкі сёння Мікалай Кірылавіч Шульга, Марк Ізраілевіч Поляк, Іван Іванавіч Хамічкоў. У Ілычы вучылі дабрыні і жыццёвай мудрасці Валянціна Мікалаеўна Даманцэвіч, Вольга Васільеўна Раманава, Ніна Сцяпанаўна Тарасава і многія іншыя.

На ільчоўскі перыяд прыпаў і пачатак маёй творчай дзейнасці. Апавяданне "Шчарбаты нож" надрукавала "Вясёлка" (атрымаў ганарап большы, чым дзед пенсію, таму частку грошай з вялікай радасцю перадаў бабулі — "на хлеб"), "Першы працадзень" — "Чырвоная змена". Вершы з'явіліся ў "Бярозцы" і "Піянеры Беларусі".

"Піянер Беларусі" друкаваў у гады майго школьнага жыцця цікавыя аповесці М. Ваданосава "Апошні вадзянік", А. Шашкова — "Лань — рака лясная". Зачытваліся гэтымі творамі А пазней мне даводзілася часта сустракацца з гэтымі пісьменнікамі, з Алесем Шашковым нават выступалі цэлы тыдзень па бюро пропаганды ў нашым Гомелі, і я тады

вяртаўся на сваю печ, у далёкае мінулае, і дзівіўся ўсё жыщцю — якія толькі не растуць у ягоным агародзе фокусы!

У той час, калі вучыўся ў Ілычоўскай школе, напісаў я пісьмо ў Гомель і пісьменніку Міхасю Даніленку, даслаў яму апавяданне "У завіруху..." Як цяпер помню цёплае і акуратнае пісьмо ад Міхася Пятровіча з вернутым апавяданнем, якое было густа папраўлена прыгожым почыркам. Я доўга яго бярог, тое апавяданне, як узор. Напішу што-небудзь — пагляджу, ці так...

Пазней, калі лёс закіне мяне ў Сярэднюю Азію, я буду перапісвацца з М. Даніленкам, а пераеду ў Гомель — мецьмагчымасць з ім сустракацца, размаўляць па тэлэфоне. І сустракаемся, дзякаваць Богу, і сёння.

Вяртаючыся да першых кроکаў "у пісьменнікі", прызнаюся, што з замеценай снегам Гуты пасылаў пісьмы не толькі М. Даніленку, пісаў колькі разоў Алесю Якімовічу, Алесю Пальчэўскаму, Генадзю Бураўкіну і ... Анатолю Бутэвічу. З апошнім перапісваліся, калі вучыліся ў школах — ён у Сноўскай Нясвіжскага раёна, а я — у Ілычоўскай. Пазней Анатоль так хутка пачаў узнімацца па службовых прыступках, што я проста разгубіўся — а як мне быць у такой сітуацыі, лезці на вочы яму ці не? І я склаваўся ў цянёк. Няёмка было неяк: падумае яшчэ, што мне нешта трэба... У літаратуру ж я тарыў сабе дарогу сам. За пісьмовым сталом. Падтрымка была адна — парады старэйшых. Больш — пісьмовыя. Шмат

дапамог мне Мікола Чарняўскі, вельмі шмат. Перад ім я ў вялікім даўгу. Ён адзіны чалавек, які стаў для мяне родным — як бы старэйшым братам. Друкаваў мяне часта ў "Бярозцы", дзе на той час працаваў Мікалай Мікалаевіч, перадрукаваў і здаў у выдавецтва "Мастацкая літаратура" першую маю кнігу апавяданняў для дзяцей "Хітры Данік", а тады даслаў мне 15 экзэмпляраў у Ашхабад, дзе я служыў у салдацкай газете. Радасці было шмат. Перадаць немагчыма. Кнігу ж разграблі-разабралі сябры, і проста хлопцы з Беларусі, якія там служылі або жылі. Ледзьве збярог адзін экзэмпляр.

Што тычыць А. Пальчэўскага, то пасля здачы экзаменаў у БДУ імя Леніна, я забег у "Вясёлку", дзе ўжо быў сваім чалавекам — друкаваўся, нешта было падрыхтавана да друку — і сказаў Алесю Восіпавічу, што, відаць, недабраў балаў, хоць сачыненне і напісаў на пяцёрку. На што ён паківаў белай, як мяккі снег, галавой:

— Эх, Васіль, Васіль! Табе трэба было зайсці да нас не пасля экзаменаў, а перад tym...

У цесным кабінецкіку сядзелі таксама за сваімі сталамі Васіль Вітка і Сяргей Грахоўскі. Яны сказалі тое ж самае.

І я тады чамусыці падумаў, што ўсе пісьменнікі добрыя людзі. Гэта пазней я пераканаўся, што ёсць сярод іх і нягоднікі... Генадзь Бураўкін, з якім я пэўны час таксама перапісваўся, як і Анатоль Бутэвіч, высока ўзлящеў па

службовай лесвіцы, таму шчыра пагаварылі зусім нядаўна...
"Помню, а як жа, помню..."

Я не надаку чаў ім, Бураўкіну і Бутэвічу. Толькі вось і для сябе самога загадка — чаму менавіта я выбраў іх? Не ведаю. Але рады, што яны добрыя людзі, а Генадзь Мікалаевіч мае ранг слыннага паэта. Я сачыў за іх працай моўчкі і здалёку, радаваўся і перажывалаў... Але больш — радаваўся... Бутэвіч жа, да яго гонару, выходзіў колькі разоў сам на мяне.

Шмат чаму навучыўся я і ў Міхася Герчыка, які рэдагаваў маю кнігу публіцыстыкі "Пахвалі пражыты дзень". Пасля працы з ім я, здаецца, пачаў пісаць крышачку інакш. И больш смела таксама.

Ды што гэта я так забег наперад, амаль у сённяшні дзень? Заду ж засталося амаль цэлае жыццё...

Пасля школы я адразу падаўся ў "раёншчыкі"¹. Мне дужа хацелася працеваць карэспандэнтам, і мяне ўзялі. За няпоўны год вырас у кармянскай "Зары над Сожам" да загадчыка аддзела пісьмаў і масавай работы. Друкаваў допісы ў абласной і рэслубліканскіх газетах. Вось у гэты час і паступаў ва ўніверсітэт. "Асадзі назад!" А там пара і ў армію. Службы ў Востраве Пскоўскай вобласці, у вучэбным падраздзяленні. З беларусаў і сёння помню Колю Клімовіча з Навагрудчыны, Валодзю Хаміцу з-пад Гродна, братоў Верамеенкаў з Лоеўшчыны. Мы, беларусы, не губляліся сярод расейскіх і ўкраінскіх хлопщаў, а недзе і самі звярталі на сябе ўвагу. А

потым быў Казахстан, знакаміты Байканур. Рабіў аналізы ракетнага паліва, але нядоўга: неўзабаве мне прапанавалі пасаду інструктара палітычнага аддзела аўтадынання па камсамольскай работе. Відаць, гэтаму садзейнічала тое, што маё прозвішча часта з'яўлялася на старонках акруговай газеты "Франзевец" і ў Ілычоўскай школе я быў два гады сакратаром камітэта камсамола. Служба была, як кажуць, лепш і прыдумашь нельга. Не гуляў, не, проста нада мной не вісей старшына падраздзялення, а таму распарадак дня я складаў для сябе сам. Хто служыў у войску, той ведае, што гэта такое. Пашанцавала яшчэ і ў тым, што ўзначальваў палітычны аддзел Герой Савецкага Саюза, генерал-маёр Міхail Іванавіч Дружынін, які, дарэчы, званне Героя атрымаў за вызваленне Віцебска. Таму да беларусаў у яго былі асаблівія адносіны. І да мяне, вядома ж. Але ён быў такі працаўнік, як пчолка. Нездарма ж яго потым забралі з Байканура на больш высокую пасаду ў Кіеў, з яго — у Хабараўск, а потым і ў Москву. Да службыўся да генерал-палкоўніка. Іншы раз я бачу яго па тэлевізору сярод ветэранаў вайны...

Пра касмадром у мяне засталіся добрыя ўспаміны. Шмат пісаў. Не толькі даклады і розныя справаўдачы, але і карэспандэнцыі. У газеты, на мясцовае тэлебачанне, а яно там было — на ўзроўні, мабыць, рэспубліканскага. Нават у "Комсомолке" надрукаваўся. Пра суботнік на касмадроме. Дзесяць радкоў. Аднак, запомнілася, панасіўся я з той

інфармушкай. Пакуль сабраў належныя подпісы, што можна даваць у свет, а потым — подпісы на дазвол, што інфармацыю можна перадаваць па сакрэткіх каналах. Самае цікавае, што інфармацыю надрукавалі і без майго прозвішча. Таксама нельга, а то маглі б мае знаёмыя здагадацца, дзе служу.

На касмадроме я бачыў шмат якіх цікавых людзей, у мяне, дарэчы, быў пропуск на ўсе стартавыя пляцоўкі. Таму я — пакуль не надакучыла — ездзіў на пускі, меў магчымасць бачыць многіх касманаўтаў, вядомых журналісташ, адказных работнікаў партыі і камсамола.

Збіраўся дадому, ззставалася два-тры месяцы служыць. А мне з "Фрунзейца" капітан Аляксандр Ганчароў, загадчык аддзела камсамольскага жыцця і шчыры беларус, прапанаваў паехаць здаваць экзамены ў Львоўскае ваенна-палітычнае вучылішча на факультэт журналістыкі. Спакусіўся. Паехаў — і паступіў. Гэта былі, бадай, мае лепшыя гады жыцця. Хоць і грукацелі ботамі аб плац. Хоць зліпаліся вочы ў каравулах. Хоць... Лепшыя, таму што быў час кахання, нараджэння дзяцей, а мы ўсе былі здаровыя, вынослівыя, бегалі нават па 15 кіламетраў марш-кідкі пры ўсёй амуніцыі, якая цягне, прыціскае цябе да зямлі нават тады, калі стаіш на месцы. Усё было. Дзіўна, але сёння і цяжкасці прыгадваюцца, як нешта добрае.

Пасля другога курса я паехаў у госці да Валеры Глэздзянёва, удмурта, у сяло Юм'яшур Алнашскага раёна

Удмурцкай Рэспублікі. Узімку, у час кароткіх канікулаў, Валерка гасціяваў у мянэ на радзіме. А ў яго на кватэры часова жылі дзве кватаранткі – прыехалі гандляры на колькі дзён дапамагчы калгаснікам убіраць ураджай збожжа. Адна з іх, Валя, стала маёй жонкай. Нвўзабаве яна разлічылася на працы і прыехала ў Львоў. Знялі кватэру. Мы такія былі вайскоўцы, што пасля другога курсу ўсім жанацікам дазвалялася жыць у горадзе. Валя працавала на радыёзаводзе — там, дзе і наша гаспадыня, Марыя. Але нядоўга — праз год нарадзіўся Ігар, цяпер ён працуе на фабрыцы "Палесдрук" і вучыщца завочна ў тэхналагічным універсітэце імя Кірава ў Мінску, і Валя засела ў Іскані да таго часу, пакуль я не скончыў вучобу. Прызначэнне пры размеркаванні атрымаў у Туркестанскую ваеннную акругу — усіх, у каго не было "рукі", адпраўлялі падалей ад Масквы, Мінска... і прэстыжных на той час груп савецкіх войск... Ды нічога страшнага, крыйдна трошкі, але і там людзі жывуць. Клопат такі. Галоўнае, мы праглі пісаць. Праглі служыць. Бо ў нешта верылі... І вось пасля размеркавання едзем ва Удмурцію, да Валіных сваякоў і да Гледзянёвых, дзе пазнаёміліся. Прывезлі нават сціплыя падаруначкі. Валера быў не адзін — з маладой жонкай Наталляй, выпускніцай Львоўскага паліграфічнага інстытута. У Юм'яшуры было свята. Як жа — Валерка, селькор, а потым супрацоўнік алнашскай райгазеты, стаў сапраўдным журналістам. Ды яшчэ вайсковым. Але хто мог у той час подумаць пра змрочны час, што праз якіх адзінаццаць

год над Юм'яшурам надоўга павісне смутак, жалоба: маёр Глэздзянёў, начальнік аддзела газеты "Фрунзевец", загіне ў Афганістане. Не думаў і я ў той час, што буду стаяць на ташкенцкіх могілках увосень 1991 года, напаўняць яго келіх, даваць яму закурыць... і крадком змахваць слёзы. Мужчыны таксама плачуць. З жонкай і сынам выбраліся мы тады ў Ташкент. Нагалля засталася там жыць. "А як я паеду ў Львоў? Валёрка ж тут..."

Я і раней бываў у Ташкенце мо разоў пяць. Але пасля той восені ён, некалі сонечны, прыгожы і вясёлкавы горад, здаўся мне шэрым, панурым...

... На першым годзе маёй службы ў Ашхабадзе нарадзіўся сын Юрка. Гэта ён з намі ездзіў праз семнаццаць год у Ташкент. Дарэчы, пра Ашхабад. Мне ён тады, у семдзесят трэцім, калі быў маладым, поўным энергіі і творчых задум, спадабаўся і імпанаваў. Прыйгожы горад. Зялёны. І ўсе ж — сталіца: выходціць шмат часопісаў, газет, ёсьць выдавецтвы, радыё, тэлебачанніе. Ёсьць дзе друкавацца.

Я палюбіў туркменскія раніцы і вечары, не любіў, вядома ж, спякотны дзень. Любіў і паважаў туркменаў, з імі, дакладней, сярод іх можна было жыць. Людзі яны гасцінныя, добрыя. Ты да іх з усмешкай на твары — яны да цябе і таго хутчэй. У мяне засталося пра Ашхабад багата прыемных успамінаў. Я там шмат пісаў і шмат друкаваўся. Пісаў на расейскай мове. Друкаваўся яшчэ і ў перакладзе на

туркменскую. И что цікава, нават прапанавалі пасаду спецара ў газету на туркменской мове. Здзівіўся: "Дык я ж не ведаю мовы?". На што пачуў адказ: "А ты пішы на сваёй, мы перакладзем" Я і пісаў. Плёў "лапші".

Любіў, жывучы ў Ашхабадзе, бываць у гарах Капет-Дага, адпачываць на Каракумскім канале, збіраць увесну кветкі ў пустыні... И есці туркменскі шашлык, вядома, пад ашхабадскае піва, халоднае, крышталёвае і прыемнае на смак.

Праз дзесяць год, як пакінуў яго, я зноў пабываў у Ашхабадзе. Прайшлі гады і каштоўнасці памяняліся, мы сталі іншымі. И я адчуў там, як люба мне Беларусь. И падумаў: тут жыць я б да скону не змог. Гэта—іхняя зямля. Мая — вось яна!

У Ашхабадзе, трэба сказаць, жыве шмат беларусаў. Застаўся і мой малодшы брат Мішка — яго накіравалі туды — вось супадзенне! — паперад мяне пасля магілёўскага машынабудаўнічага тэхнікума, да яго ён дабавіў там дыплом політэхнічнага інстытуга. З тых, каго ведаў, адны засталіся пасля службы ў арміі, як, напрыклад, журналіст Валодзя Грачоў, іншыя прыехалі да іх у госці і ўпадабалі гэтые горад, трэціх накіравалі пасля вучобы, чацвертых прывяла сюды бяда—хвароба нырак...

Мікола Калінковіч завітаў на маю кватэру сам, прадставіўся, хто такі. Беларус, выпускнік Белдзяржуніверсітэта, а на той час — афіцэр КДБ. На мяне яго вывееў паэт Мікола Федзюковіч, які працаваў літкансультантам у

"Чырвонай змене". Ці трэба казаць, як я абрадаваўся Калінковічу. З ім мы часта сустракаліся — землякі ж! Далёка ад Беларусі слова "землякі" мае асаблівае значэнне. Хадзілі на футбол. Хадзілі проста па сонечных ашхабадскіх вуліцах. У цеснай кухні маёй двухпакаёўкі я чытала яму і жонцы Святлане свае першыя дарослыя апавяданні, якія потым склалі зборнік "Дзень у горадзе". А Мікола таксама пісаў — дакументальную прозу. У асноўным, пра землякоў-бепарусаў, якія ўсталёўвалі ў Туркменістане савецкую ўладу. Выдаў некалькі кніг. Даволі тоўстых. Стаяў членам Саюза пісьменнікаў. А потым мы раз'ехаліся: я — у Гомель, Мікола — у Москву, на вучобу ў акадэмію. Званіў, пісаў. Шкадую, што мала яму дапамог. Ён збіраў звесткі пра Грыбаедава, а з Гомелем пісьменнік-дыпламат быў звязаны сваяцкімі ніткамі. Думаў, заўтра!.. Заўтра Колі не стала. Загінуў у Тбілісі, адкуль часта прыходзіў да мяне курсант-гамяльчанін (пасля акадэміі Калінковіч выкладаў у нейкай вучэльні КДБ) і заўсёды нешта перадаваў ад Міколы. Нейкі прэзент. Я, у сваю чаргу, ламаў галаву, чым здзівіць Колю. На жаль, і іншых хлопцаў-пісьменнікаў, з якімі я падтрымліваў таварыскія адносіны, няма, яны пакінулі гэта свет у росквіце сіл і таленту. Шкада. Вельмі шкада. Недакахалі, недапісалі...

Няма Mixася Барэйшы. Перапісваліся, званілі адзін аднаму. Ён пісаў мне паштоўкі вялікімі, як і сам, літарамі.

Няма Уладзіслава Рубанава. Кожны раз пры сустрэчы ён у мяне пытается: "Дзе рукапіс?" Я адказваў: "Ведаеш, Славік, у мяне зараз малое прадпрыемства, я на хлеб зарабляю, а выдаваць кніпі цяжка, то няхай выдаюць іншыя, у каго няма таго кавалка хлеба..." Я аднёс рукапіс у выдавецтва "Мастацкая літаратура", дзе У.Рубанаў загадваў рэдакцыяй прозы, калі Славік памёр. Там цяпер іншыя людзі. Я не веру нават, што калі-небудзь мая проза пабачыць свет.

Няма і Міколы Федзюковіча, які знаходзіў мяне сваімі лістамі усюды, куды заносіў лёс.

Я помнню вас, хлопцы.

П'есы я пачаў пісаць у дзяцінстве. Першую стварыў на мясцовым матэрыяле. Адзін вясковы дзядзька Міця, мой, дарэчы, сваяк, пасля смерці жонкі падбіраў сабе новую кабету... Пра гэта і напісаў. Камедыю. Мне было надзвычай лёгка пісаць, бо я не ўмей гэтага рабіць. Але вяскоўцы, якім я чытаў на лаўцы калі Мікіты свой твор, смяяліся да слёз уваччу. І калі ў час чытання на гарызонце паказваўся сапраўдны герой майго тварэння, слухачы шыкалі: "Ша! Міця!"

Мне і пазней, калі ставілі п'есы на прафесійнай тэатральнай сцэне, гаварылі: "Шаі Гэта нельга... пачуюць... не так зразумеюць..."

Напісаў больш дзесяці п'ес. У тэатрах пастаўлены: "Сівы бусел" (Магілёўскі абласны драматычны тэатр, 1985 г.), "Вокны" (Гомельскі драмтэатр, 1985 г.), "Прыгоды з Канапухіным"

(Магілёўскі драмтэатр, 1988 г.), "Кветкі-ягадкі" (Беларускі акадэмічны драмтэатр імя Я. Коласа, 1990 г.), "Усміхаўся месяц белай вішні" (Гомельскі драмтэатр, 1996 г), "Шкірдзюкі займаюць абарону" (Мазырскі гарадскі драмтэатр імя І. Мележа, 1996 г.), "Лесвіца" (Рагачоўскі народны драматычны тэатр, 1988 г.). У 1996 годзе спектакль "Стары і дарога" створаны на рэспубліканскім радыё, а ў тым жа годзе на тэлебачанні — "Добрае стаўленне да сабакі". Выдаў кнігі п'ес "Седой аист" і "Недоразуменія".

Чакаюць сваёй чаргі яшчэ некалькі п'ес. Нават некалькі — для лялечных тэатраў.

Выдаў восем кніг. Пішу тое, што пішацца. Апавяданні для дарослых і дзяцей. Гумарэскі. Публіцыстыку. І п'есы, вядома ж. Яны пішуцца заўседы Я ужо не магу жыць, каб іх не пісаць. Гэта нейкі наркотык, не інакш.

Цікавая дэталь: першы тэатральны спектакль я ўбачыў недзе на пачатку шасцідзесятых у Магілёўскім драматычным тэатры. Але добра помню, што называўся ён "Чароўны сон". Казка. Нас, школьнікаў, вазілі на спектакль з вёскі на калгасным грузавіку. І першы спектакль па маей п'есе пастаўлены на той жа сцэне. П'есу ўпадабаў галоуны рэжысер тэатра Аляксандр Дольнікаў. Спектакль "Сівы бусел" ішоў доўга і цёппа прымаўся гледачамі, што не спадабалася крытыкам. Сам чуў: як жа так, першая п'еса... ну не можа ж быць яна добрай!.. а людзі, нягоднікі, так рэагуюць, так

прымаюць! Ім, крытыхам, хацелася адваротнага. Я разумею іх: пра ўсё нягеглае лягчэй пісаць. Толькі чамусыці я сам бачыў колькі разоў, як яны, крытыхі, расхвальвалі спектакль, які пакідалі у ходзе дзейння людзі, і прысуджала прзызы, першыя месцы на фестывалях. На што нябожчык Г.Колас гаварыў без іроніі: "А ты паглядзі, хто напісаў?"

А "Сівы бусел" жыў на злосць многім. Ім адкрывалі магіляўчане гастролі ў Палтаве, Вінніцы, Бранску... Тады не было ў мяне відэатэхнікі, як, відаць, і ў іншых, і спектакль не захаваўся. Існуе толькі на магнітнай ленце. Магіляўчанам я вельмі ўдзячны, што падгрымалі, паверылі. Да ўсіх, хто быў заняты ў спектаклі, я адношуся, як да родных, бізкіх людзей. Зайседы рады іх бачыць, чуць. І зычу ім доўгага жыцця. Хоць, на вялікі жаль, трох "буслоў" ужо няма — народнага артыста Беларусі С.Бульчыка, заслужанага артыста рэспублікі В.Гусева і артысткі А.Барысавай. І шчыра ўдзячны акцёрам, З.Бурцавай, Р.Белацаркоўскаму, В.Галкіну, К.Печнікаву, В.Гудзіновічу, А.Ташкінаву, Л.Гурынай, В.Пятровічу, І.Дзянісавай...

Сёння, здаецца, складваюцца ў мяне добрыя творчыя адносіны з нашым Гомельскім абласным драмтэатрам (дырэктар — Валянціна Георгіеўна Рагоўская, мастацкі кіраунік — Уладзімір Аляксандравіч Карагекевіч) і Мазырскім гарадскім імія I. Мележа (мастацкі кіраунік — Валеры Аляксандравіч Ласоўскі).

Працуючы над п'есамі, я пабываў на творчых семінарах у Піцундзе, Рузе, Дубултах. Меў шмат знаёмстваў, карысных для мяне, таму ў былым Міністэрстве культуры СССР ахвотна набывалі мае п'есы, плацілі мне нядрэнныя грошы, каб я меў магчымасць працаваць над новымі драматычнымі творамі.

У Москве, у тэатральнай краме, прадаюцца мае дзве кніжкі п'ес на расейскай мове.

2 сакавіка ў 1995 годзе ў Доме літаратара быў мой творчы вечар. На яго завітаў і народны пісьменнік Іван Пятровіч Шамякін. І сказаў пра мяне слова. Цёплае. Ён, аказваецца, сочыць за маёй творчасцю, чытае. Слухаючы Івана Пятровіча, я зноў успомніў сваю родную Гугу, Іскань і Ленінадар — вёсачку, што прытулілася да цёплай спіны лёсу, у якой стаіць мая хата, дзе мой рай зямны. І захацелася хутчэй вярнуцца да людзей, сярод якіх жыву, і жыву, дзякуючы ім.

Мая свечка, дзякаваць Богу, пакуль гарыць...

Студзень, 1997 год

Апавяданні

ДЗЕНЬ ШАХЦЁРА

Ціхен'ка ціўкнула кураня – апошняе з усяго вывадку, што ацалела- ўратавалася ад розных дробных хатніх драпежнікаў і перадужала голад-і Мітук, торгнуўшыся, нібы цятнік перад рухам, усім сваім закляклым целам, прачнуўся.

–Ё-маё, дык ужо ж!..–Ён працёр непаслужмяным кулаком вочы, зірнуў на мурзатыя ходзікі, па якіх ходзяць-топчуцца мухі і не вышіраюць ногі. – Ё-маё! Кыш, кыш з дарогі, сцерва! Растапчу-у!

Куранятка пырхнула пад трохногі зэдлік, на якім стаяў літровы слоік з вадой, гаспадар прагрукаў побач кірзавымі ботамі і, перш чым піхнуць дзвёры, затрымаў, як бы вінаваты і поўны спачування , позірк на куранятку:

– Накармлю сёння да адвалу. Круп куплю. Проса. Чуеш? Пацярпі. Багата цярпела – менш засталося. Вырасцеш – яйкамі аддасі. Ясна, шмакадзяўка? А цяпер сядзі тут і не вытыркайся, а то якая падла сажрэ. Чакай. Сёння мне пенсію прывязуць на пошту. Багата грошай будзе. Я сёння ім свята ўстрою. Яны запомніць Мітука. Здохну, а слава доўга цягнуцца будзе: во нам Мітук свята даў! И ablізнуцца. А то як што языкамі мянцяць: «Алкаш!» Я сам знаю, не трэба напамінаць. Сядзі мне тут і не ціўкай. Пабег я. За грапшыма.

Мітук жыў на Крыжай Бярозе, самай аддаленай вуліцы, да пошты было крыху мо за кіламетр, і ён шугануў напрасткі – цераз калгаснае жытага, якое сцябала па халівах ботаў, заміналага, але ж нельга спазніцца: начэпіць Люба замок на дзвёры пошты, тады хоць кусай яго.

Вось так Мітук некалі бегаў у школу – што расло на гэтай дзялянцы калгаснага поля, па тым і тарыў сцежку. Так-сяк

адмучыў ён сямігодку, а тады ляжаў на бугарках за школай з хлопцамі ад няма чаго рабіць і прыхінуў твар сухой і жорсткай, як фальга, газецинай, – каб не так моцна пякло. Марылі хлопцы, рашалі, у які свет падацца. А на той газецине акурат была аввестка, што ў Горлаўку патрабующа дужыя хлопцы для работы ў шахце. Зацікавіла. Прачытаў яшчэ раз, перадаў газету сябрукам. Усхапіліся з зямлі, сабраліся похапкам, не зважаючи на пярэчанні бацькоў, як толькі і бачылі іх – паехалі! Здабывалі вугалёк. Потым неяк непрыкметна Мітук застаўся ў Горлаўцы адзін – паспытаў таго хлеба хлопцы-землякі, ды і далі цагу: грошы грашыма, іх усе не заграбеш, але навісла небяспека – спіцца можна, як двойчы два. Кожны дзень, пасля пад'ёму на паверхню, завядзёнка была «паласкаць» горла ад пылу віном і гарэлкай. Яны паехалі, а Мітук паласкаў горла яшчэ гадоў пятнаццаць, здаровы быў – надоўга, як бачна, хапіла, толькі рукі пачалі выдаваць – трымцелі, не слухаліся. Значных змен якіх-небудзь за той час у асабістым жыцці не адбылося. Сям'ёй не абзавёўся, набыў тое-сёе з апранашкі, далі, праўда, асобную кватэрку-аднапакаёку. Парадзела і ў роце зубоў – каб рамантаваць іх, трэба не піць, а калі ж для іх, зубоў, тут выкраіш час? Не выпадала. Ён і вярнуўся ў Іскань без зубоў, але ў добрым настроі – усмешка, як усё роўна намаляваная, заўсёды вісела на ягоным маршчыністым, з праваленымі ўсяродак шчакамі, твары. Прынялі землякі так, як і прымаюць павяртанцаў: вілы ў рукі – і на гной. У каляіну калгасную ступіў ён без разгону, цвёрда. Характар у Мітука добры, кожнага прывеціць, кожнаму паспачувае, за чарку дык і ў блін расплещацца, а зробіць, што папросяць вяскоўцы. Безадказны Мітук. І ў выпіўцы таксама. Піў, як і рабіў, да пераможнага канца, таму брыгадзір Шарабод звычайна прыстаўляў да пераносіцы картузікам руку, углядаяўся, ці не

відаць дзе Мітука, а Мітук, лёгкі на пад'ём, усім сваім задрыпаным тварам тырчыць перад акном, тэр вочы:

– Чаго?

Шалабод заводзіўся маланкава, сыпаў соль на рану – у Мітука ж з учарашняга галава, як цэбар:

– Спіш? Дрыхнеш, абібок? Так? Значыць, запомні...

– Грамчэй гавары ці заходзь у хату, але ў мяне выпіць няма, – казаў Мітук, дыхаў на шыбу, на якой заставаліся кроплі, і брыгадзір ківаў на іх – маўляў, са школа можна сашкрэбсі і апахмяліцца.

– Слухай сюды. Значыць, так. Каня больш не агрываеш.

– А на храна ён мне! Хопіць, што адбойны малаток пацягаў!

– На гарбу дровы насіць будзеш! На гарбу!

– Да на зіму я прыб'юся да якой Мар'і!

– Як ты калгасу, так і ён табе! Соткі абрэжкам да самых вокнаў!

– Не маеш права! Ты ў шахце быў? Цябе, цяцеру такую, там бы задушылі!..

– Ён яшчэ і агрываецца! – ніякавеў брыгадзір, вадзіў круглай, як гарбуз, галавой па баках, стараючыся ўбачыць каго з людзей, каб і тыя маглі паслухаць, якая ў яго адбываецца трудная размова зabolтусам і чаго гэта каштуе ягонаму здароўю. – Шкада – нікога няма паблізу. Хай бы паслухалі, як і куды ты выканаўчую ўладу пасылаеш.

– Усё ў цябе? – талопіў вочы Мітук, нахабна глядзеў прама ў твар Шарабоду.

– Ідзі на работу-у! Кідай усё – і давай!.. З віламі сёння! Шуруй! Прыйедуць забіраць лячыщца ад п'янкі – я на цябе першага нацкую. А ты як думаў! Хаханькі табе!

– Да пайшоў ты!.. – і Мітук насоўваў на акно фіранку, чорную, як камбінезон у трактарыста, плюхаўся на ложак і заплюскаў вочы: спаць, спаць, спаць!

А брыгадзір, заносячы тлустае цела на калёсы, бурчэў:

– Гэта ж трэба!.. Здаровы, як бык, а мінімуму гадавога і блізка не вырабляе, гад. І сораму ж няма ў чалавека. Прапіў увесь сорам. Вернецца з водпуску ўчастковы, ён яго зафугуе ў АТП. Майму цярпенню прыйшоў канец. Хопіць. Баста. Такія людзі слоў не разумеюць. А калі яшчэ наконт Веры пацвердзіцца, то галаву адсяку!

Звычайна Мітук, калі брыгадзір палохай яго затачэннем у АТП на прымусовае лячэнне, падціскаў хвост, прыкладаў руку да сэрца, начапляў на твар кіслую ўсмешку і кляўся зайдра ж, з першымі пеўнямі, быць там, куды загадае. АТП ён баяўся. Калі ж зачынены там больш месяца сядзіш, як у турме, а пад прымусам якое ж лячэнне? Пшык. Адно – хочацца помсціць таму, хто запёр туды. Больш того, кругом, лічы, адны наркаманы, і каб не страціць сваю кліентuru, падазроныя асобы носяць ім прама на «лячэнне» розныя каноплі і макі – ухітраюцца перадаць. Да гэтага прывыклі, пра гэта ўсе ведаюць, але нікто нічога не робіць, усе закрываюць вочы. Спрабавалі пачаставаць і Мітука. І як адкруціўся – не зразумее сёння і сам. Але ганарыцца, ставіць сабе ў заслугу, што не спакусіўся.

Сваё вяртанне адтуль Мітук адзначыў тады даволі шырока – набраўся ў мясцовай краме і доўга шастаў па вуліцы, чапляўся да людзей, бо хацелася яму пахваліцца, як дужа добра яго вылечылі брыгадзір і ўчастковы ад гарэлкі!

Яшчэ калі ён жыў у Горлаўцы, да Мітука прыехаў малодшы брат Колька – вырваўся з вёскі без дакументаў, тады пашпарт атрымаць мог толькі вундэркінд якога-небудзь начальніка. Вельмі хацелася і яму, Кольку, паспытаць

шахцёрскага хлеба: хваліўся ж Мітук, што дужа смачны, дапамог Кольку старэйшы брат уладкаваць на шахту, усімі праўдамі і няпраўдамі ўпёр яго туды, хоць і павалтузіўся, канешне ж, багата, пакуль дамогся: загад – не браць. Сам Хрущчоў падпісаў. Але Мітук да таго часу прывык глыбока браць—і ніякая парода, нават самая цвёрдая, не магла перад ім утрываць. Колька пачаў здабываць вугалёк у адной брыгадзе з ім, а паколькі Мітук штодня добра закладваў за каўнер, то ён збіраў торбачку для дваіх, сам яе і нёс. Мітук толькі пры сустрэчы ківаў:

– Брат Колька. Мяншой. Не п’е – можна не прадлагаць.

Калі мужчыны і траха старэйшыя за Кольку хлопцы выпівалі, ён, на здзіўленне тых, толькі грыз што-небудзь з закусі і слухаў, аб чым яны гамоняць. Іншы раз хто-небудзь з выпівох кідаў Кольку: «Не пераводзь закуску». Але так, жартам.

Неўзабаве Колька адбіўся ад Мітука – стаў на ногі, агледзеўся па баках і зразумеў, што, калі не знікне з поля зроку Мітука, той калі-небудзь усё ж даканае яго сваім: «Цяпні!» Колька ўсякі раз аднекваўся, Мітук, махнуўшы рукой і крэкнуўшы, цягнуў адзін, набіраўся як сабака блок і проста з-за стала чыкільгаў, змятаючы ўсё, што сустракалася на шляху, на ложак, хроп. Спаў заўсёды ў тым, у чым і хадзіў.

Колька ж выбіўся ў начальнікі – закончыў вячэрні інстытут, памаленъку- патрохі папоўз угару, і неўзабаве сядзеў у асобным кабінцы. А калі праганялі з шахты Мітука, развёў рукамі:

– Прабач, братан. Нічым дапамагчы не магу. Толькі магу сказаць, што табе трэба палячыцца ад п’янкі. Гэта твой апошні шанц. Думай.

– Ды пайшоў ты!.. – сцяўшыся, моцна сказаў Мітук, згроб свае транты і ўзяў білет да Быхава. Але каб не Колька, і сёння б яго даймаў брыгадзір Шарабод: «Давай мінімум, гультай!»

Прыехаў той неяк у адпачынак, сустрэў Мітука на возе з віламі, дома за вячэрай, бы між іншым, пацікавіўся: «Дык табе што, пенсіі не хапае, што ў калягас на працу ходзіш?» – «Якой... такой... пенсії?» – «Дык ты ж на шахце амаль дваццаць гадоў адпахаў... пад зямлёй... у забоі... А трэба – пятнаццаць!» – «Ё-маё! Ё-м... маё! Ну, пачакай, Шарабод! Мінімум яму, ваўкалаку, давай, калі я даўно, аказваецца, на пенсіі! Спасіба, брат, што сказаў, а то я б да шасцідзесяці і петаўся... Спасіба... што, кажаш, я ўжо пяць гадоў, як законны пенсіянер?» – «Акурат так...» – «Ё-маё!»

І вось Мітук шыбуе на пошту агрывілаць пенсію – за апошнія, кажуць, шэсць месяцаў. То і добра, хоць так. Тыя грошы ўжо за чатыры гады з хвосцікам хай будуць дзяржаве. І ёй трэба. Мітуку хопіць. Мітук і так шчаслівы – на сёмым небе. Гэта ж столькі грошай! Калі яшчэ раней ён трymаў у руках пук паперак, без якіх ты... ну хто ты? Мусіць, тэлеграфны слуп, якому нічога не трэба. А яму, Мітуку, ой як трэба! Хто ведае, як баліць раніцай макацёр пасля гарэлкі,-- той зразумее. А пазычыць, каб палячыцца,-- дулю хто пазычыць яму. Галаву адвернуць, скрывяцца: «Няма». Рэпутацыя такая. Эх вы, людзі! А цяпер што скажаце, калі перад вамі не абы-які пенсіянер там, а шахцёрскі? Што, цікава, Мітуку скажаце?

Здалёк яшчэ Мітук запрыкметіў каля пошты крыты грузавік, і сэрца ёкнула: а што калі не прывезлі грошы? Калі не хапіла для яго? Усё можа быць – цяпер час такі ненадзейны. Ён жа тады, Мітук, памрэ – наважыўся сёння даць свята для землякоў, якія чарку паважаюць, навастрыўся і сам дубранька горла прамачыць, павяртаць назад, адкладваць хоць на адзін дзень такое мерапрыемства – смерці варта.

Фу-у ты, вось і пошта. Каля ганка было адзінока, паштарская машына ад'ехала і Мітук, папляваўшы ўбок,

пацягнуў на сябе дзверы так, нібы яны былі на той свет. Калі пераступіў парог, павесялеў.

– Прывет-салют, Любаша!– павітаўся, шырока ўсміхнуўся бяззубым ротам, але загадчыца аддзялення ніяк не адзягавала – разбірала сабе скрынкі і розныя скруткі. – Прывет, кажу!

– Прывет, – нехаця адказала Люба.

– Ну... і як там? Кхе-кхе-хе.

– Прывязлі. Поўны меж грошай табе. Прывязлі.

Каб хто бачыў, як ад радасці падскочыў гэты высокі, прыгорблены, худы, ссохлы, бы леташняя трэска, чалавек, – дзіву даўся б: ці ж можна так радавацца старому мужчыні, не дзіця ж? А ён, бачце, крычыць, падскокваючы:

– Ура-а-а! Ура-а-а! Спасіба-а-а-а! Ты не дала мне памерці-і-і!

– Сціхні! – гыркнула Люба.

– Дай і цябе пацалую, золатка! Дай! Замест шахты!– Мітук прадзёрся скрэзь гару скрынак і скруткаў, ашчаперыў загадчыцу і ўжо наважыўся чмокнуць тую ў рабую шчаку, калі дзверы адчыніліся і ў пакой ступіў муж Любы – Пецыка, вясковы электрык.

Пецыка глянуў на Мітука бычыным вокам :

– Адставіць!

– Ах, не атрымалася, – адразу ж здаўся Мітук. – Хацеў, чэсна скажу табе, Пягро, радасць сваю на тваёй жонцы выміць...

– Вылівай сваю радасць на якой другой бабе, – строга сказаў Пецыка і замахнуўся на Мітука, але жонка цыкнула на таго, і кулак павіс, дзе і вісеў, – каля кішэні.

Пецыка, відаць, і сам успомніў, што Мітук сёння павінен атрымаць меж грошай, таму сказаў, стараючыся ўсміхнуцца:

– Да я так... Што ж я, па-сапраўднаму ? Не хапала дзяцініцца. Ці нам мала, так, Міця?

– Ага. І я кажу: радасць. Давай, давай, Любаша, варушыся. Газеты твае пачакаюць. Я ж вось пяць гадоў чакаў... ці колькі. Мне ў першую чаргу. Я яе даўно заняў. Пагодзь, Пеця, нікуды не ідзі. Зараз мы зварганім.

– Я яму пап'ю! Я яму!.. Пакажу як піць!.. – завялася Любка. – Пасінеў, як падасінавік. І цябе, Мітук, папярэджваю: пачастуеш – атрымаеш у мяне пенсію!..

– Да не буду, не буду, – не на жарт спалохаўся Мітук. – Што я... не разумею? Гэта ж навошта мне браць грэх? Х-ха-ха-а-а-а! Сказала : не пі – не буду. Пераб'еца. Пятро, ты не крыўдуй, – Мітук павярнуўся да яго, падмірнину – каб дарэмна не хваляваўся. – Такое, брат, дзела. Не маю права. Твая жонка для мяне вялікі начальнік, не дасць грошы, што тады? Не, не. Пяць гадочкай... ці колькі там... чакаў... І вось!..

Наступіла ўрачыстая хвіліна. Любка вывалила на стол з меха, нібы бульбу – падняўшы той за два рагі – процыму грошай.

– І гэта ўсе... мае? – аслуپянеў, папярхнуўся Мітук, гледзячы на столік, дзе ляжала горка перацінутых шпагатам і пазначаных пячаткамі пачкаў. – Гэта ўсё... мне?

– А каму ж! – спакойна сказала Любка. – Хіба ж ёсць яшчэ ў нас які дурань, якому даўно пара на пенсію, а ён праспацца не можа, белага свету з-за гарэлкі не бачыць?

– Не, няма, – пагадзіўся Мітук, па-доброму шчыра ўсміхнуўся. – Але, Любка, заўваж: так я б не змог сабраць грошай, калі б даўно пенсію аформіў, каб Дзень шахцёра для землякоў саарганізаваць. Кеміш?

– Калі так толькі.

– Шпарчэй, золатка, шпарчэй лічы.

– А што гэта людзі кажуць, бытта Верка брыгадзірава колькі разоў да цябе бегала? – хаваючы твар, нясмелала мовіла Любка. – Ці няма ім чаго рабіць, людзям?

– Менш слухай. Абідзяць во толькі добрую бабу. Лічы, лічы, а то ўроце засмягала... к-хы.

– Па такому выпадку купіш мне каробку цукерак,— папляваўшы на пальцы, кінула кароткі позірк на Мітука Любку, а тады затрымала яго на сваім мужыку.— А ты ідзі, не мылься. Пачуў, паразіт, пах грошай. Кот шкодны!

– Ды ладна табе,—махнуў рукой на жонку Пецька. – Ніхто рот на чужое не разяўляе. Адпускати чалавека хутчэй.

– Я табе, Любаша, не толькі самых лепшых цукерак куплю, якія ёсць у нашай краме,— заківаў лахматай галавой Мітук,— а і віна прынясу. У прыдачу. Прыйнесці?

– Прыйнесі,— ціха, але з задавальненнем пагадзілася загадчыца пошты.

– Будзе! Будзе! Шахцёры, сама разумееш, слоў на вецер не кідаюць. А... гэта... Пяцьру дазволіш капнущу грамульку, каб потым у нас з табой экспэсаў розных не было? Як?— Мітук нецярпіва глядзеў на Любку, якая займалася грашыма, і чакаў, што яна скажа.

– Толькі пры мне,— нарэшце дазволіла.

– Пры табе дык пры табе,— засвяціўся твар у Мітука, ён глянуў на Пецьку, які таксама ўсміхаўся і лізаў сінім языком засмяглыя губы.

Мітук распіхаў грошы па кішэнях, частку засунуў пад сарочку, а што не ўлезла, трymаў у руцэ:

– Чакайце. Я зараз!

Крама і пошта побач, таму Мітук абярнуўся хутка — прынёс, як і абычаў, загадчыцы каробку цукерак і вялікую пляшку віна, якую тут жа адкаркаваў, забулькаў у пададзеную Пецькам шклянку.

– З цябе, Любка, і пачнём,— кіёнуў ён на поўную шклянку.

Люба зморшчылася:

– Вы што, падурнелі? Што я, столькі вып’ю?

– Пі, дзеўка, колькі хочаш,— адчуў сябе нават крыху ніякавата Мітук. – Твая справа. А цукеркі дамоў нясі. Дзеткам. Карапузікам сваім. А нам закусіць і так добра будзе. Праўда, Пецька?

– А то ж! – крэкнуў Пецька і кульнуў пітво ў рот. – Фу-у! А ёй трохі! Тады хварэе на галаву.

– Ага! – Мітук лінуў у шклянку, падаў Любэ.

Люба моўчкі выпіла.

– А я, калі дазволіце, так, – і Мітук, задраўшы дном угару бутэльку, забулькаў у рот, бы ў нейкае бяздонне, і было відаць, як яго твар святлеў, дабрэў, распрамляўся ад лагоды.

– Ты б, Міця, частку грошай у мяне пакінуў, а то згубіш, калі нап'ешся,— парайлі Мітуку Люба. – Глядзі. Маё дзела прапанаваць.

– Праўду кажа, – падаў голас Пецька.

Мітук задумаўся, паглядзеў на грошы, што трymаў у руцэ, паляпаў па кішэнях, махнуў:

– Схаваю дома так, што ніякая падла не знайдзе.

– Ён-та не валяецца, – зноў сказаў Пецька. – Будзе носам чэрціць па зямлі, але ідзе.

– Хай сам глядзіць.

У краме Мітук быў на першым плане. Частаваў кожнага, хто заглядваў туды.

– За Дзень шахцёра! За мой дзень, Міхеевіч! Цётка Лёкса, вазьмі грам шахцёрскага зелля! Не пі дома – ту выпі! Выпі і ты, дзядзька Ахрэм! Не п’е толькі хворы! Частуйцеся-я-я!

Людзі, выпіўшы гарэлкі, весялелі і з крамы не спышаліся, стаялі купкамі, гаманілі. Пра палітыку, пра новага старшыню калгаса, а больш хвалі Мітука: бач ты, ён, аказваецца, анціхрыст, пенсіянер па шахце, а ўсе толькі кілі з яго, п’яніца ды п’яніца. Які п’яніца столькі грошай заробіць? Дзе? А Мітук

наш – чалавек заслужаны, калі такую добрую пенсію і так рана яму далі. Не абы-хто Мітук. Ведаць трэба.

Адкуль узяўся гармонік у краме, мала хто прыпомніць, але з ім стала яшчэ весялей – Мітук скакаў з рознымі выкругасамі, падскокваў і выбрыкваў, зацягваў у танец кожнага, хто трапляўся пад руку. Ды і самі вяскоўцы, падагрэтыя ягоным частаваннем, гэцалі няблага.

– Танцуй, братва-а! – чулася Мітукова. – Сёння Дзень шахцёра! Сёння я выдаю на-гара! Я! Мітук! Што там не дакідаў, дакідаю тудака-а! Га? Смялей жа, смялей шавяліце батонамі, бабы! Мужыкі, а вы чаго загаруніліся? Ці мала выпілі? То давайце дабавім! Ёсць гроши! Катаў глубока! Не думайце! Ёсць, маць іх за нагу!..

Мітук стомлены тупаў да прылаўка, дзе асалавелымі вачыма лыпаў на яго прадавец Зміцер, бязногі і пакорлівы, кідаў гроши на прылавак:

- Дзве. І цукерак зваж. Адкрывай і кансерву.
- Зразумеў, зразумеў, Міцька. І мне яшчэ капнеш?
- І табе. Гуляй, дзярэўня-я!

Калі пачало вечарэць, Мітук паклыпаў, хістаючыся, да хаты Шарабода. Ён толькі цяпер успомніў, што той не быў на свяце, і палічыў гэта за непарафак, амаль як за абразу. Брама ў брыгадзіра была ўжо на зашчапцы. Мітук загрукаў кулаком.

– Хто там? – пачуў халодны голас Шарабода.
– Свае, адчыніяй!
– Што трэба? – незадаволена прабурчэў брыгадзір. – Чаго брындаеш па начах? Ідзі прастіся! П’яны ж!

– А каб цвярозы быў, я б да цябе і не пайшоў! – сказаў Мітук. – Пад дулам не пайшоў бы! Ты хамло! Я табе зараз мінімум аддам, прынёс. Прынёс табе, Шарабод, мінімум. Дык адчыніш ці не? Адчыніяй, сказаў! Ну-у! Дзе тут які адбойны малаток?

З-за брамы брыгадзір пагрозліва гаварыў няпрошанаму госцю:

– Па- харошаму, Міця, ідзі спаць. Будзеш ерапеніцца, паклічу ўчастковага.

– Каго-каго?--хехекнуў і перапытгаў Мітук. – Участковага? Гэта таго недакурка? Гэта таго аблезлага? Ды я на шахце пенсію ўжо зарабляў, а яго і ў праекце не было. І ты мяне тым недадзеланым палохаеш?

– Ідзі, Міця, ідзі дахаты.

– Пайшоў ты! Дык што, мінімум мой не возьмеш? Адчыній. Станаві на стол закуску і мы мой мінімум апрыходуем.

На здзіўленне брама прарыпела, і Шарабод дыхнуў у твар Мітуку цеплынёй:

– Праходзь ужо, ад цябе не адвяжашся.

Мітук набухторыў брыгадзіру поўную шклянку – да беражкоў, дыхні – расплещацца, а сабе трошкі, бо ўжо, відаць, і так не ведае, што рабіў.

– Жлукці мой мінімум!– загадаў Мітук.

Выпілі. Закурылі. Шарабод даканаў бутэльку, можна сказаць, адзін, сядзеў на зэдліку, дакараў сябе, што абяцаў Мітуку абрэзаць пляц і не даць каня.

– Хто ж знаю, ета самае, Міцька! Хто ж ведаў!– казаў ён, хітаочы лысай галавою.– А ты... вось хто ты! Мяне нават абскакаў.

– Абскакаў. І дзелаць нечага. А мог бы табе... а як ты думаў, міраед... і мышельнік нацерці сёння – за тое, што дакучаяў сваім мінімумам і страшыў ЛТП. Ды не буду. Не хачу марацца. Прашчаю.

– Хто ж ведаў-знаў?– адчуваў сябе мулка на зэдліку Шарабод, ёрзаў.—А і добра, што ўсё так кончылася. Цяпер у мяне да цябе прэтэнзіяў аніякіх.

– Яшчэ б!

– Ты вось толькі, Мітук, да Веры маёй больш не чапляйся.
Хворая яна. У балыніцу зноў адвёз.

– Перадавай прывет.

– Не чапляйся, Мітук! Пакінь нас у спакоі! У нас жа ўжо
ўнукі!

Мітук устаў, узяў на стале кавалак хлеба, запіхнуў у
кішэню.

– Куранёнку. Усіх накарміў і напаіў, а пра яго ледзь не
забыўся.

– Дык ты чуеш, Мітук? Ці не? Наконт маёй жонкі ты
чуеш? – Шарабод пацягнуў яго за рукаў.

– Паслухай, брыгадзір! – хістаючыся, Мітук паківаў
непаслухмяным пальцам, ікнуў. – Ёй падабаецца, табе не... Ды
разбярыцесь вы ў рэшце рэшт у сваёй сям'і самі. Самі. З вока
на вока. Што за сям'я ў вас? Быццам бы інцялягентная. Ёй,
значыць, падабаецца, што тады-сяды прыщісне Мітук, а яму,
бачыце вы, не. Разбярыцесь. А я – пайшоў. Больш мяне
будзіць, Шарабод, не маеш права такога. Шахцёрскі пенсіянер
я.

На вуліцы быў цёплы зорны вечар, недзе граў гармонік.
Больш Мітук нічога не помніць – быццам праваліўся некуды.
Прачнуўся ён назаўтра раніцай і доўга не мог зразумець, дзе
знаходзіцца. На абе намацаў гузак. Цікаў гадзіннік. Куранёнак
латашыў хлеб. А грошай не было. Нават дробязі. Мітук сцяўся
ад болю ў галаве і целе, паднёс да рота слоік з вадой і піў доўга,
не адчуваючы ніякага смаку.

ДУРНАЯ БАБА

Цімчыха апошні раз ляніва шаркнула мятлой па
халодных, абраселых плітах, якімі шчыльненка ўкладзена ўсё

наўсцяж вакол помніка Леніна, спакваля задрала галаву ўгару, хрыпага ўздыхнула і мовіла раздражнёна і балюча:

– Есці хачу, Ілыч. Няма сілы мятулу цягаць. У вачах цёмна – як ноччу. Што, не верыш? А ты вер, вер, правадырок. Сёння што пракаўтнула? Сухар пагрызла. Ад салёнага гурка ўжо ўсяродку свярбіць. Мяту, мяту, мяту... Другі месяц пры пасадзе, а за якія шышы? Табе, Ілыч, добра стаяць – есці не хочаш. Каменны. А я --жывая... І сухая, бачыш? А сухія добрыя грызуны. Во, во... начальнік мой пад'ехаў. На «Волзе». Трэба шавяліць мятлой. А то адбярэ. Ён злы. Толькі б не упасці перад ім... толькі б не ляснуцца... а то ж сорамна будзе... перад табой, Ілыч, возьме баба ды распаўзецца... раскірэчыцца, чаго добраага... і будзе ляжаць як нежывая. Сораму не абярэшся. Да мяне, да мяне ідзе начальнік. Бачыш? З папкай. Гэта ён. Нешта, відаць, сказаць надумайся. Мо палучку паабяццае?

Начальнік змерыў Цімчыху непрыемным строга-сухім позіркам, загадзя прыплюснуў вока і торкнуў угару пальцам, які на самым кончыку быў заклеены пластырам:

– Бачыще?

– Што? Дзе? – Цімчыха паспрабавала таксама задраць галаву, аднак яе павяло, яна адчула, што зрабілася тлумна, і ўсё навокал – і галава Леніна, і шэры рог будынка, і бясколернае неба – у момант пахінуліся, затрымцелі перад зренкамі, і жанчына не змагла больш нічога сказаць, ахапіла двюма рукамі мятулу і толькі паспрабавала кіўнуць, не асабліва верачы, што ёй гэта ўдасца.

– ...Кучу бачыще?

Яна зноў кіўнула.

– На галаве ў Леніна? Прыбраць!

– Дык яна ж... даўно там... куча... і да мяне ляжала. Прымала з кучай... Старая куча...

– Будзьце дабры, адпрацоўвайце грошы. Гэта ваш абавязак. Каб не было!

– Добра... добра... – заківала Цімчыха начальніку, але той ужо павярнуўся ў бок чатырохпавярховага адміністрацыйнага будынку, пашоргаў падэшвамі па непрыбранай плошчы, ажно далёка было чуваць, як ён нібыта наўмысна цягне ногі, каб на такія ягоныя глупствы нехта звярнуў увагу.

Не адразу Цімчыха падняла галаву на Леніна:

– Чуў? Загадаў твой плеш памыць. А як я ўскараскаюся? Проста сказаць. Ты ж высока, пад самым небам... А я тут, на зямлі, як казяўка якая. Лесвіцу трэба недзе браць. Лесвіцу, так-так. А голубам тым... ды і вароны міма не пранясуць, быдлы, дзіркі ім не пазатыкаеш. І цэляць жа, халеры, акурат на галаву. Туалет знайшлі. Пайду лесвіцу шукаць. Пацярпі. Больш цярпеў. Змью. Птушынае небарацтва лёгка змыць, але ж цябе, Ілыч, і людзі абляпалі... з ног да галавы. Ты ўвесь у гаўне. Вось тое, людskое, анучай не сатрэш...

Яна прыхінула мяту да помніка і пакрочыла, сагінаючы наперад тулава, у бок сваёй хаткі, спадзяючыся выхапіць вачыма там, у пуньцы, мо якую прыстасаванку, каб прынесці на плошчу і лезці, прыщіскаючыся шчакой да лесвіцы ці чаго там, і лезці да забруджанай птушынімі хвастамі галавы правадыра. Ёсць у ейнай пуньцы тая лесвіца ці няма – Цімчыха не ведала, бо жыве ў гэтym гарадку яна зусім мала, столькі ж і ў хатцы. Вунь іх, гэтых хатак-дамкоў, колькі тут гуляе! Выбірай, аблюбоўвай, жыві. Яна і выбрала гэтую, у якой і жыве з першага дня. Жытло няхітрае і не надта прывабнае – маленькае, на адзін пакойчык і сенцы. Праз двор – тая пунька, у якой і была, калі толькі засялілася. Як гримнуў тут побач зусім Чарнобыль – гарадок паступова апусцеў, захеўрыў вачніцамі памерлых хат, шыкоўных шмат павярховак у мікрараёне. Але не ўсе з'ехалі. Асобныя ж людзі і прыблісі

сюды – больш з Сярэдняй Азіі беларусы, якім там, пад чужым белым сонцам, стала няўжытна. І бомжы з розных куткоў – гэта ўжо больш рускія.

Прыехала ў гарадок і Цімчыха. З Гомеля. Кінула аднаго там мужа-п'яніцу ў двухпакаёўцы, няхай ён там хоць азыне, атрупяне, прыхапіла такія-сякія няхітрыя пажыткі, і сюды. Падмітае. Мятлу далі ў першы ж дзень, калі папытгала, дзе б зачапіцца працацаць. «Як тая рацыя – яшчэ не дужа вядома, -- разважала жанчына, – а Цімка дакладна заб'е, к гэтаму ідзе».

Ёй яшчэ хацелася крыху пажыць.

У пуньцы стаяла лесвіца, але Цімчыху не ўразіла – нізкая, на чатыры прыступкі, і задужа нейкай камлюковатая, цяжкая. Не падняць. Вярнулася з нічым. Задрала галаву на Леніна, сказала:

– Няма лесвіцы. Стой пакуль так. Калі б былі грошы ў мяне, то пытанне б вырашылася само сабой – паставіла б пляшку мясцовым бомжам, іх тут процьма, яны б цябе за гарэлку і памылі б усяго, не тое каб!.. А без грошай не возьмуцца. Хоць і павінны б так, задарам, бо ты ж ім нічога кепскага не зрабіў. Было добра, калі табе верылі, калі ты вечна жыў... Пілі і елі. «Далоў рэвалюцыю!» Чуў, Ілыч? Дурні і крычаць. Каб жа не было і рэвалюцыі, то хто б з іх, гарлапанаў, жыў-быў сёння? Іншыя б... зусім іншыя людзі б, а гэтых, мусіць жа, і блізка не было б. Такіх, Ілыч, ты сам і напладзіў. А яны, бачыш, табе за гэта што? Усяго абляпалі. Ну, то добра... Еді, пілі. А тады началіся перабудовы гэтыя, кожны начаў коўдру на сябе цягнуць, яны і паўкрываліся, хто цягнуў, аднак паздзіралі ж тыя коўдры з нас... і забліскалі людзі голымі сядачамі... палаўнкамі... На ўсіх вугмах крычаць... А я і разгубілася – не магу прышыцца да каго-небудзь. Адна засталася. З мятлой. Слабая я, слабая... Зусім заблыталася ў гэтым жыцці. Лепш бы нічога не слухаць. Лепш бы жыць дзе

на хутары, мець здаровага і непітушчага мужа, свой надзел зямлі ладны... свае жорны... і ні радыё, ні тэлівізара каб. Хаця чаго ж я? Можна падумаць, што ў мяне ёсць усё гэта. Няма-а. Няма-а... Хай, хай самі рашаюць палітыкі хутчэй, як нам жыць лепш, лацвей. Дыхаць-та вольна. Дыхай! Дыхай!.. Але ж і есці хочацца. Іншы раз – дужа. Як вось сёння. Пайду... набяруся смеласці, пайду бульбы папрашу ў краме. Пад запіс. Да зарплаты. Можа, бульбы і дадуць, не вялікая ж цэннасць, а без яе – ніяк. І шчэпаць солі вымалю. Не гарэлку ж буду прасіць. Павінны зразумець, пранікнуцца павінны. Свае ж людзі. Беларусы ж. Чужых кармілі некалі. Няўжо свайму чалавеку пашкадуюць? Хоць не той час, што раней быў. Нетой. Могуць і дулю паказаць. Пад самы нос.

Цімчыка не адразу ўбачыла, як побач з ёй вырасла постаць мужчыны неакрэсленага ўзросту з задрыпаным тварам і зтакім жа ўсім знешнім выглядам.

– Што, Леніну жалішся? – кашлянуў у кулак мужчына.

– Яму.

– Абы-што! – паласнуў кашчавай, даўно нямыгтай рукой паветра каля самага носа мужчына. – Хто цябе, як і мяне заадно, пачуе? Каму мы трэба? Абы-што!

– Піць мені трэба! – чамусці груба сказала гэтаму невядомому мужчыне Цімчыка. – Піць! А то параптваліся!

Мужчына ледзь прыкметна хехекнуў:

– Калі п'еш, тады не так есці хочацца. А жратва сёння дарагая. Выгадней піць. Хахляцкую. Паслухай, баба... Як цябе зваць-та? Га?

– Ніяк. Я замужам.

– А-а-а!.. А то хацеў сказаць: давай разам жыць будзем?

– Давай, – вырвалася ў Цімчыхі.

– А ты згаворлівая, – спакойна, насоўваючы непаслухмяную ўсмешку на твар, заўважыў мужчына. – Люблю такіх баб.

Давай ці да мяне, ці я да цябе. Я назіраў за табой. Даўно. Не асмельваўся падступіцца. Мяглы тваёй баяўся. Агрэеш, думаў. А ты – добрая.

– А ў цябе што ёсць? – падняла і адразу апусціла вочы Цімчыха.

– Хата. Цалкам. І ложак. І на ім усё ёсць. Нават коўдра.

– А есці?

– Гэтага няма.

– Тады жыві адзін, – махнула рукой Цімчыха. – Мне мужык не трэба для ўцехі. Асабліва такі, як ты. Дрыжыш увесь – як бурбалка... Морда – што печаны яблык. Падыхаць сюды прыехаў ці што?

– Ат! Дык што, разыходзімся, значыць?

– Давай, давай, вымятайся! – Цімчыха замахнулася на мужчыну мятлой, але ўспомніла, што патрэбна лесвіца, апусціла мяту, дружалюбна спытала. – А ты, жаніх, лесвіцу для мяне не можаш раздабыць?

– Магу. Навошта табе?

Жанчына паказала на мурзатую галаву Леніна. Мужчына пырснуў смехам.

– Прыгарабаню. У мяне ёсць. Толькі сам я не палезу – баюся, што не ўзбяруся. Шосты месяц п’ю. Як і прыехаў. Штодня.

– Нясі, я сама.

– Чакай, – і ён, падцягваючы правую нагу, пачыкільгаў з плошчы, крыху далей спыніўся, азірнуўся на Цімчыху, задраў галаву на помнік, дзе масцілася на tym жа самым месцы, што і шмат разоў раней, вялікая, як вылепленая з воску, варона. І торкнуў у яе кручаватым пальцам:

– Падла, га!..

Цімчыха ж не чула яго, мяла і мяла сабе далей, не прыглядаяючыся асабліва і да варон. Ну іх, барабашак такіх! І

так мугарна. «Во абатру Леніна і пайду прасіць ў краму бульбы. А ў маі пасаджу сваю. Хай расце. Ёсць бульба – ужо не страшна. Яна памерці не дасці. А на грошы гэтая спадзявання няма... мала веры ім, грашам. Могуць даць – могуць не даць. Як уздумаецца ім. А бульба яна і ёсць бульба. Хлеб».

Мужчына, як і абяцаў, прынёс лесвіцу, лёгкую і даўгую, «апранутую» на сябе, каля помніка спусціў яе на паркет, пераступіў з акенца, спыгай мляўка:

– Куды яе?

-- К помніку. Са спіны прыладзь. Спіна таксама ў пущіках... у шэра-белых каўтках. І патрымай, каб не грымнуцца мне. Я сама палезу, калі ты палахлівы такі.

– Трасе.

– Стаяў. Так, так. Ага. Трымай жа!

Яна трымала ў адной, левай, руцэ мокрую брудную анучу, а правай хапалася за цуркі і лезла акурат так, як і ўяўляла, – шчакой прыщіскалася да лесвіцы, і чым узбірала вышэй, тым больш праціналі цела здрадніцкія дрыжкы, перахоплівала дых, і ануча раптам выпала з рукі, шлёндулася на лысіну мужчыне, ён войкнуў, адпусціў лесвіцу, хапіўся абедзьвюма рукамі за анучу і бачыў, амаль самелы, як лесвіца зверху задралася і прыбіральшчыца, схапіўшыся за яе, як за турнік, ляцела разам з ёй вобзем. І вароны дружна і галосна ў адно імгненне ўстрывожыліся на ўсіх дрэвах паблізу, пачуўшы адчайны нечалавечны крик Цімчыхі:

– Га-а-а-а-а-а!

Было чуваць, як яна чмякнулася спіной на плошчу, сцінуўшы – да белі ў пальцах – лесвіцу. Мужчына, мацюкнуўшыся гучна і хлёстка, крутнуўся на стаптаных абцасах, бы трапіў у віхор, і шугануў падалей, бег і соп:

– Забілася!.. Забілася!.. Забілася!..

Сабраліся людзі. Пад'ехала «хуткая». Цімчыка яшчэ крыху дыхала, а ў вачах цьмяна плаваў бераг неба з запэцканай галавой Ілыча.

Падышоў начальнік.

– Разбілася, – сказаў яму доктар.

– Дурная баба, – пахітаў галавой, быццам спачуваючы, начальнік. – Навоштга лезла? Хто пасылаў? Хіба ж тут, на зямлі, няма чаго падмятаць, мосьць, чысціць? Дык не – палезла...

І ён задраў сваю галаву на галаву Леніна. Высока. Дужа высока. Недзе пад самым небам яна, тая галава... А яшчэ вышэй ён убачыў бабу з мяты, якую нават не ведаў, як звалі...

ТРОЕ НА АДЗІН ПІРАЖОК

Дзед Мірон жыве ў цэнтры горада. З усіх бакоў яго дамок абляпілі старыя і новыя будынкі, а ён як жыў у сваім гняздзе з даваеннага часу, так і жыве. Цагляны дом — дык што яго возьме, якая хвароба? Адно што дах памянняў. Нават вайна не кранула. Паабапал ўсё згарэла, а ягоны дом ацалеў, быццам як усё роўна ведаў: вернецца з вайны гаспадар, то куды ён пойдзе, хто прытуліць-абагрэе? Хопіць, што ён там пад голым небам нацярпеўся і ў снезе, і ў гразі, і пад дажджом. Было. Пяхота ж! Галоўнае — неяк во пашанцавала—жыве. Гэта ўсё таму, што кулі шкадавалі Мірона: усё міма і міма свісталі, дзве толькі з ліхага дзесятка трапіліся, не захацелі міма яго пралящець — укусілі. Каб дужа балюча, дык не, малады тады быў, хутка ўсё зарубцавалася-загаілася. А мо яшчэ і таму хутка, што іншым горш даставалася, на тваіх вачах і забівала,

і ад ран паміралі. На вайне толькі першыя дні асцерагаешся, а тады жывеш звычайным жыщём — што будзе, тое і будзе. А як вярнуўся з вайны, дзяцей падгадаваў Мірон, цяпер свае сем'і маюць, жывуць паблізу, у сваіх кватэрах і сваім жыщём, амаль не заходзяць. Каб дочки, думае дзед, то забягалі б, а сыноў, відаць, жонкі не пускаюць. Ну дык няхай. Яму і з Жулікам някепска. Мірон увесь час трymае сабаку, іх ці не шэсць у яго памянялася, а вось імя адно застаецца, як па ланцужку ідзе, — Жулік. Гэты, апошні Жулік, таксама добры сабака, разумны: цапнуць можа толькі на сваім падворку, ды і тое, калі змікіць, што з нядобрым прыйшоў чалавек. А так не. Ён і па горадзе гуляе. Пашкадаваў Мірон, адшпіліў ад ланцуга. "Пабегай, пабегай, Жулік, і табе сумна аднаму. Тэлевізара ж няма, як і ў мяне. Пабегай". И Жулік бегаў. А нагуляеца, доўга лашчыцца тады да гаспадара, стараеца лізнуць у твар — дзякуе, бач ты яго, што ў звалыненне пусціў.

Апошнім часам дзед Мірон пачаў заўважаць за Жулікам такую штуkenцыю. Хітраваць пачаў сабака. Вынесе яму што-небудзь стары, калі не ў посудзе варыва, а костачка якая ці хлеба акрайчык, то Жулік не стараеца раскашаваць — больш робіць выгляд, што збіраеца сілкавацца, а сам вачмі водзіць за гаспадаром, хвосцікам круціць. Варты дзеду Мірону адварнуцца — глядзь, ні Жуліка, ні костачкі той, "Некага корміць, — здагадаўся стары, і светлая ўсмешка набегла на твар. — Дык чаго ж ты, дурненъкі, гаспадара свайго

ашукваеш, га? Што за недавер такі? Не харашо, не харашо, Жулік. Але малайчына..."

І ў той дзень Жулік шугануў з двара з дранікам. Спярша паглядзеў на дзверы, на вокны — ці няма гаспадара? — і драпануў. Але дзед Мірон сачыў за ім — стаяў крышачку далей ад вакна, за празрыстай фіранкай, і як толькі Жулік пабег, лёгенька падштурхнуў суседскага хлапца Міцьку:

— Бяжы, прасачы, каго ён там частуе.

— Ага! — і Міцька, шчаслівы, што дзед даверыў яму такое адказнае заданне, борздзенька пасігаваў за Жулікам.

А дзед Мірон сядзіць на табурэцкіу перад акном, чакае. Міцька вярнуўся хутка — на адной назе.

— Там, каля газетнага кіёска, Жулік аддаў блін мурзатаму сабаку. Той адразу яго — хап! — і з'еў. Галодны, мабыць. Ён бомж. Чзсна, дзед, бомж. Ага-а! Кудлаты, брудны.

— Прывёў бы...

— Вы ж не гаварылі!..

— Не падумаў. Прывядзі, Міцька, іх абодвух.

Міцька сабраўся ўжо бегчы, але яго затрымаў дзед Мірон:

— Пачакай, хлапец. Каб табе лішні раз не бегаць — перастрахуемся. Пачакай. — Стары ўзяў пад прыстрэшкам на цвіку ашынік, падаў малому. — Цяпер бяжы.

— Ага!

Наперадзе ішоў Жулік, а крыху ззаду Міцька вёў на вяровачцы бомжа. Сапраўды: задрыпаны дужа, недагледжаны

шчанюк, цяжка вызначыць, якой пароды. Жулік прыгнуўся да нагі гаспадара, хочацца яму лізнуць старога, ды не асмельваеца – чакае, хітрун, як той паглядзіць, што не адзін, а з другам.

— А ён адразу і пайшоў, нават не супраціўляўся, — паведаміў Міцька.

— Супраціўляюща навошта яму? — з лёгкай вясёлай усмешкай на заклапочаным твары дзед Мірон зняў ашыйнік. — Разумее, брат, што горш яму не будзе. Хай во жыве тут, на дварэ, з Жулікам на пару. Каб яму блінцы не красці.

А Жулік хвосцікам мяцеліць, вочкі блішчаць — рады, што гаспадар не праганяе ягонага друга.

— Ну, і як мы цябে назавём? — паглядзеў дзед Мірон на шчанюка. — Прыдумаем, прыдумаем нешта. А табе, Мітух, дзякую. Як пенсію палучу, дам на марожанае.

— Не трэба, дзед, — засаромеўся Міцька.

— Не трэба, дык не трэба. Заходзь калі.

— Ага! — I Міцька пабег на шумную гарадскую вуліцу, дзе гудуць на ўсе лады машыны, шнуруюць узад-уперад людзі...

Дзед Мірон пачапіў на цвік ашыйнік, патупаў ў хату. Трэба ж нечым прывеціць новага члена сваёй маленъкай сямейкі. Дранікаў не засталося. Хлеба зусім мала — чацвярцінка, а гэта ж на тры дні, да пенсіі. Калі ж так склалася нявыкрутна — прывезлі нарэшце брыкет, зімаваць жа яшчэ думае дзед Мірон, усю пенсію на яго ўгэкаў, яшчэ і не хапіла трох тысяч

рублёў, пазычыў заадно і пяць на хлеб. Цяпер во ашчаджае на ўсім, хоць тыя брыкеціны еш. Ды — такой бяды, перажылі не такое. Так думае дзед Мірон і шукае чаго-небудзь з ежы, каб пачаставаць шчанюка. Апароў нешта ў газеціну загорнутае. Піражок. Гэта ж піражок, праўда! Забыўся зусім на яго. Думаў, што ўсе паеў з Жулікам, а, бач ты, застаўся адзін у газеціне. Як знайшоўся. "То во ім і пачастую".

— Ну, сябры мае, жывём! — насупіў бровы дзед Мірон. — Піражок! Во, паглядзіце які. З павідлам. На tym тыдні ў кулінарыі браў. Смачны. Зараз мы яго... зараз... — стары наважыўся разламаць піражок, але ён не паддаваўся, ссох. — Пачакайце, браткі... Чым бы мне яго ўзяць? А во, нож... Давай яго сюды... Нож возьме. Павінен узяць. Не возьме, дык мы тады малаточкам пастукаем зверху...

Жулік і шчанок уважліва сачылі за піражком, стаялі яны побач, цікавалі, матлялі хвосцікамі. Дзед Мірон усё ж дамогся свайго — разрэзаў піражок на трох роўныя часткі. Ажно абрадаваўся, што атрымалася.

— На, бомж, еш, — падаў першую, большую, частку кудлатаму шчанюку. — Гэтатабе.

Шчанюк ухапіў сваю долю, юркнуў падалей ад Жуліка і дзеда Мірона, узяўся частавацца, раз-пораз зіркаючы на добрага дзеда.

— А гэта, Жулік, табе... Во, бачыце, і мне засталося... Вечарам я ў чай яго памакаю і з'ем. Ну як, смачны піражок?

Смачны, бачу. За кампанію во і з'ядзім. А як жа — з'ядзім. Бомж, бачу, ужо адужаў сваю порцыю. А ты што, Жулік? А-а, ты сыты. То глядзі сам, не малы. Ці хочаш бомжу ўдружыць сваю долю? Твая справа. Удружай. — Дзед Мірон бачыў, як шчанюк, бытта пачуўшы яго, лёг на пярэднія лапкі пёрад Жулікамай доляй і глядзіць на спакусу. — Еш, еш, раз табе ахвяраваў Жулік. Жулік добры ў нас. Еш, а тады мы з табой пагамонім. Раскажаш нам, хто цябе прагнаў, па свеце пусціў, бедалагу... Які чалавек такі знайшоўся... Э-хе-хе-хе... Што ж, жыві ў нас. Месца хопіць. Багаты стол, праўда, я табе не абяцаю, але падзелімся. Ды і дах у цябе цяпер будзе над галавой. Жыві. А можа, ты там, на вуліцы, і спраўней еў? Там жа, можа, было што падабраць? Глядзі сам. Выбірай, дзе табе лепш, няволіць не буду. Не, кажаш, тут лепш будзе?.. Дом — ён, канешне, і ёсць дом. Свой вугал. Гэта багата што значыць. Ну, добра... Адпачывайце. Я таксама пайду прылягу.

Дзед Мірон задрамаў, і прысніўся яму сон, што ў газецине быў не адзін піражок, а два...

ПРА ГАННІНА ЖЫЩЦЁ І МАЎЗАЛЕЙ

Цётка Ганна жанчына была прыгожая. Высокая, з доўгай чорнай касой, твар смуглый, бытцам увесь час на ім трymаўся загар, і стройная была, рухавая. І вельмі ўжо не слова вострая. Іншы раз так апярэжка каго слоўкам, што хоць скроў зямлю ад сораму. А яна адно пасміхаецца: што, шалапут, праўда вочы рэжа?.. Мужык, кажуць, таму і

драпануў ад яе, праз слова гэтае. Даўно было, у твар нават не помніць людзі таго першага і апошняга Ганнінага мужыка. Дзеці засталіся ад яго, адна іх падымала. А пасля вайны цяжка, клопатна было. А ў вайну хіба мала набедавалася? Сэрца вышэй пятак не падымала. Як рак пад корч, хаваліся ў той бліндаж, дрыгэлі-трымцелі там, бо наверсе і кулі лёталі-свісцелі, і снарады разрываліся як не на самым агародзе, і з неба кідалі на пасёлак бомбы. Выжыла неяк. І сама, і дзеці. А што толку? Ганна не раз думала роспачна, як жыццё сваё перагортвала, узважвала, быццам на далоні тримаючы: ну і скажыце вы, людцы, якая карысць мне ад сваіх дзяцей, каб ім затлуміла?.. Няма чаго добра га ўспомніць. Пустое месца. Дачка яшчэ так-сяк, а што пра сына казаць? Чужы чалавек, бывае, лепшы стрэнецца, чым свая крывінка... Ганна ўмоўчвала багата чаго пра Кольку, не прызнавалася людзям, што ён вырабляў. Аднаго разу, праўда, у доме для састарэлых, незадоўга да смерці, паскардзілася бабулькам, такім жа бядотным, як і сама, што кавалка хлеба шкадаваў. Прап'е грошы, есці няма чаго, адно паўбохана хлеба ляжыць на стале. Звычайна чэрствага, бо калі п'е, то есць мала. А п'е кожны дзень. Ганна не краналася, Божа барані, таго хлеба: кармілася асобна, так сын пастанавіў. Асобна дык асобна, невядома, каму горш. Але, выходзячы з хаты апахмяляцца, злы на матку, што грошай не прыберагла палячыць яму галаву, Колька паказваў на той хлеб і шыпей: «Каб да хлеба, б... старая, і пальцам не бралася, к-курва! Мой!»

А як памерла яна, то людзі пахавалі. Колька не прасыхаў, нават на могілкі не раскатурхалі яго. Цяпер во зарос грудок бадыллём, ні помніка на ім, ні надпісу ніякага на пачарнелым ад дажджоў і вятроў драўляным крыжы. Дачка няблізка жыве, недзе ў Сярэдняй Азіі, пад Ташкентам і што, і прыехаць ёй на радаўніцу не выпадае цяпер. Яна і раней не рвалася да маткі,

а сёння хоць і заходаш, не прыедзеш – грошай вялікіх каштуе паездка, а яна не мільянерка, па ўсяму відаць. А Колька зусім апусціўся, на чалавека мала падобны, патлаты, нямыты, смярдзіць ад яго гэтак, што не падышодзь. Раней дзевак з сінякамі пад вачыма – і дзе толькі ён іх адкопваў, у якіх краях? – вадзіў да сябе ў хату, а цяпер булькае толькі з мужыкамі – такімі, як і сам мурзамі. А разумным жа чалавекам быў, у школе вучыўся добра, нават паступіў быў у інстытут, хоць там ужо не затрымаўся доўга: на бульбе напіўся і пакалашмаціў выкладчыка, які зрабіў заўвагу, каб не мацюкаўся. Скончылася выключэннем. Ну, а потым пайшло-паехала... Кажуць, быццам нават да маткі чапляўся: «Давай, к-курва, кладзіся... спаць будзем!»

Ганна і ўцякла тады ў дом для састарэлых. Пенсія ў яе па тым часе была добрая, узялі і не пыталіся асабліва, што ды як...

Вось, бадай, і ўсё, што я ведаў пра цётку Ганну. Асобная ж старонка ў яе жыцці – гэта паездка ў Москву і наведванне маўзалея. Пра гэта ўвесь пасёлак ведае, нават тыя, хто ніводнага разу не бачыў цётку Ганну. Кажуць, бывае: «Адна ў нас у маўзалей хадзіла... Паслухайце – абхаочацца, г-ты!»

А я сам чую, як рассказвала Ганна і пра Москву, і пра маўзалей. Не мне – старэйшым людзям, а я, смаркач, прыладковаўся побач і слухаў. Як цяпер бачу цётку Ганну і як цяпер чую яе крыху грубаваты, падобны на мужчынскі, голас. Было гэта ў сярэдзіне шасцідзесятых гадоў. Рабіла тады Ганна на ферме даяркай, і добра, мабыць, рабіла, калі яе партрэты часта скакалі з газеты ў газету. За добрую працу і ўзнагародзілі цётку Ганну паездкай у Москву. З раёна тады набілася ў грузавік перадавікоў багата. На сене ехалі – мякка. Гэта пазней аўтобусы ў модзе сталі, тады – не, тады было так. Цар-гармату і цар-звон паглядзела яна разам з усімі, у музей рэвалюцыі схадзіла, выступіў перад імі стары бальшавік, які хваліўся, што

бачыў Леніна. Па крамах пашасталі. Трэба ж было – заказаў набрала Ганна ў суседзяў і знаёмых, што рук не хопіць, каб усё панесці. Добра яшчэ, што ў школе, дзе начавалі, мужчыны па чарзе сцераглі транты, што паміж экспкурсіямі паспявалі купляць жанчыны. Мужчыны, хоць перадавікі, больш пілі і ў карты гулялі.

Чаргу ў маўзалей занялі раненка – нехта падказаў так зрабіць, а то можна не трапіць да Уладзіміра Ілыча. Натапталіся ў скверыку, пакуль не адчынілі маўзалей. Але нічога – і людзей паглядзелі-паслухалі, і марожанага наеліся. Пакуль стаялі, Ганна паспела ў ЦУМ адскочыць з нейкай кабетай. Прыйбегла задаволеная, з вялікім пакункам, шчасліва ўсміхалася.

А чарга ледзьве рухалася, хоць і не стаяла на месцы: людзі ідуць, ідуць...

Перад самым маўзалеем Ганну надзядіў увагай міліцыянер, паглядзеў на яе патрабавальна і строга, што прымусіла жанчыну ўспомніць пра клунак, куды яна ўпакавала колькі часу назад пакупкі, і яна схавала клунак за спіну.

– Жанчына, – не дужа строга, але гучна і афіцыйна сказаў міліцыянер. – З рэчамі нельга хадзіць у маўзалей.

– А што ж? А куды ж?.. – зачырванелася Ганна, затапталася на месцы, зіркаючы на землякоў. – Столькі ж прастаяла – і нельга? Што вы гэта гаворце? Што майм рэчам там зробіцца, у маўзалеі?

Міліцыянер усміхнуўся, борздзенька падышоў да Ганны.

– З вашымі рэчамі, можа, нічога і не зробіцца, я не ведаю, – залыпаў ён вачыма. – Я за іх не адказваю. А ў маўзалей нельга. У камеру здаць належыць. Чытаць трэба...

– І праўда ж! А я і забылася. Даруйце, таварыш участковы, – сустрэлася вачмі з міліцыянерам Ганна. Яна сцяміла, што з ім размаўляць трэба больш далікатна, тактойна,

пасправавала нават усміхнуцца. – Больш не буду. Яй-бо, не буду. Каб я праваліся, дзе стаю!

– Тут, цётка, не трэба, – задаволена рагатнуў міліцыянер. – Тут святое месца – Красная плошча.

– Цьфу ты, я і забылася! – асцярожна паплявала Ганна.

– Менш размоў, цётка! Ты не ў калгасе! Выйдзі з чаргі з рэчамі. – Паспяшаўся на выручку калегу яшчэ адзін міліцыянер, вырас перад Ганнай.

Ганна замітусілася, разгублена заміргала вачамі, шукаючы падтрымкі ў землякоў, аднак яны маўчалі, бы вады набралі ў рот, а той дзядзька з райкома, што быў за старшага, скасіўшы вочы на грознага міліцыянера, спалохана шапнуў ёй, бы спадцішка ўшчыкнуў: «Рабіце, што гавораць...»

– Не, я таксама ў маўзалей хачу! – выпяла грудзі Ганна перад райкомаўскім начальнікам, ссунула бровы. – Я што – пабягу камеру тую шукаць? Хай яна гарам гарыць! Мужыкі, адварніцесь! Адвярніцесь, кажу, мужыкі! Бабы, захініце мяне ад іх, ненажэрных! Во, во так. – І яна, нібы блазнуючы, загаварыла паўшэптам да жанчын. – На ўвесь пасёлак калі ж трусоў накупляла, каб яны задубелі, трусы тыя. Во, во, я зараз іх усе, трусы, на сябе надзену. Ці налезуць толькі? Павінны. І не будзе рэчаў. Хоць раз у жыцці мінісцерскім азадкам патрасу. Што пад спадніцай, то ўсё маё. А то, бач ты іх, у маўзалей не пускаюць. Можна падумаць, што трусы там узарвуць маўзалей. За кім, можа, і трэба вока, толькі не за Ганнай. Ну, жанкі, дзе там міліцыянер? Расступіцесь, бабы! Усё, галубчык, няма рэчаў! Здала, здала ў камеру. Ага! Дык што, можна праходзіць?

Міліцыянер усё, вядома ж, бачыў, таму адно ўсміхнуўся і нічога не сказаў.

Вось так, Ганна, шырока, крыху як бы раскірэчыўшыся, і зайшла ў маўзалей, паглядзела на Леніна. Потым у той

маскоўскай школе ледзьве не на самай ускраіне яна дужа доўга распраналася, сапла, крэхкала, а трусы складвала акуратна ў стосік і жартавала:

– Пакамечыліся, як усё роўна паўгода насіла, але ацікеткі не пазрываліся. Добрыя ацікеткі. А то паспрабуй дакажы сваім бабам, што новыя трусы купляла. Скажуць, на сметніку дзе падгрэбла.

– Ты, дзеўка, павінна ўзяць са сваіх баб удвая, а то і ўтрага за трусы даражэй, – ці то сур'ёзна, ці то жартам сказала даярка з суседняй вёскі. – Не здагадваешся, чаму?

– Не, яй-бо не! – шчыра прызналася Ганна.

– Таму даражэй, што яны ў маўзалеі пабывалі!

– Ай, во, праўдацькі! – успіяснула рукамі Ганна, а потым схамянулася. – Цішэй, цішэй, бабы. Рукавадзіцель наш ідзе. Хавайце трусы.

... Калі Ганна памірала, у той час пра Леніна гаварылі толькі добрыя словы. А, можа, каб жыла цётка цяпер, то і яна б рассказала усё крышачку інакш... Пэўна ж бы інакш...

ТАК І ЖЫВЁМ, БРАТ...

Стары халасцяк Сяргей Пекур павінны быў на колькі дзён пакінуць горад: напісала сястра, каб абазязкова прыехаў, выходзіла замуж дачка Валя, а яго, значыць, пляменніца. Да ліста прыкладвалася і запрашэнне. Сяргей абрадаваўся і, хоць далёка той Іжэўск, пачаў збірацца ў дарогу. «Калі яшчэ надарыцца такая магчымасць – сустрэцца разам усім сваякам?» І ён заспяшаўся. На заводзе падлічылі, колькі ў яго набралася адгулаў, далі згоду: едзь, твая воля, мы не супраць, маеш права. Цяпер зіма – не лета. Сабраў такія-сякія транты, запіхнуў у сумку, зняў з ашчаднай кніжкі грошы – на падарунак маладым і на кішэнныя расходы.

Самалёт заўтра раніцай...

А звечара трэба было рашыць яшчэ адну праблему – дамовіцца з кім-небудзь з суседзяў, каб тыя прыгледзелі за Кімам, разумным і верным гаспадару тыбецкім тэр'ерам. «Гэта мы ўмомант, гэта нам дробязі!» – паглядаючы на калматага сябра, разважаў Сяргей. Сабака ўжо разумеў, што гаспадар некуды збіраецца, таму не лашчыўся да ног, а сядзеў вод даль ад Сяргея, сумна назіраў за ім: не меў прывычкі перашкаджаць, няхай сабе збіраецца, а сабачы лёс – сядзець дома, чакаць. Не ўпершыню. Трыўожыла Кіма толькі адно: на яго памяці гаспадар ніколі так доўга нікуды не збіраўся. Далёка, значыць. Так трэба разумець. Ён, Кім, прывык, калі штораніцы яго выводзіў на прагулку гаспадар, ускудлачваў потым віхор між вушэй і на развітанне кідаў кароткае: «Ну, я на завод, Кімуля! Не сумуй. Паспі. Паеш. Пагуляй з лялькамі». І шчоўкаў дзвярыма. На завод дык на завод: трэба зарабляць гроши, каб пракарміць гаспадару і сябе, і мяне. Хто ж гэтага не разумее? Які дурань?

Вечарамі ж яны былі амаль заўсёды разам.

– Чаму такі невясёлы, га? – глянуў на Кіма Сяргей, падміргнуў, цёпла ўсміхнуўся.—Ну-ну, не крыўдуй. Трэба, брат, трэба мне паехаць. Сястра ў мяне адна – крыўдзіць нельга. Я хутка. Я нядоўга. Туды-сюды – і мы будзем зноў з табою кашу варыць, музыку слухаць, футболь глядзець па тэліку. Павінны ж мы з табою дачакацца, калі нашы футбалісты медалі выйграюць? Ці не? Вышэй, вышэй галаву, Кімуля. Правільна. Вось за гэта ты разумнік. Вось за гэта ты малайчына. – Ён уздыхнуў. – Павер, не магу з сабой узяць. Даруй. Няблізкі свет. Гэта каб у Вець да дзеда з бабай, тут бы і размоў не было. Успомні, брат, колькі разоў ездзілі? І я кажу: багата. У аўтобусе бурчаць, касавурацца, а мы едзем. Нічога, нічога... Аддадзім пляменніцу ў надзейныя, як гавораць, рукі – і адразу да цябе. Падаруначак прыгледжу там. Абавязкова. Нешта смачненъкае.

Ты ж мяне ведаеш. Прывязу. Ну, а цяпер пайшлі да суседзяў, дамовіцца трэба, каб цябе кармілі, пайлі, на двор выводзілі пагуляць. Я грошы пакіну для цябе. Скачы на рукі. Вось так. Куды спярша – да цёткі Розы? Да яе, да яе, Кімуля. І я так падумаў. Яна добрая, цётка Роза, цябе занадта любіць.

Сяргей, трymаючы Кіма на руках, бы маленъкую калматую ляльку, прычыніў за сабою дзвёры, адразу ж утапіў кнопку званка – і ў кватэры суседкі пачуўся мякі тупат, потым была затоенасць за дзвярыма, яна супала з зацямненем вочка: цётка Роза, канечне ж, спярша пацікавілася, хто да яе, а потым толькі адчыніла дзвёры, шырока ўсміхнулася Сяргею і Кіму, чмокнула сабаку ў носік-гузік:

– А мой залаценъкі, і ты да мяне ў госці? Цю-цю-цю-цю-ю! Харошанькі мой! Налюбавацца не могу прыгажунчыкам такім! Ой! Ды вы праходзыце, праходзыце, суседзі! Чаго ж гэта я? Балаболю, а запрасіць не запрашаю. Праходзыце. Я і чай якраз п'ю. Мо і табе кубачак, суседзе? На зёлках чай. А што мне Кіму?..

– Ды не, дзякуй, – Сяргей сарамліва ўсміхнуўся, – дзякуй вялікі. Не турбуйцеся. Мы на хвіліначку. Я вось па якім пытанні да вас, Цімафееўна. Дакладней – мы.

– Слухаю, слухаю.

– Мне трэба на некалькі дзён пакінуць горад. Сястра на вяселле запрашае. У Іжэўск.

Роза Цімафееўна часта заміргала маленъкімі вочкамі, не менш часта захітала галавою, у якую густа былі натырканы бігудзі – Сяргей не адразу заўважыў бліскучыя трубачкі ў сівых валасах старой суседкі.

– Было пісьмо, было, – спакойна сказала яна, а потым уздыхнула, паправіла бігудзі. – Я і спалохалася, калі паштарка пісьмо ў тваю скрынку апусціла. Спытала, пацікавілася я, нягож, адкуль пісьмо табе. «З Іжэўска». Можа, з Соняй што,

падумалася мне. Карцела ўсё спытаць у цябе, ды ў тлуме гэтым забылася. А раз вяселле – ну, тады добра. Няўжо Валька хвост натапырыла?

– Валька.

– Во дае! Во! Саплівая ж быццам яшчэ. Глядзі ты, і цябе запрасілі. Едзь. Трэба. Радня ж вялікая.

– Дык і думаю.

– Ты не думай, а збірайся. Прыйдзі ты, гляджу, да сваёй канапы. Ні баб табе не трэба, нічога. Толькі б музыку йграў.

– Паеду. Я ўжо і белеты ўзяў, – смялей загаварыў Сяргей.

– А там, можа, і сабе знайдзеш якую кралью.

– Вельмі трэба, – усміхнуўся Сяргей.

– А чаго? Даўно пара. Даўно-о!

– Да вас я, Цімафееўна, каб выручылі...

Старая бліснула вачыма, на імгненне затрымала дыханне і, ацаніўшы сітуацыю, рашуча сказала:

– Няма грошай. І не прасі. Мне ж, верыш, паўгорада павінны. Не алкашы якія-небудзь там – не, нармальныя людзі. Ой, чэрці! Просяць, клянчаць, а як даўгі вяртаць – быццам у каналізацыю пахаваліся: ніводнага не бачу. Абмінаюць. Ведама ж, сляпая, за два метры не бачу. Грошай, суседзе, няма. Дала б, табе – без размоў.

Кім лізнуў Сяргея ў шчаку.

– Я не грошай прасіць... Мне Кіма вось няма куды падзець. Прыйшоў папрасіць вас, Цімафееўна. Выручыце?

Недзе ўнізе грукнулі дзвёры – уваходныя, хлынуў вецер, загуў на лесвічнай пляцоўцы. Кімаў чуб заматляўся, ён паглядзеў на свайго гаспадара: прасіўся да ног.

– Зараз, зараз, Кімуля.

– І на колькі ж ты, цікава, дзён знікаеш? – узніяла на Сяргея вочы Цімафееўна, на гэты раз больш строга, без асаблівага энтузіязму.

– За тры дні думаю абярнуцца, – Сяргей зразумеў, што тут у яго нічога не атрымаецца, але працягваў весці дыялог. – Хоць мне там і яшчэ дававілі. Адгулаў набралася...

– Ты канкрэтна, не мяmlі: колькі дзён глядзець Кіма?

– Ну... можа, чатыры... не больш, – нясмела прагаварыў Сяргей.

Цімафееўна прысвіснула:

– Ты што, хлопец? Мне ж яго і вывесці, і завесці. Так? І накарміць. І напаіць. А калі блохі? Бываюць блохі?

Сяргей кіўнуў, але адразу спахапіўся, паправіўся:

– Цяпер не, няма. Ды і не страшныя яны для людзей. Не!

– Ну во, бачыш? – быццам і не чула яго суседка. – Чатыры дні, хлопча мой любы, мне годам згадуцца. Ты маладзейшых каго ж, можа... А то шугане твой Кім да нявесты якой – даганяй старой бабе! З мяне, сам бачыш, фізкультурніца... Я, праўду кажучы, і ў тэатр паабяцала хахалю аднаму, ледзь не забылася. Век не была ў тэатры – згадзілася, тым і ўзяў хахаль.

– Кім у тэатр не будзе прасіцца, – з іроніяй зауважыў Сяргей.

Смех, як той вецер, шугануў з кута ў кут: Цімафееўна курыла, голас у яе быў сіпаты, такі ж і смех.

– Яшчэ не хпала – сабаку ў тэатр!

– Даруйце! – Сяргей павярнуўся, пагладзіў Кіма па гала-ве, падміргнуў, бы чалавеку, і неўзабаве крануўся ручкі сваіх дзвярэй. У вузенъкім калідорчыку ён пастаяў яшчэ колькі часу, прыхінуўшыся спиной да халоднай сцяны, мацней прыщіснуў да сябе сабаку, прашаптаў: – Нічога, нічога, Кімуля. Памыліўся твой гаспадар. Даруй, не ведаў, якая яна, цётка... Даруй... Так быццам бы і нічога... з выгляду...

Ён і яшчэ б стаяў так, відаць, і гаварыў бы нешта свайму калматаму сябру, але дзынкнуў званок. Не паспей Сяргей

скрануцца з месца, каб адчыніць, але Роза Щімафееўна сама прасунула галаву ў бігудзі:

– Можна?

– Праходзыце.

– Ой, Сярожа, – яна прайшла, скрыжавала рукі на жываке. – Ты пра мяне кепскага нічога не падумай. Не магу, іншы б раз – хоць на месяц. А цяпер – не, не! – і Щімафееўна часта закруціла галавой, у бігудзі заіскрыліся промікі ад сонечнага струменя, які прашыў шыбы на кухні, зачапіўся за сцяну ў калідоры. – Пятро Сцяпанавіч, гэта мой новы дзед, страх як не любіць сабак, кошак, птушак...

– Пара яму паміраць, – спакойна сказаў Сяргей.

– Ён гаварыў мне, і я ўспомніла, – прыкінуўшыся глухаватай, сакатала далей Щімафееўна – І як гэта я раней не згадала?

– Я разумею. Я разумею. І Кім усё разумее. Дзед... Тэатр...

– Не крыўдуй, Сярожа. Калі трэба – заўсёды прасі: хто, як не суседзі?.. Але зразумей. Сітуацыя. – Жанчына нахілілася над Кімам, усміхалася яму, лёганька шкуматнула за вуха. – Глядзі ж там, на вяселлі, Сяргей, не спі ў шапку: падвернецца якая краля – дзейнічай агрэсіўна, але з галавою. Наша палова што любіць? Ласку і сілу. Ну, шчасліва! – Суседка памахала кашчавай рукой, і за ёй ціха прычыніліся дзвёры.

Памаўчалі.

– Да каго цяпер пойдзем? – узніяў на Кіма вочы Сяргей, прысеў, узяў чорны камячик з чорнымі вочкамі на руці. – Не хочаш? Разумею. А трэба. Не магу я цябе пры ўсёй павазе з сабой... і далёка, і бяспашпартны ты. Усё роўна як біч. Чуў такое слова? Не, і добра. У самалёт не пусцяць. Цёткі і дзядзькі там строгія. А пашпарт на цябе няма калі выпісваць. Трэба раней было мне падумаць. Вінаваты. Ну, пайшлі, Кім. Не ўдараць. – Першы чым пацягнуць на сябе дзвёры, Сяргей

прыпаў да вочка. На лесвічнай пляцоўцы ён убачыў Розу Цімафееўну з другой суседкай – маладзенъкай, бойкай і прыгожай Танькай, так яе завуць, хоць Таныцы даўно за дваццаць. «Пра мяне балакаюць, – здагадаўся Сяргей, і здагадацца было лёгка: жанчыны раз-пораз кідалі кароткія позіркі на ягоныя дзвёры, тады ён трymаўся ад вочка далей – перасцярога. – Схаджу, так і бывае, да Танькі. Паслухаю, што яна скажа. Я ж яе шмат разоў выручаў. І мэблю новую адзін цягаў на трэці паверх, і збіраў яе амаль тыдзень. Ды ці мала што па суседску? Кавалкам хлеба дзелімся. А ў Танькі часта не хапае: дзяцей троё, а бацькі – ніводнага. Яны, вядома, недзе жывуць, ёсць. А дзе – сакрэт. Пайду да Танькі. Калі ўжо Танька не выручыць?! Яна не Роза Цімафееўна. Гэта тая язычком толькі добранька...» Ён зноў глянуў у вочка: жанчыны разыходзіліся па сваіх кватэрах.

– Пасядзі, Кім. Я сам. Я адзін. Да Танькі.

Кім мякка затупаў далей ад дзвярэй, сеў каля шафкі для абутку – яго пастаяннае месца, адкуль ён праводзіць Сяргея з кватэры, і цяпер не зводзіў вачэй з гаспадара. А сам, відаць, думаў: «Пасяджу. Схадзі сабе і да Танькі. Ты толькі смялей. Чуеш? Яны ж, суседкі, у цябе усё смела просяць, амаль сілком вырываюць з рук. І ты хітрышы будзь. Не маленъкі. Га-гаў».

– Буду смялей трymацца, Кім, – паабяцаў Сяргей, нібыта і сапраўды пачуў думкі сабакі. – Хопіць. Не – дык не! І я ім так! А то, бач ты, грузчыка-разгрузчыка знайшлі: Сяргей, памажы тое, Сяргей, памажы гэта. А Сяргея выручыць – праблема, ёлкі-палкі! Так, Кімуля?

Утапіўшы кнопку званка, Сяргей пачаў чакаць. Моўчок. Танька быццам і не заходзіла дамоў. Але заходзіла ж. Ён добра бачыў. Не сляпты. Не магла ж яна ўслізнуць так хуценъка – пакуль ён сказаў Кіму ўсяго два слова. Дома. Мо на ўнітазе сядзіць? Пачакаем. Ён прайшоўся па вузкай лесвічнай

пляцоўцы ўзад-уперад, пастаяў. Зноў націснуў на кнопкую. Ціха. І да вочка не падыходзіць.

– Эх, бабы, бабы! – уздыхнуў Сяргей, стукнуў кулаком па сцяне.– Сумна з вамі жыць! Усё вы любіце – аддаваць толькі не! У норы, значыць? Палюбуйнікаў цяпер сваіх завіце! Іх! Няхай яны не толькі ў пасцелях вас забаўляюць, а і там, дзе кішка ў вас тонкая, за вас і цягнунь хай воз яны!.. І не толькі вы такія. Усе. Сядзелі б па вуглах, жралі толькі. Сытая гніды! Задніцы панаядалі – як копы сена! Дзе ж тут у магазінах усё будзе, калі есці прывыклі за дзесяцьрых, а рабіць не – ён няхай, сусед! І кожны торкае на таго, іншага. Цьфу, маць вашу, ёлкі-палкі! Ну выйдзіце хто-небудзь! Выйдзіце! Пагаварыць трэба! Чалавеку кепска! Можа, горш чалавеку, чым пры інсульце. Чалавеку-у!..

За дзвярыма азваўся Кім – загаўкаў, потым – было чуваць – ён тонка скуголіў: плакаў.

Сяргей плюнунуў, махнуў рукою, піхнуў дзвёры – і рашуча, энергічна ўвайшоў, плюхнуўся на канапу.

– Сумна, Кім, вельмі сумна, – ён адкінуў галаву назад, хапаў ротам паветра, расшпіліў верхні гузік на сарочцы. – Ведаў бы ты, як сумна, друг мой святы... Хоць памірай... Жышь мне, маладому, не хочацца. Ты верыш? Кімуля, Кімуля... Ну, а раптам памёр бы? Не, не, трэба жыць. На каго ж я цябе пакіну? Прападзеш. Жышь! Нельга паміраць. Нельга!..

Кім падкрайцца да гаспадара, лізнуў у шчаку, зноў павалюхай, усё так жа мякка ступаючы, на сваё месца – да шафкі з абуткам: ён добра ведаў сваё месца...

Трэнікнуў званок. Сяргей падняў галаву, прыслухаўся: званок працягваў спяваць.

– Заходзьце. Адчынена.

На парозе стаяў, праціраючы вочы зашмальцаваным рукавом, Слон. Чалавек, вядома. Чаму Слон – дык з маленства,

відаць, мянушка пацягнулася, бо сланом тут і не пахла. Можа, і быў калі Віцька мажным хлопцам, але ж цяпер ад яго засталіся косці ды валасы на галаве. Не хапае грошай у чалавека на ежу, гарэлка дарагая, а выпіць хочацца круглыя суткі. Алкаш, адным словам. Усё перапіў-пераспытаў Слон, хавай падалей ад яго адэкалон нават. Суседзі і хаваюць, бо скопіць ён флакончык, калі будзе стаяць на відным месцы, і лічы, што быў: упросіць, залатых гор наабящае, слязу пусціць. Не ўстайш. Хаваюць суседзі хларафос і іншую атруту. Мухі дохнуць – Слон жыве.

– Здароў, – ціха вышіснуў з сябе Слон. – Ты ці хто крычаў? Спаў я.– Ён пазяхнуў, паляпаў па губах. – Пахмяліцца няма? – Махнуў безнадзейна рукою.– Калі ў цябе было?– Сеў асцярожна, быццам табурэтка была або дужа гарачая, або дужа халодная.– Крычаў, пытаю, навошта?– І, не дачакаўшыся адказу, спытаў: – Якое сёння чысло?

Сяргей назваў.

– Во! Заўтра – ура! – пенсія. Матчына. Ну, дык ты што? Біў хто?

– Нічога. Усё добра. Заўтра на вяселле лячу.

– Далёка?

– У Іжэўск.

Слон здзіўлена разявіў рот, шырэй, чым заўсёды, зрабіліся вочы:

– Шандарахнуўся? Ты што, праўду нясеш? Маць часная! Напіцца ехаць за столікі кэм! Не, Сяргей, у цябе каленвал у галаве з самазвала. Давай мы тут? Я збегаю.

– Ты чаго прыщёгся? – строга спытаў Сяргей.

– На крык. Слухай, пастаў бутэльку. Хоць раз.

– Не п'ю.

– І не пі. А мне пастаў. Любую. Абы пахла. Га? Ну, чаму маўчыш? Ку-ку, так? У цябе ж і дні нараджэння бываюць, і

святы іншыя там. Хоць бы раз даў кульнуць. Ты па якіх законах, маць тваю, жывеш? Ты што – не сусед?

– А ты мне ставіў пляшкі?

– Даўк ты ж не п'еш!

– Прапануй. Пачастуй. А там відаць будзе. П'ю не п'ю, а хто мяне калі запрашаў? Вы самі па сабе. Я – сам.

– Не, як хочаш, а я не ўкладу ў свой цэбар: ехаць у такі свет, каб напіцца! А можа, ты і зусім піць не будзеш? Га? Маўчыш? Дай грошай да пенсіі – я скокну – Слон ажно прыўзняўся, памкнуўся да Сяргея. – Ідэя! Гонь! Заўтра, перад самым ад'ездам, вярну. Мне маці павінна – дровы ёй пілаваў. Га? Ну! Як піць! Ты што, мне не верыш?

Павісла маўчанне. Слон крэкнуў, кашлянуў:

– У Іжэўск, кажаш? Да сяструхі? А што там п'юць, цікава? Не бачыў?

– Тоё, што і ў нас.

– Ідзі ты! – Слон пачухаў патыліцу, варухнуўся на табурэты. – У Грузіі толькі, чуў, ёсць гарэлка дзешавейшая. Чаму ім можна дзешавейшую? Ах, правільна – франтавая паласа. А я на работу праспаў – баць, усё падчыстую зразаюць, ніякіх паслабленняў. Мужыка можна пясочыць. Не брыкаецца. А тыя, вусатыя, выкаблучваюцца там... Лепш бы пілі. Дурні! Цьфу! Эх, маць!.. Выпіць бы – і няхай яно ўсё... Серы, я б, канечне, твойго кабяля ўзяў. Чуў, бабы там пра цябе гаманілі... Розка з Танькай. Розка: не бяры, я адмовілася, можа табе ўсучыць.

Сяргей падняў на Сланага очы.

– Не хлусіш? – чамусыці спыгай, хоць і сам усё добра ведаў.

– Клянуся першай жонкай. Люблю і кахаю. Мымра Роза мымры Таныцы: не бяры, калі будзе падсоўваць Кіма. Хай, маўляў, дурняў не шукае. Сябе за інтэлігента абадранага выдае, раз сабаку купіў, не п'е, чаркі з ім не ўзялі ніколі... то

няхай і глядзіць Кіма, калі такі мудры. Носіцца з ім, кажуць, як дурань з торбай.

– Так і сказалі?

– А то я глухі, це ця руک! Я, калі з пахмялюгі, чутка сплю: мне ўсё здаецца, што вось-вось у дзвёры паляпаюць з міліцыі, але нешта доўга разнарадкі з ЛТП няма. Я б Кіма твойго ўзяў, кент што трэба. Свой мужык. Даглядаў бы. Цюлькай як-небудзь перабіліся б. Але баюся. Рагтам з ЛТП разнарадка прыйдзе, рагтам пра мяне ўспомняць і заграбауць. З кім ён застанеца? Асіраце. Тут яшчэ адна старана дзела... Я ж, Серы, суседзяў баюся: грошай напазычаў, табе прызнаюся, так і бышъ, аддаваць пакуль няма чым, то баюся і нос лішні раз выгырнуць на двор. А яго ж выводзіць трэба разы два. Сама мала. Эх! – Слон устаў, патагтаўся каля табурэткі. – Няма, значыць, ні краплі?

– Няма.

– Тады ляці. Ляці. Соныцы прывет. Цяжка мне. Баліць усё ўсяродку. А грошай няма, каб лякарства купіць.

– Не пі. Зусім.

– Табе лёгка сказаць: не пі. Я ж хворы. Ты ж, калі хворы, нешта глытаетш. Ці не? Ляці, Серы, ляці...

Ён выйшаў, ціха прычыніўшы за сабою дзвёры. Сяргей правёў Слана вачыма, задумаўся: «Можа, мне ніколі яго, Віцьку-Слана, не зразумець? Можа, яму так лепш жыць, як жыве? Хто яго ведае...» Пад руку падварнуўся Кім, Сяргей пагладзіў яго, прыгуліў да сябе:

– Вось так і жывём мы, брат... Вось так і жывём... Ты пачакай мяне дома... Я хуценька... Яшчэ схаджу да суседзяў... Не, не, да іншых... Можа хто і выручыць нас, братка Кім?..

АДАПТАЦЫЯ

Як цяпер помніць Сцяпан: першы раз прачнуўся ён у гарадской кватэры і доўга ляжаў затайшыся, баючыся паварушыцца. «Ёлкі зялёныя, га! І ці ж гэта жыщё, скажыще? Не-е, не-е, не сцерпім такое, не вынесем. Колькі спасть можна? Цёмна на дварэ, справа зразумелая, але ж раніца ўжо. Маці каля печы таўчэцца, даўжно бышь... І ці ж тэта парадкі, скажыше мне? Гультаі гарадскія». Побач – з правай рукі – ляжыць размораная, цеплая, бы толькі-толькі знятая з патэльні аладка, пульхнаватая, ёмкая па ўсіх жаночых вартасцях – з яго, канечне, Сцяпанавага, боку гледзячы – Зінка. Дакраніся – апячэшся. А Сцяпан дакранаўся. Асцярожна, нерашуча, бы да вострага язычка агню ці да якой-небудзь рэчы ў музей, улучыўшы момант, каб не падцікавалі захавальніцы скарабаў, і хоць добра было яму, шчасліва, а ўсе ж, калі пакласці руку не на цёплае цела цяпер, значыцца, ягонай ужо законнай жонкі, а задумацца добранька пра жыщё, то адчуеш, як робіцца тлумна, неяк бязрадасна. І тады рука цягнулася назад... «Чаго? Чаго так адразу? Толькі пачынаецца, а ён у кусты меціць, у хмызы бытта тыя бярозаўскія, каб схавацца – як у дзяцінстве, калі мелі аўтарытэт у вёсцы хованкі. Падалей, надзеиней! І ляжаў так Сцяпан нерухома, нацэліўшы невідушчыя вочы некуды пад столъ, і не дыхаў. А тут і па патрэбе якраз... Ісці належыць шукаць той куточак, зачыняцца, цурчаць вадою.

Цурчаць – яшчэ можна, няхіграя справа, але ж тыя будуть чудзь. Як? Што падумаюць? Бядна-а! Вобмацкам, бы кот той, шкрабіся: разбудзіш цесця з цешчай, тады ступі ў той куточак... А мо да раніцы счакаць? Няхай ужо прачнуцца першыя... Калі яны ўсхопліваюцца? Пачакаем. Во траіў у прасак, каб яго... Быццам і свой у гэтай хаце, а дыхнуць на поўныя грудзі няможна, не маеш на тое права. Бы ў клетцы. Птах ты, а не Сцяпан. Чаму ў вёсцы прасцей. Усхапіўся хоць сярод ночы, хоць

раніцай, раз-два – і парадак. Напрацующа людзі, дзе ўжо там чутны будуць твае крокі. Хоць страляй. Усе роўнане падымеш. А ў горадзе, мусіць, чутна спяць. Муха крылацы расправіць – рыпяць спружыны: ніяк цешча заварочалася, заварочалася... Ат! Ён туліўся да Зінкі, тая мармытала са сну («я... ты... не пае-дзе...»), выцягвала з-пад лёгкай коўдры белыя – цёмна, хоць вока выкалі, а яны ўсе роўна белыя – рукі, кароценъкія, пухленъкія, пацягвалася, і нейкая сіла гарнула яе да Сцяпана. Сцяпан апынуўся ў абдымках і не ведаў, ці выслабаняцца яму ад Зінчыных рук, ці то і ляжаць ужо так, заціснутым як прадыхнуць. Што маладому каню аброць на мордзе – так яму рукі тыя. Нязвычна, дзіка. А Зінка, хоць і спіць, горнецца і горнецца ўсім целам і цёпла дыхае ў твар. Спіць, бачна ж, а горнецца. А ў Сцяпана адно розум займае: дык як быць усё ж? Тэпаць ці счакаць? Але нічога не прыдумвае, ляжыць, зацугляны шчаслівай Зінкай, ні жывы ні мёртвы, і адплываюць туды, далей, на задні план, усе трывогі ягоныя, а ў вочы, як кажуць, лезе вёска. Наступае хатамі, дрэвамі, людскімі тварамі. Адно боязна, чаго тэта яны? Ці з глузду з'ехаі? «Я ж не дэзерцір, я ж свой!» – хочацца крыкнуць Сцяпану. Не крикнеш. А вёска восьвосты тышнецца ў гарадскі дамок, спляжыць яго, разварушыць, а ён, Сцяпан, застанецца сядзець над голым небам на ложку, прыхінугты коўдрай з ног да жывата. Як усё роўна комін разбуранай хаты, застанецца ён пасярод двара. А хаты – няма. Адны бярвенцы валяюцца, посуд розны – міскі ды каструлі. Зінка ж, мусіць, так і будзе спаць, на ўсялякі выпадак тримаючы яго за плечы – каб не даў латагы, не пакінуў яе адну. Будзе спаць, будзе... Яна і ў Бярозаўцы, колькі жылі, спала. «Здаровая маладэ́ща, – матчыны словаи. – Хай лепш спіць, чым хворая якая... радуйся, Сцяпан, што і тварыкам, і целам удалася дзеўка».

Наступае вёска. Цісне. На ўсяго яго – з ног да галавы – цісне. «Я не дэзерцір-р!». Супыніце яе, не дазвольце, людцы добрыя, каб яна на новае Сцяпанава жытло наехала, раструшчыла яго. Хіба ж гэта ён вінаваты? Не! Не-е! Ён тут ні пры чым. Ён мо і сам не рады, што ўсё вось так атрымалася, наўскасяк выйшла, хоць прызнацца трэба, а як жа, і прачнулася нешта светлае ў яго да Зінкі. А чаму б і не? Млее вока, як зірнеш на Зінку. «І як тэта яна ў горадзе згубілася? Столькі хлопцаў, а не бачылі. Не верыцца Сцяпану, што ўсё гэта яго. Не верыцца. Бяры, карыстайся, а не дыхнуць на поўныя грудзі: чужы чалавек Сцяпан у горадзе, не для яго народжаны, сам адчувае, таму і не бярэцца так, як хацелася б, і не скарыстоўваецца Гібляя справа. Нечага не хапае. І як будзе хатаць, калі паветра нават тут не такое, як у Бярозаўцы...

Вёска зжалілася. Родная ты вёска! Пакінула яна ў спакоі Сцяпана, дала магчымасць звесці павекі, але ненадоўга. «Як там маці? А дзед Сымон? А Чопкі лажок? Касіць пара... Пара касіць!» Што ж тэта робіцца, не, вы падумайце толькі: Сцяпану касіць самы час, а ён сёння ранкам апаласне твар халоднай вадою з-пад краніка ды і пойдзе – як не пад ручку з Зінкай, каб не згубіўся ў лабірінте вуліц, – на завод, на працу ўладкоўвацца. «Каб, Маруська, ты мак ела ўсё жыццё! – злуецца Сцяпан, думкі распіраюць галаву. – Каб жа не ты, то я касіць бы ужо даўно падаўся. Каса ў мяне новенъская, сямёрачка, а ржавець будзе. Каб ты мак ела...»

Не, ну дык праўда ж: падвярнулася тут Маруся Саўкава са сваёю гарадской сяброўкай, стрэўся з імі на вуліцы Сцяпан, павітаўся без анікай там лішнیя думкі. Помніць, што азірнуўся, праводзіў незнайёмую дзяўчыну цікаўным позіркам, але каб вышэй узяў, у заўтрашні дзень зазірнуў – сам бы сябе дзіваком палічыў, прайграў бы ўсю матчыну хату разам з прысядзібным участкам, з градкамі тымі ды яблынямі, каб пад заклад біўся:

тут свае, бярозаўскія дзеўкі, абмінаюць, а няўжо ж яна, гарадская, модная і з твару прывабная, затрымае на ім свой позірк? На каго глядзець? Сцяпан як Сцяпан. Хіба ж можна зазірнуць у яго душу, аছанів яе здаля? Калі Зінка змагла, калі сама, то такой дзяўчыне і ён пара. Багатая душа ў Сцяпана. Дабрынёй поўніцца, што рака ўвесну вадою – з беражкоў выходзіць. Толькі ж ці і сама? Ясна, Марусіна работа. Пастара-лася суседка. Спярша, канешне ж, з маці ягонай пашапталася, казала, мяркуй, на вуха старой Понцісе: «Ой, Ладыміраўна, і дзеўка ж Зінка! У горадзе жыве, а як вясковая: усё похапкам да похапкам. Мы з ёю разам на заводзе робім. Яна на аўтакары кіруе, дэталі з цэха ў цэх развозіць. Мужчынам нос утэрэ. Утрэ, цётачка. І смірнен'кая, дамашняя. Думаецце, за ёй хлопцы гужам не ўюцца? Яшчэ б! Толькі яна абы на каго не кінецца, пераборлівая: мне, кажа, такі мужык трэба працавіты, як сама. Я, кажа, чэсна жыву, і калі падвернецца ўжо шчасце, то за яго трymацца моцна буду. Толькі каб гарэлкі не піші багата. Курыць – няхай сабе, не так брыдка. Гэта Сцяпан ваш – не прыпомню, ці курыць? Не, вось бачыще, я ёй таксама: каб сусед мой ды курыў. У вас жа і бацька не курыў. Яна ж, Зінка, і кватэру ў горадзе мае. Як кватэру? З бацькамі жыве ва ўласным доме. У самым цэнтры. Уяўляеце? Вёска ў горадзе. Яблык, цыбулька, парнічок – свае! Не з базару, капейка цалей як-ніяк... Зінка во і давыбіралася: дзяцей пара няньчыць, а яна не спяшаецца. А на Сцяпана вашага зірнула – целам апала: той, той, каго шукала! Не бяда, кажа, што няўклюдны трохі, мехаваты нейкі, затое ціхі, сарамлівы, рабацяшчы. Вялікі плюс, што чарку ў меру бярэ. А што жанчыне памыліцца? Век гаруй тады. Дык вось, Ладыміраўна, як бы нам пазнаёміць іх, звесці? Дужа б пара была роўная. Як трэба была б пара. Залатая».

А Сцяпанава маці, відаць, уздыхнула, скрыжавала сухія, патрэсканыя пальцы на грудзях, мо і хустку паправіла – яна

заўсёды ў хустцы ходзіць – і сказала Марусі мякка і пяшчотна:
«Дык і я да Зінкі прымервалася. Думаеш, не? Прымервалася.
Пасля таго, як Сцяпан баяцца дзявок пачаў, кожная мне
ягоныя жонкай здаецца, якая хоць трохі больш меней... Бачу іх
разам, вясёлых, сваіх. Бачу, Маруська. Ох і гора ж мне са
Сцяпанам, гора... Усе нашы неяк рана надавуміліся, а ён – як у
манахі запісаўся. Я ўжо і кажу яму: манах ты, сын. А ён
смяеца, зубы скаліць. Смяеца-то смяеца, а няўжой-та матка
па вачах не ўгадае, што і ў яго самога на душы няладна. Вунь і
маршчынкі кружочкамі разбегліся па твары, не ад добра яны,
маршчынкі. Ты ж, Маруська, добрая душа, ведаеш, як усё
атрымалася... Не дачакалася як з арміі Сцепку Тамарка Ігната
Падшыванца, выскачыла за некага ў Зімніцу, то быттам падмянілі
хлопца. Замкнёны, на танцы не ходзіць, пырчыць, калі на путь
настаўляеш, што дэд стары. Пераламіла яму дзеўка Падшыван-
цева жыщё. Ох і пераламіла! Во і не жэніцца. Бабыль. Яго
равеснікі ўсе да адзінага дзяцей маюць, а ён бытта і не здолыны
да жаніцьбы. Думаеш, мне лёгка? Людзі ўсё бачаць. Ківаюць,
нягож. А якая, ты вось мне скажы, Марусь, радасць ад адной
толькі яго працы калгаснай? Упіраецца, не сядзіць домацькі, а
мене ягоныя заробкі шчэ больш слёз дабаўляюць. Тыя б грошы
на дзетак траціць, а яны вунь ляжаць непрыгыкна. Ці багата ж
нам на двох трэба? Хлопец ён непераборлівы: што ёсць, у тым
ходзіць. Ды я і кажу: якая радасць ад твойго рубля, калі ён не на
карыйць прадназначаецца? Кажаш, і Зінцы прыглянуўся хлопец?
Хлопец ён ёмкі, грэх слова сказаць. Хай бы і абвянчаліся ці як
цяпер па-новаму. Маладзічка яна нязбалаваная, раз з табою
дружыць, то і хай бы... Толькі як нам яго, Сцяпана, на размову
навесці? Не парайш? Я ўжо і баюся гаварыць... «Што ты мяне ўсё
жэніш, што ты мяне ўсё з двара гоніш...». З якога двара?
Прыводзь, жывіце, а я пад нявестку падладкуюся, саступлю,

дзе трэба. Абы ўжо вам мелася. Дык, кажаш, прыглюніўся мой Сцёпка Зінцы? То і добраńка, Маруська, то і добраńка...»

І вось цяпер Сцяпан ляжыць на раскошным гарадскім ложку. Стомлены ад першай ночы на новым месцы. Боязна варухнуцца. Калі ж ужо той дзень нахопіцца? Калі пасвятле за вокнамі? Ціха, пачакайце! Ці не певень гэта на падворку? Эх, падалося. Няма, не чуваць аніякага там пеўня. І карова не рыкае ў пунцы... І парсюк не рохкае... Нібыта на іншай планеце. А там, у Бярозаўцы, на нагах, мусіць, ужо і людзі, і жывёліна. Ідзе жыщё, спяшаецца. Вось то жыццё!

Што, так і ляжаць? А мо асмеліцца, набрацца мужнасці ды адстукаць пяткамі па гэтай гарадской падлозе, га? Цярпі не цярпі, а трэба: у вачах пачынае цямнець. Трэба, браткі. Даруй, цешча! Прабач, цесць! Сцяпан выслізывае з жончыных рук. Зінка не верыць, што знікла жар-птушка -- калі ёй і сапраўды казка снілася -- была і няма, а шкада, ой і шкада, але яна яшчэ доўга так трymае рукі, спадзяючыся зноўку ашчаперыць яе, прыціснуць да сябе, а потым усе ж апускае іх на падушку. І спіць. Са-лодка спіць Зінка. Усміхаецца, бачце вы яе, у сне. Вусны -- у букецік: чмок! А каго? Сцяпан грыміць ужо недзе ў прыхожай -- зачапіўся за парожнью пасудзіну, прашлёгай далей, на ганак: забыўся, што цяпер ён гарадскі жыхар, прамчаў міма таго месца, куды намерваўся зазірнуць, сеў на халоднай прыступцы. Сядзеў як прыкуты. Пазіраў на дрэва, што развесіла перад самым носам густое лісце. І што хоць за дрэва будзе? Учора за дзень і не паспей ён нічога толкам убачыць. Нават на гародчык, што дужа ўжо Маруся хваліла-перахваливала, не паспей вокам кінуць. «Табе, Сцяпан, разварот будзе. Не бядуй асабліва. Цяпер горад -- тая ж вёска: свой харч, у каго лапік маецца...» Ды, слава Богу, не галадаў, лебяду і зацірку не еў -- абышло, абмінула, тады навошта яму пра той гарадскі лапік зямлі назаляць? Ну? У горадзе яшчэ больш пузатых. А як жа ён будзе тут без сваёй

вёскі? Без матулі? Без дзеда Сымона? А як жа без яго там касцы Чопкі лажок упарадчаць? Ты, Маруся, лепш на такія пытганны адкажды. Вось. А ў ядзе мы не пераборлівыя.

Дрыготка на ганку. Назад, у кватэру, вяртацца неяк адразу не з рукі. Няхай хоць бразгат той аціхне. У вушах так і звініць.

– Сцёпачка, – ён пачуў, як адчыніліся дзверы. – Чаму тэта ты так? Што з табою?

Зіна і сама прысела побач. Прыйтуліла галаву да Сцяпанавага пляча, уздыхнула:

– Сумна табе ў нас?

– Сумна.

– Нічога, міленькі, нічога. Прывыкнеш. Вось пойдзеш на работку, а пакуль адпачні, адпачні, а там абтаварышкуешся, у новую спецыяльнасць уцягнешся. Ну навошта сумаваць, скажы мне, Сцёпка? А я цябе кахаць буду, адзінага. Ежу гатаваць. А на выхадныя будзем да маці тваёй... цяпер ужо і маёй ездзіць, памагаць. Так, Сцёпка? Не сумуй. Будзь трошкі весялейшы, а то і мне тады робіща сумна, як на цябе гляну. Слухаеш, Сцёпка?

– Слухаю.

– Пайшлі, пайшлі ў дом, – і Зінка першая ўзнялася, пацягнула Сцяпана за руку. Ён і не упарціўся. Ён ступаў паслужмяна ўслед, а недзе за спіною ўпаў на дол зялёны – дзеецям толькі на зуб і браць – яблык. Лёгка чмякнуўся вобзем, а Сцяпану падалося, бытта шчоўкнуў ранні і не пагрэбны нікому пакуль што яблык яму па галаве.

Вось той і завод. На токара вучыщца дык на токара. Яму, Сцяпану, было неяк усё роўна. Сказалі б, асвойвай спецыяльнасць зборшчыка ці наладчыка – няхай сабе будзе. Толькі што атрымаеца з того, якая карысць, – гэтага ён не ведаў. Падай нарыйтоўку, збегай па шклянку газіроўкі, мядзі пільней, глядзі, як трэба заціскаць – ідзе вучоба. Здаецца, нічога такога і не

робіць сапраўднага, а твар брудны, руکі перапэцканыя. Спецвопратка, што выдалі адразу ж, у першы дзень, – насі на здароўе! – самага апошняга памеру. Мусіць, і адчуваў сябе Сцяпан у ёй нязручна, што малады салдат пасля першай лазні. Скокнуў у рабочую апратку, а пазней засумніваўся – ці туды? Можа, і не трэба было б на токара? А на каго ж тады? Каб жа яшчэ хоць да арміі, а то хіба ж у такім узросце разцы вастрышь для усёй брыгады. «Малады, га, малады! Чым заняты? Ага, лахманамі станок трэш. Не тое робіш – не забывайся, што брыгада сёння паўтары нормы дае. Помніш? Цудоўна, толькі ж гэтага мала: давай-ка за мае разцы бярыся. Затупліся ўсе як адзін, што цагліна сталі. Бярыся, Сцяпан!»

Вострышь разцы, а сам пазірае на дарожку, па якой павінна б прамчаць на спрытным аўтакары Зінка. Усміхнуцца хоць ёй, ці што? Нешта не відаць. Нудота. Брыгадзір, Пятровіч, прыспешвае, ён усіх падганяе: давай, братва, давай! І да Сцяпана: «Маляваць умееш? Пара «маланку» выпускать. У лідэрах мы. Разумееш?» Нехта крычышь брыгадзіру: «Самі выпускциць. Што мы сябе хваліць будзем, Пятровіч!» Малайчына, выручыў Сцяпана, а то б далі аловак – і малюй-пішы, хвалі таварышаў. А які з яго, Сцяпана, пісар, скажыце? Які мастак? Усё жыццё потым хлопцы смяяцца будуть.

Дамоў вяртаўся Сцяпан штодня стомлены. Да ног быццам хто піры прывязаў. І не рабіў жа нічога, а ледзьве цёгся. Мотаму і стамляўся, што не рабіў? Так усё, па дробязях. Радасці не адчуваў, пуста ўсяродку было, а ці ж для яго такое? Сцяпан пагадзіўся б лепш на чыпуначнай станцыі вагоны апаражняць – куды б лягчэй было. Мчаў бы дахагы, бег, першай справай Зінку б над сабой ускінуў: во хто мы, работнікі! А так – пуста..

– Зін, а Зін, – Сцяпан шоргае сандалетамі па трагуары, сумны і маўклівы. – Ты мяне чуещ, Зін?

– Што, Сцёпка? – хітра зазірае ў вочы жонка. – Што табе, родненъкі?

– Упёрся я на таго токара, а навошта? Не, ты не хвалюйся. Я тэта так сказаў... не падумауў я...

– Не хітруй. Падумаў ты. І цяпер думаеш. Увесь час думаеш, як жывеш у горадзе. Ды і хіба ж я не бачу, што не падабаецца табе на заводэ. Табе бу полі, Сцяпан... Над небам. А цэх не вабіць. Я ж ведаю...

Малайчына, Зінка. Разумее, бачыць наскролькі і таму Сцяпан весялее, але не знаходзіць, што сказаць жонцы. Трэба ж сказаць так, каб не пакрыўдзіць яе. Няма слоў. Пракаўтнуй усе бытта.

– Ведаеш, Зін, бяру ў руکі нарыйтойку, а мне здаецца, што трymаю не халодны метал, а бульбіну ці бурак. Чэсна, Зін. І доўга не ведаю, што рабіць. Ці заціскаць яго на апрацоўку, ці што... Вочы шукаюць бурт, так і хочацца нарыйтойку тую кіннуць туды – замест бульбіны...

– Я разумею цябе, разумею.

– А можа, мы ўсё ж рашымся?.. – Сцяпан запавольвае хаду, не зводзіць вачэй з Зінкі.

Зінка маўчыць.

– Там, у Бярозаўцы, і для цябе работа знайдзеца. Бібліятэку прымеиш. Я дамоўлюся, не, ты не хвалюйся, не трэба, Зін, я дамоўлюся са старшынёй сельсавета. Возьме. А хочаш, пры клубе блегты прадаваць будзеш. Хочаш?

Зінка апускае вочы, ідзе моўчкі. «Дзівак усё ж гэты Сцяпан, – разважае, пэўна. – Людзі з вёскі ў горад бягут, а мы — туды. Засмяюць на рабоце. А суседзі — што падумаюць? А чаму б не жыць нам у горадзе? І домік жа ў нас, і гародчык. Тыя ж калі едуць, то на голае месца. Па кватэрах туляцца, з апошнім рублём не лічацца – каб толькі ў горадзе... А вунь і Косцік з тae ж Бярозаўкі? Тры дні ў горадзе, а нос высока трymае, так задраў,

што дзе там! Пра вёску і не ўспомніць. ДЖЫИНСЫ купіў. А гаварок? Вы б толькі пачулі! «Это мы-то, городские, не сможем? Кто сказал? А мой?..» – На вачах Зіны Сцяпан зауважае слёзы.

– Не хочаш калі, то і бяды... Як я там адзін, без цябе? – сучяшае Зінку. – Прывык я, Зін, да цябе. Моцна. Але толькі да цябе – не да гарадскога жыщца, не падумай. Неяк не так усё тут, як у Бярозаўцы. Мітусня нейкая тут... А ў нас ціха, добра ў нас. И людзі ўсе табе знаёмыя. Усе свае яны. Усміхающа, вітающа пры сустрэчы. Здорава ў нас! Ты ж ведаеш, жыла... Пераедзэм мо ўсё ж, а, Зін?

– Ой, Сцепка! – уздыхае Зінка. – І не ведаю, што сказаць. Няўжо ты думаеш, што да вёскі чалавеку лягчэй прывыкнуць, чым да горада? Ці змагу ж я? Бач, цяжка табе ў горадзе. А як мне там будзе?

Сцяпан задумваецца. Маўчыць, не адказвае. Ды і што тут скажаш? Відаць, і ёй, Зінцы, нялёгка будзе ў іхнай Бярозаўцы. Вось найшла каса на камень дык найшла! А бацькі яе? Уго, так адпусцяць адзіную дачку ад сябе, трymай кішэню шырэй.

– Па маці сумуеш?

– І па маці.

– Давай забяром яе да сябе? Месца хопіць. Няхай з намі жыве. Мае бацькі супраць не будуць, я ўтэунена.

– Ды не будуць... Толькі ты маму маю не ведаеш. Яна ніколі не пагодзіцца, хоць ты ёй тут залатыя горы наабяцай.

На Зінчыных вачах блішчаць слёзы.

– Паслухай, Зін, а, можа, мне хоць на лета ў вёску паехаць, га? Пакуль пара там гарачая. Памагчы трэба. Няма ж каму працацаць, а тут яшчэ і я збег. Я толькі на гарачы час. А на выхадныя і ты да мяне будзеш прыязджаць.

У Зінчыных вачах яшчэ наболела слёз. Смяецца і плача. Нікога не саромеючыся. Калі з ёю было яшчэ такое? Каб і радавацца, і бедаваць – разам.

– Едзь, едзь, Сцёпка, – самі шэпчуць вусны. – Буду, буду прыязджаша. Тут жа недалёка, праўда ж? Канешне, блізка. Што тут ехаць? Мне да цябе рукой падаць будзе. А там, можа, і адпачынак вазьму...

Сцяпан прытуляе Зінку да сябё, чмокает ў шчаку, і няхай хто паспрабуе пасміхацца. Ого! Зінка за надзейнай сцянай, а Сцяпан у гэтым горадзе жыве па сваім законе. Іншых душа не прымaea. Няма калі прымайць іншыя – трэба спяшацца ў вёску, у сваю родную Бярозаўку...

Бліжэй туды, к восені, калі пажоўкла лісце на дрэвах, восьвесь пачне усейваць дол, Сцяпан касіў у гарадскім скверы траву. Касіў размашыста, бы на Чопкім лажку ўлетку, прыгожа касіў. Прахожыя нярэдка спыняліся, падоўгу назіралі за Сцяпанам – любаваліся. Не часта ў горадзе стрэнеш такога касца. Майстар. Артыст. На сваім месцы чалавек – адразу відаць...

ПРА КОЛЬКУ, КУРЫЦУ И БАБКУ АНТОСЮ

Якраз у цэнтральную дарогу вёскі ўпіраецца зашмальцаўным бокам пунька, і калі ў сухмень пераціраюць і без таго перацёрты пясок коламі грузавікі і легкавугікі, пыл шугае на дах ледзь не воблакам, і цяпер яго там – хоць мятлою змахвай. Толькі калі барабаняць-сякуць па даху дажджы – яны для яго, быццам лазня для барадатага млынара, – адмываецца салома, але не настолькі, каб залаціцца ёй.

Цяпер лета, спякотнае, сухое. Колька сядзіць непадалёк ад пунькі на лаўцы, пад кустом жасміну, усунуўшы галаву ў нейкую кнігу, патрохі крывіць губы, торгае імі, прыгупвае нагой. Ён – студэнт-завочнік. Ідзе вучоба!

Праехала адна машына, другая – як жа яму, Кольку, не прыгледзецца да іх: хто гэта за рулём там сядзіць, што павёз? На гэтай лаўцы, праўду кажучы, ён больш уцягвае ротам і

носам пылу, чым чыгае. Можна аблюбаваць хоць бы месца для вучобы на гародчыку, калі ахвота на свежым паветры сядзець, але можна іншым, толькі не Кольку: павінен вяртацца з грыбоў настаўнік Сяргей Кірылавіч і трэба ўпільнаваць, бо той паабядаў памагчы. «Лепш пераседзець, чымся недаседзець»,— рашае Колька і тэп-тэп падэшвай сандалета па зямлі, бо так, відаць, яму лепш чыгаецца.

«Дзе той Кірылавіч? Няма». Колька зноў уперыў вочы ў кнігу, перад імі мітусяцца нейкія мудрагелістыя схемы, формулы, яны для яго — што гульня ў шахматы: як і куды сунуць гэтая фігуры гросмайстры — адным ім вядома. Спрабаваў навучыцца гуляць у шахматы і Колька, але перадумаў: дужа цяжкая навука, ну яе! Вось шашкі — іншая справа, негаворачы ўжо пра даміно. Хто ж лічыць у наш век да сотні не ўмее, а грукнуць па стале для Колькі нічога не значыць, моцы ў руках хапае.

Кольку адрывае ад навукі бабка Антося:

— Студэнт, хадзі сюды!

«Бач, студэнт...» Ён ганарыцца гэтым словам, якое хоць трывала і не прыляпілася яшчэ да яго, але нешта значыць. Гучыць. Але Колька не спяшаецца да бабулі. Спярша важна паглядзеў на старую, на дарогу, на якой павінен жа калі-небудзь паказацца настаўнік, пацягнуўся.

— Ці табе вушы заклала? — павышае голас бабка Антося.

— Я ж табе сказаў: я з горада не для таго ехаў, каб заваліць вучобу! — бурчыць унук, але навошта бурчыць — і сам не ведае, недзе ў душы і радуецца ж, што можна адкласці кнігу ў бок, заняцца тым, што лёгка і для ягоных рук, і для ягонай галавы.
— То касі, то дроў унясі, то за вадой сходзі. Паеду ў інтэрнат!

— Табе ўжо вучыцца не трэба, кідай навуку, — не надта каб вельмі, але ўсё ж злуе Антося. — Гультаю можна і так пражыць, без цехнікума.

– Ну што там у цябе? – нарэшце Колька адкладвае кнігу, ставіць на яе малюсенькі радыёпрыёмнічак, каб не загарнуў вецер старонкі і не забыцца, дзе чытаў і пра што. – Куды гэта ты лесвіцу валачэш?

– Патрымай-ка, унук, яе, а то можна слізгануць – касцей не збярэш, – бабка Антося тым часам прыладкавала лесвіцу да сцяны пунькі, паставіла босую нагу на першую прыступку. – Палезу на неба, там, кажуць, печ з масла зроблена.

– Ну, лезь, – абыякава кажа Колька, а сам трymае лесвіцу.
– Яна ж і так добьра стаіць – не пасунецца. Быццам прыбіта цвікамі...

– Падстрахуй на ўсялякі выпадак, – палохаецца старая, прытуліўшы да лесвіцы шчаку, глядзіць на ўнука: ці трymае, блазан. – Во, во, так і трymай, Колька. Памерці не страшна – жыць хочацца. А я лезу, лезу... Трymаеш?

Колька трymае, не цяжка, а сам думае: «Дзівачка! Я лезу на гарышча, бацька лезе – ніхто не трymае. А яна, бачце, бацца, хоць і пражыла свае гады. Старым, відаць, вельмі жыць сёння хочацца. Сёння і заўтра. Хто ж з нас, маладых, пра свой канец думае? Жывём – і ўсё... рана яшчэ думаць. А яны думаюць. У іх – блізка... Вось у дарогу збіраешся – і не спіцца, і думаецца. А горад вазьмі. Смешна глядзець, як бабкі гэтыя вуліцу перабягаюць, хоць і гарыць зялёнае святло. Так чэшуць, што не грузавік іх, а яны яго хутчэй знесці могуць». И Колька ўпершыню, колькі і жыг, падумаў: «А, можа, таму, што жыццё цяпер наладзілася, на рэйкі стала, дык прага ў старых да белага свету? Хоць вось ягоная бабка Антося. Што яна бачыла на сваім вяку? Вайну... Пахавальныя... Голад... Нястачу... А цяпер – жыццё! Уцякае, праўда, яно ад старых, так і меціць назусім ушмыгнуць, але ж і яны разумеюць гэта, таму і трymаюцца за яго дзвюма рукамі...»

Бабкі Антосі ўжо няма на лесвіцы, недзе на гарышчы лазіць, толькі чуваць, як шапаціць сена, а Колька ўсё роўна трymае лесвіцу. Яму здаецца, што бабка ўсё яшчэ лезе, і ўнуку вельмі захацелася, каб яна жыла і жыла. Вечна. Вось скончышь ён тэхнікум, стане, можа, нават і вялікім начальнікам, а там, глядзіш, па тэлевізары пакажуць. Няхай парадуецца бабка Антося. А калі не будзе яе, хто заўважыць і Колькаў дыплом, і той непабудаваны яшчэ цуд-дом? Няхай жыве бабка. Доўга. Вельмі доўга.

Колька расчуліўся, павільгатнелі вочы, але рук не адрывае ад лесвіцы – пальцы ляжаць на ёй уроссып, моцна ляжаць, бы прымёрзлі, і ён думае-разважае пра жыццё. Ну, спытайце, чаму ён хоць бы ў тую навуку палез? Усе ж ведаюць у вёсцы, як вучыўся ў школе. Праз тройку – двойка. Калі чацвёрку меў – аднакласнікі ляпалі па плячы, паціскалі руку: малайчына! Але такое надаралася рэдка. Не, лепш не ўспамінаць. Збянятэжанаць узнікае. Няёмкасць. І за сябе, і за настаўнікаў. Хоць апошнім ён «таблетку» і падкінуў – здаў экзамены ў тэхнікум. Як здаваў – прыгадаць цяжка, бы заснуй на лаўцы пад сваім жасмінам, а яго штурханулі пад рабрыну: уставай, прыехалі. Прыйехалі, дык прыехалі. Тыр-р-р!

Працуе Колька на будоўлі мулярам, і добра працуе, нават прэміі там розныя не зыбываюць вымяркоўваць яму, падзяку аб'явіць. «Ты заслужыў, Мікалай Сцяпанавіч. Пабольш бы нам такіх працавітых людзей». Але ўсе вучацца. Шкрабанула гэта і Кольку. Яму таксама захацелася. «Не горшы за іншых». Пра адно толькі забыўся Колька: калі аднакласнікі добра вучыліся – тады яму не хацелася. А цяпер сядзі на лаўцы. Падпільноўвай настаўніка.

– Ну дзе ты, баба? – задзірае галаву ўгору Колька. – Наелася масла?

– Ды лезу, лезу, – вылятае Антосін голас, а потым паказваецца і яна. – Дзе ж яна, хітрага, нясецца? Усе закутні перапальчыла, а хоць бы адно яйка. Дык што ж гэта выходзіць, людцы мае добрыя? Я карміць яе павінна да восені, а яна ні яйка мне?! Трасцы! Не-е, Антосю ты не абхітрыш! Пер'е з цябе паляціць! Сёння ж! – Антося высунулася з веснічак, намацала нагой лесвіцу, паставіла на яе парэпаную пятку. – Трымаеш, унук?

– Трымаю.

– Трымай жа! Лезу... лезу на зямлю.

– Навошта ты яе спускаеш, Колька? – неўпрыкмет падышла суседка Лідка, амаль што равесніца Антосі. – Хай там і зімее. Бохан хлеба ёй падайце – нічога, пераседзіць.

– Ты, маладзіца, унука майго не ведаеш: ён бабу сваю шануе, – ніколькі не крыўдуе на суседчын жарт Антося, хутчэй наадварот: самы момант, думае старая, раз зачапіла ты, Лідка, языком Кольку, пра яго добрае слова ўставіць. И яна ўстаўляе, як толькі нага намацала зямлю: – Усё, злезла. Унук мой – ты чуеш, Лідка? – разумны. Абы-каго ў цехнікум не возьмуць...

– Дагпусцілі Кольку ў цехнікум? – дзівіцца Лідка.

– Узялі, узялі, дзеўка, – пасвятлеў Антосін твар.

– Што робіцца, людзі! – успіяснула рукамі Лідка. – А ў нас жа, ледзь не сход які бацькоўскі, усё, помню, дзяўблі яго. Ён і такі, і гэтакі. Невук. Зусім не прызнавалі чалавека, а ён – на табе! – у цехнікум... На другі год усё, помню, пакідалі...

Іншая б бабка на месцы Антосі начала дакараць настаўнікаў, што тыя не змаглі даць ведаў Кольку, а вось яна прамовіла суседцы наўздрэзі памяркоўна:

– Узяўся за разум, маладзіца. Горад навучыў жыць.

Старыя гамоняць каля пунькі, а Колька зноў сяде на лаўку, бярэ ў рукі кнігу, зредку косіць вокам у той бок, адкуль павінен паказацца настаўнік. Калі ён яшчэ быў так трэба яму?

Не відаць Сяргея Кірылавіча. Можа, грыбоў сабраў столькі, што не данесці? «Эх, – думае Колька, – праміргаў! Трэба было б з ім у лес пайсці. А чаго? Гэта ход. А так чым яму аддзячыць за тую кансультацыю? Грыбочки – самы раз. Ад іх Сяргей Кірылавіч не адмовіўся б. Калі было, як на ту ў экскурсію хадзілі яны ўсім класам, а помніцца. Столькі баравікоў, абабкаў і падасінавікаў назбіралі настаўніку, што той вяртаўся з лесу ў вёску ў адной майцы – поўная кашуля, як завязаць, была напоўнена ляснымі дарункамі. Вось і цяпер бы забегчы наперад Сяргею Кірылавічу, зрэзаць грыбы ды ў кошык, у кошык, а потым – калі ласка, паважаны настаўнік! Трымай! Не дапетрыў, прамахнуўся. Глядзіш, і кансультацыя прайшла б на самым высокім узроўні. А так чым аддзячыш? Чым? Хіба ж Сяргею Кірылавічу ахвота проста так ламаць галаву, ды яшчэ ўлетку, калі яна ў яго на адпачынку».

Колька глядзеў у книгу, а сам думаў: «Чым жа?.. А можа, і зусім ён не возьмецца бясплатна кансультаваць? Цяпер, кажуць, не той час, каб усё задарма. У горадзе вунь аб'ява ў газэце змешчана: даю кансультацыі... Не за прыгожыя ж вочы дае. Плаці, значыць». І другое хвалявала студэнта-завочніка: «А што, калі мараль чыгачь пачне? Не захацеў, скажа, вучыцца, калі ўсе вучыліся, яшчэ і нерваў колькі мне папсаваў, а цяпер – прыпёрся, ратуй, Сяргей Кірылавіч. Ці ж ёмка? Га?»

Разважаючы так, Колька не адразу і заўважыў, як перад ім паўстаў Кукуруза. Валіку Ярмольчыку, былому аднакласніку – ці не ў пятым яны вучыліся разам? – такую мянушку прыляпілі за доўгі рост і белую лахматую галаву.

– Усё вучыш? – зморшчыў лоб Валік.

– Вучу.

– Не пазнаю цябе, Колька. Калі ўсе жэняцца – ты вучышся. Дзівак!

– Ды вось... рашыўся, – пацепвае плечуком Колька. – А чаму і не? Цяпер спрыяе... вучыся. Не ўсё ж мне ў мулярах хадзіць. Пахадзіў – хопіць.

– Кіраваць будзеш апасля? У начальнікі меціш? – Валік не без іроніі ў голасе падсядае да Колькі, бярэ кнігу, прагарнуў некалькі старонак.– Ого! Ды тут і формулы! Заблудзіцца можна. Няўжо разбіраешся?

Колька адмоўна круціць галавой.

– А як жа экзамен здасі? – зноў моршчыць лоб Валік.

– І сам не ведаю, – шчыра прызнаеца студэнт-завочнік, – але ж іншыя нейк здаюць.

– Глядзі, глядзі. А мо на рэчку махнём, га?

– Не магу. Ідзі адзін. Кірылавіча пільную. Абяцаў кансультацыю даць. Толькі вось не ведаю, чым і як з ім разлічыцца. Усё ж работа гэта.

– Работа!– ускінуў галаву Валік.– Колькі ў нас гэтых завочнікаў, а ён толькі такі добранькі. Ты вунь да Касцючыхі падступіся. Адразу адмахнеца. А чым аддзячыць табе? – Ён таксама задумваеца.– А ведаеш... Ты ж не школьнік. Дарослы. Бяжы ў магазін, вазьмі ціго трэба... грошы, кажаш сам, добрыя зарабляеш – больш нават, чым сам Кірылавіч, а пасля кансультацыі... так сказаць... Га? – Валік шчоўкнуў па горле.

Павісае маўчанне.

– А можа, ён не п’е? – насцярожана глядзіць на таварыша Колька, а па вачах відаць, што падказка яму спадабалася.

– Цяпер п’е. Гэта калі дырэктарам школы працаваў – трymаўся для аўтарытэту, а знялі як толькі, то і пачаў патрохі нюхаць. Не верыш?

Колька маўчыць.

– Ды я табе – хочаш? – на пальцах пералічу завочнікаў, якія хадзілі да Кірылавіча! – вісіць над Колькам белая лахматая галава сябрука. – Што, задарма? Так сабе? Ага, лаві ластаўку!

«Пайсці хіба і сапраўды ў магазін? Пайду...»

Бутэльку гарэлкі студэнт-завочнік Колька нёс да настаўніка ў поліэтыленавым пакецыку, на якім было напісаны: «Вы нам паверце, смачны суп у канверце». А мо што іншае. Не панашаму напісаны, і што Кольку да той пісаніны! Да халоднага ж боку бутэлькі туліліся два падручнікі.

...З гэтым пакецыкам неўзабаве і выйшаў ён ад настаўніка. Не, выляцеў, бы верабей са шпакоўні, шпарка, не азіраючыся, пашыбаваў да пунькі, сігануў без лесвіцы на гарышча, зашыўся ў сена і ляжаў там, пакуль не сцямнела.

Назаўтра ранічкай, першым рэйсам, Колька паехаў у горад. Хто ведае, можа, шукаць тую газету з аб'явай, дзе, як сам вычыгай, нейкі дзядзька напрошваецца даваць кансультацыі...

А ў вёсцы ішло сваё жыщце. Сяргей Кірылавіч штодня хадзіў у лес па грыбы – урадзілі, не абмінаць жа. Бабка Антося няпутную курыцу не загубіла, хоць і клялася, а толькі шукала гняздо, выгледжвала і на гарышчы – лазіла туды звычайна ў канеццы дня, а лесвіцу падтрымлівала Лідка. Аднаго разу яна спусцілася на зямлю не з яйкамі, а з бутэлькай, здзівілася: чыя?

– Вось гэта курыца ў цябе, Антося! – смяялася да слёз уваччу Лідка. – Што нясе, халера, замест яек! А ты хацела ўжо яе прыпушціць. Прадай мне!

Пасмяяліся бабулі, парадаваліся знаходцы, паразважалі, як бутэлька магла апынуцца на гарышчы, ды і годзе на tym сказалі. А гарэлку вярнула Антося ў магазін. Грошы паклала ў куфэрак: «На хлеб і цукар. Дзякую тату чалавеку, які паклапаціўся...»

Пра Кольку яна і не падумала.

СЛУП

– Прыехалі. Прыехалі, слуп, мы з табой. Апошні прыпынак. Твой і мой. Далей транспарт не ідзе, – Сцяпан стомлена зваліў

слуп на зямлю, выпраміў спіну, на якой нёс, ледзьве не ўпіраючыся носам у дарогу, драўляны ўказальнік, на шыльдачцы якога было напісана чорнай фарбай: «Кругліца». – Паляжы пакуль. Адпачні. Настаяўся. А ўсё ж і ў цябе някепскі занятак быў, га? Не проста стаяў – людзям паказваў, дзе наша вёска... дзе Кругліца.. Як міліцыянер у гарадах тых на перакрыжаванні. Туды, туды, грамадзяне, шурыйце. Да Сцяпана... Марусі... да Лідкі... Ну што, устанеш? Ці паляжыш яшчэ? Ну, паляжы, паляжы. Зямля цёплая. Я таксама пасяджу. – Ён сеў на слуп. – Табе вось, як другу, адкрываюся сёння таксама выпіў крышачку... грамульку. – Дыхнуў на слуп. – Чуваш? Ёсьць трошкі, не абараняй мяне, не заслужыў. Учора ж зарокся: усё, Сцяпан, перакрываю доступ дурману ў свой арганізм, а прачнуйся – хочацца, ажно ўсяродку ўсё рыпіць, як у старых калёсах. Так прыспічыла, быццам за вугал іншы раз... И не перамог сябе – дапіў, каб ёй, халера ясная, усё жыццё ікалася... дапіў, ага, што з учара шняга ў бутэльцы засталася. А жывуць жа людзі і не п'юць, шэльмы! Яны што – з іншага месца на белы свет павылазілі? Дык не ж! Такія самыя. Паслухай, а можа мне і на самай справе кінуць? Што скажаш? Табе, гаворыш, усё роўна. А мне – не. Але гэта мы падумаем, слуп. Вышэй галаву. Хоць што тут думаць! Усё – кідаю! Раз і назаўсёды! Кранты! Еду ў бальніцу, бяру рэцэпт... паглытаю таблеткі, так і быць. Але ж ты, слуп, – ша! Ни слова пра гэта. А то разнясуць. Людзі такія. Хоць калі ў іх апендыціт выразаюць ці грып прыліпне – я спачуваю па ўсіх правілах. Усё: не п'ю! Дай пяць! – Сцяпан дакрануўся рукой да слупа. – Зараз, зараз я цябе, так і быць, прызначу на новае месца. Хопіць там аднаму стаяць у белым свеце. Бліжэй да людзей будзеш... Бліжэй да народу...

Сцяпан не зауважыў, калі да яго падышла Маруся, ён толькі пачуў яе сілы старэчы голас — з-за спіны яна без усмешкі спыгала:

– З кім тэта ты, Сцяпан, балбочаш?

– Са слупом! – сказаў пераканана і неяк горда.

– Х-хі, друга знайшоў!

– Затое ён язык за зубамі ўмее трymаць. І не п'е. А я – усё, кідаю. Мне цяпер таварыш непітучы трэба – каб было з каго прыклад браць. Ясна?

Маруся пляснула ў далоні:

– Няўжо кінеш?

– Як піць даць. На поўным аснаванні завязваю. Ужо, можна сказаць, кінуў...

– Тады табе людзі помнік паставяць. На самым відным месцы. Дзе раней царква была.

– Мне помнік стаіць, – Сцяпан глядзеў некуды ўбок, задумліва, сур'ёзна. – У цэнтры вёскі. Дзе салдат галаву схіліў... а я, Маруся, праходжу іншы раз міма і баюся яму ў вочы глянуць. Сорамна... на таварыша майго дужа салдат той падобны... на сібірака Пецьку Шыляева. Як з яго ляпілі помнік... Няма Пецькі, а я, хрэн стары, жыву. Цьфу! Усё, не п'ю... можна сказаць.

– Ну, калі ўжо і сапраўды абраузмішся і кінеш, то купі расчоску.

Сцяпан зняў кепку, папляваў на далонь, прыгладзіў рэдкія сівяя кудзеркі.

– Касцюм новы. І жаніся, – не то жартам, не то сур'ёзна раіла суседу Маруся.

– Ты што, здурэла? Гэта мне, Сцяпану, яшчэ і хамут на шыю? Не, не буду. З вамі, бабамі, толькі клопат лішні. Ты вось што, Маруся. Ты лепш памажы мне слуп у бядзе не пакінуць.

– Навошта табе тэты крыж? – паціснула сухенъкімі плячымі старая.

– Не з цябе зняў, – Сцяпан падцягнуў слуп бліжэй да парканы. – Адзін стаіць. Як сірат а. А вёска наша цяпер пачынаецца вось адсюль... ад маёй хаты. Запомні. Сціснулася Кругліца, як гармоня. Тут няхай і стаіць.

- Няхай бы стаяў, дзе ўлада паставіла.
- Не месца яму там! – строга сказаў Сцяпан і так зірнуў на Марусю, што той нічога не заставалася рабіць, як паслухацца. – Не месца! З сабой слуп не рауняй!
- Ну, як хочаш. Не цяжка, патрымаю.
- Сцяпан выкапаў даволі глыбокую яму, апусціў туды слуп, Маруся трымала, а ён прысыпаў яго жоўтай зямліцай. Маруся, уздыхнуўшы, ціха мовіла:
- Каму мы трэба – тыя знайдуць і без твайго слупа.
- Сам разумею: яму лепш стаяць у горадзе, каб дзеці нашы бачылі, у якім баку Кругліца... Не дазволяць у горадзе ўтыркнуць. Я б наторкаў гэтых слупоў на кожным вуглу... Для Ляксандраў, Лідак, Светак... Вось... А можа, па гэтым указальніку, Маруся, і да нас прыйдзе шчасце?
- Не паспыгала. Не ведаю, што тэта такое.
- Табе цяжка зразумець, Маруся. Ты – баба. А вось мне іншы раз хочацца вярнуцца на трышаць гадоў назад, калі нічога амаль што не было на стале, затое многа было за столом... Хм, Волька мая, забаўляючыся, акно разбіла... шыбку. Валёнкам. У самы мароз... А цёпла усё роўна было ў хаце... Колька з дружком у суседнюю вёску ў госці пабег... Завіруха-а-а-а... Свету белага не відаць... Ноч на дварэ, а яго няма. Усю Кругліцу на ногі паднялі. У лесе, у полі са стрэльбаў палі ў неба. А ён на печы ў Гуце сядзіць... грэеца калі коміна, як кот, блазнюк, га! Клаўка дык тая боты згубіла... увесну бульбу мёрзлую збіралі на праснакі... зямля ўсмактала — не выщягнуць. Басанож так і прыйшла... ледзьве ногі ацёрлі. А можа, Маруся, шчасце ўсё ж калі-небудзь загляне да нас?
- Маруся хмыкнула:
- Ну, калі тое шчасце, якога табе захацелася, то сустракай. Едзе. З бразготкамі.

– А я веру! – вырачыў вочы Сцяпан. – Чалавек, атрымліваецца, можа адрадзіцца, а вёска, значыць, не?

– Я ў такой хвіласофіі не разбіраюся, – уступліва-мякка сказала Маруся. – Трымаць слуп?

– Хопіць. Я даўно яго прыкапаў, – Сцяпан памаўчаў, потым з лёгкай вясёлай усмешкай глянуў на субяденіцу: – І тады зноў будзе свята ў нас. Песні... Танцы... Дзеци... Уяўляеш, Маруся?

– Не, не уяўляю. Адзічэла я, відаць.

Сцяпан пакратагаў слуп – ці моцна стаіць, гучна і амаль што афіцыйна сказаў:

– Вось так і я павінен стаяць! Як мой друг! Смірна!

– Ты што, Сцяпан? – здрыганулася Маруся.

– Запомніце: былы дрэнны чалавек становіцца добрым... авангардам, можна сказаць! Прама на вачах! Га? – Ён перавёў позірк на слуп. – Ну што, родны? Бачыш, як жыщё створана? Але нічога, я цябе ў крыху не дам. І ні краплі болыш! Ні-ні! Усё. Кідаю... вось толькі сёння вып'ю за тваё здароўе, слуп, каб стаяў ты моцна і доўга на гэтай святой і грэшнай зямлі.

– І гэта той гаворыць, які піць кінуў? – з лёгкім дакорам выдыхнула з сябе Маруся.

Не звяртаючы на яе ўвагі, Сцяпан казаў слупу далей:

– ...і ніякіх! Зразумеу? – Затым абняў слуп, пацалаваў. – Абмыць жа цябе трэба, навасёл ты мой!..

– Ты ж піць кінуў! – Маруся плюнула і борздзенька патупала ад Сцяпана і слупа, а сама, відаць, яшчэ і падумала: гарбатага магіла выпраміць.

– Каі яшчэ слуп переносілі з месца на месца, га? – крыху ачомаўшыся, кінуў услед Сцяпан. – Ды пайшла ты!... – і да слупа: – Не звяртай увагі. Баба яна і ёсьць баба. А мы – мужчыны! Пачакай! Пачакай! – Ён знік за веснікамі, неўзабаве вярнуўся з бутэлькай і шклянкай. – Зараз... вінца... каб стаяў ты доўга,

каб табе добра было тут... на новым месцы. Кепска, што ты не п'еш... Прыйдзеца мне і за цябе. Ну, будзь здароў, слуп! Жыві! – Выпіў, зноў напоўніў шклянку. – Пасля першай, як кажуць, не закусваю. Кіно глядзеў... Ты ж не бачыў, а я бачыў. Пасля першай, кажа, не закусваю... Які сэнс у словах, га? Глыбокі. Ну, будзь...

– Зноў выпіў. – І пасля другой таксама не закусваю. Будзеш стаяць ты доўта, слуп. Па табе бачу. Мужык ты, а не якая там Маруська. Трымайся мяне – не прападзеш. Шурупіш? Бачу, бачу. Эх, слуп! Каб ты ведаў мяне раней, то мы б з табой... ядры іх у корань. Ух! Так і тримацца, мужык! Хочаш, я табе сваю кепку аддам? На! Не шкадаі! Насі! – Нацягнуў на слуп кепку. – О, дык ты адразу памаладзеў гадоў на дваццаць. Як хлопец стаў. І не п'еш... Дык ты зусім, ёлкі-палкі, жаніх. А што, магу і жаніць. З другога боку вёскі слупіху прыцягну. Побач у капаю. Стойце побач. Абшчайцесь. Любіцца. Зробім! Я трохі прылягу, а тады мы і ў сваты... Ты толькі напомні: магу забыць. Буду сватам я! – Сцяпан нарэшце лёг на лаўку, хістаючыся дашлёгаўшы да яе, неўзабаве захрап, а потым грукнуў кулаком па дашчаным плоце. — Як вязеш, бю... бю... бю... бюракрат? З полкі падаю. На паваротах палягчэй. Табе зразумела, бю... бю... Цьфу! К сыну еду. У Крым... к Ваньку...

Праспаўшыся, стары пасядзеў крыху на лаўцы, аднёс на падворак парожнью бутэльку і шклянку, а потым успомніў, што ходзіць без кепкі, доўга шукаў яе: няма. Ледзь чутна бубніў сабе пад нос:

– І куды яна падзелася, зараза? Цяпер жа новую купіць – без штаноў застанешся. Хто б мог сцібрышы? Маруся? Лідка? А больш і няма ў нас каму. Ды і навошта яна ім? Ад курэй яйкі несці? – І раптам заўважыў кепку на слупе, абрадавана ўздыхнуў: – Вось яна куды забралася! Што, слуп, панасіць

рашыў? Мая, дружок! Хоць і табе яна падыходзіць, хлусіць не буду. Але – мая. Даруй.

Ён не паспей нацягнуць кепку на галаву, калі пачуў крыху здзеклівы голас Лідкі, трэцяга жыхара Кругліцы:

– Гэта ты, Сцяпан, сёння п'яны ці не? – уважліва пачала прыглядатца да старога. – Нешта я не магу зразумець. Быщам бы і не.

– Цвярозы. Завязаў, – на поўным сур'ёзе адказаў Сцяпан.

– Да ты заўсёды на адзін капыл – паспрабуй разбярыся, які ты. Не прасыхаеш.

– Хто тэта не прасыхае? – хаваючы вочы, мовіў Сцяпан.

– Лужа! – Лідка ўсміхнулася.

– Сухі. Сухі, Лідка! – Сцяпан аблапаў, не саромеючыся суседкі, тое месца, дзе ў яго нярэдка бывае мокра – У-гу! А ведаеш, чаму сухі?

– Спаў мала — не паспей.

– Да не-е! Лухта. Віно сухое піў – вось чаму сухі. Разумець трэба. А, да вас, баб, пакуль дойдзе... ну, што трэба? Касіць?

– Здаецца мне ўсё ж, што ты недзе сёння накасіўся. З раніцы.

– Касі каса, пакуль раса, – нечакана для самога сябе ўспомніў пагаворку Сцяпан, да месца ўставіў яе ў размову з суседкай.

– Ты вось што, Сцяпан. Прыходзь сёння... Івана майго памянём. Гадавіна, – расцягваючы слова, амаль паўшэптам сказала Лідка.

Сцяпан крэкнуў, пашкроб нос, бадзёра адказаў:

– Буду, буду, Лідуся.

– Толькі не крыўдуй, Сцяпан, але без віна памянём.

– Ёстваю няжай, га! – Стары падняў з зямлі драч, якім усё збіраецца падмесці каля веснічак, але ляскнуў з усія сілы ім

вобзем: – Тады давай тут, на лайцы. Я вядро вады вынесу. Кружку. І вып'ем.

– Не, за сталом. Я прыгатавала вячэру.

– Эх, бабы, такую вашу! Мужыка памянуть – і без віна! Іван твой перавернеца там, у магіле, ад такога памінання!

– Ты хіба не ведаеш, што за чалавек Іван быў? Няхай хоць цяпер у мяне на стале нічога не будзе, – быццам апраўдаючыся перад Сцяпанам, сказала Лідка. – Ты, я, Маруся – і памянём.

– Што робіцца, га? Што робіцца? Да чаго дайшлі! Не, я дружка свайго закадычнага памінаць вадой не буду, як таго хочаш.

– І не ўздумай прыпераціся з бутэлькай! Не уздумай! – рашуча заявіла Лідка.

– Мае дзела!

– Тады лепш не прыходзь!

– Як гэта – не прыходзь? – пакрыўджана глянуў на Лідку Сцяпан.

– Сцёпа, я ж і памінак гэтых зусім не хацела рабіць. Я ж і сказала яму, калі жывы быў: памрэш, нягоднік, забуду на друпі дзень. Ён жа ў мяне ў пячонках сядзіць, Іван. Во тут сядзіць... – паказала рукой, дзе яе боль. – Марусю папрасіла, калі раней адышу, каб побач з ім не хавалі мяне: жывы абырый. Так што і са сваёй бутэлькай не прыходзь.

– А я сказаў Івану: калі памрэш, не забуду цябё, братка. Як я цяпер у вочы яму гляну?

– А я табе сказала, што сказала. Мы тады з Марусяй пасядзім. Без цябе.

– Лідка, апомніся, не бяры грэх на сваю душу! – ёрзнуў Сцяпан.

– Грэх? Які грэх? Гэта піць – святое дзела? Так? Піць? – ускіпела Лідка. – А пра другіх вы думаецце, калі з бутэлькамі

дружбу заводзіце, булькачы? Пра жонак, пра дзяцей – думаеце? Ён вось мяне адну пакінуй. Пад старасць. Я была яму трэба толькі маладая, здаровая. А цяпер сама касі, капай, саджай. Яму добра: там нічога рабіць не трэба.

– Дык ідзі і ты... туды, – крыва ўміхнуўся Сцяпан.

– І я пайду, а куды ж дзенуся. Адгуляў, паразіт, на гэтym свеце – і пайшоў сабе, а ты тут горбіся.

– Пі ці не пі, а колькі дадзена – столькі і прашкандыбаеш на гэтym свеце.

– Няпрауда! Яна, яна, зараза, яго скруціла раней, чым трэба. І цябе ж тое самае чакае.

– Завялася, завялася, малатарня, – паморшчыўся Сцяпан.

– Гэта ж нікому не гаварыла, што ён вытвараў. Сам рабіць ленаваўся...

– Дык і добра тады, што памёр, – сказаў і зачырванеўся Сцяпан: дрэнна сказаў.

– Ды і які ж работнік з чалавека, калі яго на пахмелле ліхарадка б'е? А гарэлку шукае. Мне трэба было б яго адразу прагнаць, калі маладая была. Нагой пад задніцу – вон! Як пажаніліся толькі, ён ужо і тады паказаў... Нікому не рассказала. Саромелася... Цяпер расскажу. Паслухай. Самагонку я выгнала – новую хату будаваць началі, людзей пачаставаць збралася. Наваселле зрабіць. Радасць жа – новая хата.

– Гэта так. Асабліва тады, пасля вайны, цяжка было будавацца, – згодна кіунуў Сцяпан.

– Схавала я самагонку і на працу калгасную пабегла. Лён церабілі, як цяпер помню. А ён дома застаўся – аканіцы падганяў. Працуя сабе, ні аб чым кепскім не думаю, а ён, паразіт, усё пераштыкаваў на агародзе, сена перапальчыў, шукаючы яе, заразу... Я ужо знала яго, грашок вадзіўся, таму і схавала. Не знайшоў. Тады што ён робіць, халера? Ведаў жа, паразіт, што самагонка ў вялікім бутылі была, наліў у парожні столькі ж

вады, паставіў на стол, хлеба нарэзаў, цыбуліну паклаў, а сам глядзіць, калі я на абед бегчы буду. Толькі я парог пераступіла, а ён п'яным прыкінуўся. Ляжыць і стогне. Абарвалася нешта ў мяне ўсяродку, як убачыла, што палаўіна самагонкі выпіта. Рукамі ўспляснула: «А такую тваю! У карчы схавала – і там знайшоу!» Нагаўкла яму ў каршэнь, за бутыль з вадой – тады ж не знала, што там вада – ды і перахавала. А сама зноў на лён. Не паспела парог пераступіць, а ён да карчоў, паракідаў іх, знайшоў самагонку і амаль усю выпіў. Га?

Сцяпан смецца амаль як не да слёз уваччу.

– Вось такое было ў мяне з Іванам наваселле, – роспачна ўздыхнула Лідка. – Ты чаго рагочаш? Смешна табе? Сам з сябе ж і смеяшся.

– А не рассказываў! А не рассказываў! – прамакаючы брудным рукавом слёзы, круціў галавою Сцяпан. – Ну Іван, ну артыст! Райкін!

– Такія спектаклі ён часта ставіў. Гэтых анекдотаў ён навыдумляў на сваім вяку процыму. Так што не прыходзь, Сцяпан, з бугелькай. Не трэба. Не магу я глядзець на яе.

Сцяпан уздыхнуў, скасіу вочы на Лідку:

– Дык навошта ж тады памінкі? Бульбы налопайцеся з Марусяй і песню зацягніце.

– Пець, можа, не спяём, а паплакаць паплачу. Усе ж я ад яго чацвярых дзяцей радзіла. Прыйходзь... – ні слова больш не сказаўшы, Лідка патупала да свайго паселішча.

– Лідка! – крыкнуў наўздагон Сцяпан.

– Што? – павярнулася старая.

– Я дома... чарку... так і быць. А тады прыбягу. Ага? – быццам вінавацячыся, ціха прамовіў Сцяпан і прытворна скрыўся.

– Толькі п'яным не будзь у маёй хаце, – папярэдзіла Лідка амаль гнёўна.

– Цьфу! Такая наша ўжо мужыцкая доля: памрэш – і не памянудзь як трэба, – Сцяпан патагтаўся на месцы, успомніў пра драч, падняў яго, закінуў на падворак. – Зараз мы, зараз...

Ён звычайна любіў выпіваць на лаўцы. А чаго? Людзей у Кругліцы няма, акрамя Марусі і Лідкі, ніхто не прыгэпіцца, каб і яму ўканнуў, ды і паветра чыстае, густое. А тут патупаў у хату. Разважаў: «А то яшчэ Лідка запрыкметіць, што больш абязанай чаркі пракаўтнуў. Ну яе!» Прыгатаваў закуску – кавалачак хлеба і цыбуліну, напоўніў шклянку, крышачку наліў у другую – для Івана. Падняў сваё пітво, уздыхнуў:

– Іван, ты чуеш мяне? Памінаць цябе буду. Падрыхтуйся. Сёння год, як ты пайшоў ад нас, сябра мой любы. І выпіць няма з кім. Адзін застаўся. Эх! Сні спакойна, дружок. – Выпіў. – Як слова даваў пры жыщці, за цябе, братка, і выпіў. Хто ж, калі не я? А твая жонка Лідка не памінае па-нармальному. Ну, ты ж ведаеш яе, не табе гаварыць. Шэльмы яны, бабы! У нас тут, Іван, перамены вялікія. Рынак, хутка будзем жыць без скарынек. Пенсія кожны дзень новая. Гарэлка дарагая. Так што, можа, і добра, што ты своечасова пайшоў... не бачыш усяго гэтага кавардаку. Эх, папівалі, папівалі мы з табой, братка. Было-о. Дзе вы, залатыя дні? Вярніце Брэжнева. Ну, Іван, яшчэ дазволь за цябе.

– Выпіў. – Во, і добра. Ну што табе яшчэ сказаць пра жыщцё-быццё? А хрен яго ведае што. Я тут адзін сярод баб – як сланечнік у голым полі. Ага. Лідка твая яшчэ здаровая, што кабыла. З Марусяй яны спеліся, а больш няма з кім. Адна за адной ходзяць, як прывязаныя. Не п'юць. Чаго не, таго не. А ў Хатоўні ёсьць бабы, якія мужыкам не ўступаюць. А яны – не, трymаюцца малайцом. І мяне яшчэ выхоўваюць, бывае. Анатацью чытаюць. Мараль. «Не пі, Сцяпан, а то скора з Іванам сустрэнешся». А мне, можа, і хочацца сустрэцца з табой, пасядзець, як у былья часы. Толькі, Ваня, не там, дзе ты цяпер, не-е. Калі б у мяне засталом... ці на маёй лаўцы. Давай спяём? Ты ж мая, ты ж мая

перапёлачка-а-а... Іван, памагай! Ты ж мая, ты ж мая,
перапёлачка-а...

Памінкі Сцяпан праспаў.

Раніца наступнага дня.

Сцяпан выкаціў веласіпед, старэнкі, рыпучы, але колы так-сяк круцяцца – можна руліць. Ён іншы раз гэта і робіць, асабліва калі трэба ў краму на цэнтральную сядзібу. Пасля ўчараашняга ў Сцяпанавай галаве – быццам чэрці ў ступе таўкуць... Стары марудна, нязграбна чапляе на руль веласіпеда сумку з бутэлькамі. Ім у сумцы цесна, напіў у апошнія дні багата, і яны вывальваюцца з сумкі на зямлю. Сцяпан мацюкаецца, не здаецца, падбірае посуд, утогтвае туды іх, нібы сумка гумавая. За гэтым заняткам яго і захапілі Маруся з Лідкай.

– Куды? Не пусцім! – над вухам старага прагрымеў уладарны голас Марусі.

– Нікуды не паедзеши! – гэта ўжо Лідка.

– Лідка, спусці колы, у яго няма насоса.

– Правільна! – Лідка вышыянтула залатнікі. – Цяпер не паедзе.

Сцяпан нарэшце зразумеў, што адбываецца. Нявыкрутка. Калі жанчыны ўзяліся за сваё – зробяць, тут у іх і азарту, і запалу хопіць. Саступаючы ўбок, стары пагрозіва таргануўся:

– Бабы! Бабы-ы! Вы ж... вы ж страшней за немцаў! Што вы робіце?

– А калі ўздумаеш без веласіпеда ісці за віном – звязкам. Лідка, вяроўка ёсць? – Маруся зняла сумку з бутэлькамі з руля, пакаціла веласіпед пад паветку.

– Знойдзэм!

– А цяпер вынось стул, – паставіўшы веласіпед, глянула на Сцяпана Маруся, прытупнула нагой. – Стул, кажу! Або табурэт!

– Навошта? – дзівіцца Сцяпан.

– Вынось!

Пакуль Сцяпан хадзіў па стул, Лідка шапнула Марусі:

– Што ты, дзёйка, надумалася?
– Пачакай, я і сама яшчэ не ведаю, – таксама шэптам адказала Маруся.

Сцяпан прынёс стул.

– Наце, – сказау ён крыху раздражнёна.
– Садзіся, – загадала Маруся.
– Ну, сеў.
– Лідка, станавіся бліжэй да мяне, – Маруся тузанула Лідку за рукаў.
– Закурыць... ета хоць можна? – крывячыся, напрасіў дазволу Сцяпан.

– Куры, – дазволіла Маруся.

Сцяпан спрабуе прыкурыць, але запалка ніяк не можа сустрэцца з папяросай – трымціца рука. Лідка дапамагае прыкурыць.

– Дзякуюй, Лідуся, ты чалавек, – выказвае падзяку Сцяпан.
– Ты мяне не хвалі, – нягледзячы на добрае слова, Лідка шкуматнула старога за вуха.– Не хвалі, хігрун. Эх, Сцяпан, Сцяпан! А ясі як? Ці трапляеш лыжкай у рот?

– Не. Пакуль не вып'ю – не трапляю, – усе роўна як чакаючы спачування, шчыра прызнаецца той.

– Ты, Сцяпан, не крываудуй на нас, – гэта ўжо Маруся. – Дабра табе хочам. Выратаваць цябе хочам. А то ўчора ж зноў вызначыўся.

– Няўко? – аслупянеў Сцяпан.
– Во, ён і не помніць, Лід, ты глядзі, га! Старшыню ж ты ўчора ледзьве не пабіў... За грудзі схапіў: ты чаму тэта Івана не памянуў? І не сорамна?

– Што ж будзе, га? — глыбока ўздыхнуў Сцяпан.
– Не ведаем мы. Але паколкі ты адзін у нас сусед, то мы і павінны думаць пра цябе.

– Не пакінем у бядзе, як таго хочаш,— падтрымала Марусю Лідка.

– Думайце. Чакаю. Ну, а стул навошта? Электрычнасць сюды не падвялі хоць? – стары павадзіу вачыма вакол стула, на якім сядзеў.

– Мы хочам для цябе песню спець, – амаль у самае вуха сказала Сцяпану Маруся. – Павесяліць цябе хочам.

– Пасядзі, як у клубе на канцэрце, – голас Лідкі пачуўся над другім вухам.

– Бабы! Адгусціце! Не трэба мне ваш канцэрт, Зыкіны! Апошні раз. Га?

– Лідка, зацягвай!

І Лідка зацягнула: «А ў суботу Янка ехаў ля ракі... пад вярбой Алёна мыла ручнікі...»

А потым старыя зацягнулі разам: «Пакажы, Алёна, хлогшу земляку, дзе тут пераехаць на кані раку...»

Сцяпан рашыў перапець-перакрычаць Марусю з Лідкай і зацягнуў, на колькі было духу, сваю адзіную і любімую песню: «Ты ж мая, ты ж мая пера-пёлачка... Ты ж мая, ты ж мая-я-я-я-я!..»

Жанчыны здаліся, але не да канца, канцэрт на гэтym не заканчваўся, і Маруся прапанавала свайму адзінаму слухачу:

– Можа, табе казку расказаць?

– Бабы, апошні раз! – Сцяпан скрыжаваў рукі на грудзях, у ягоных вачах была жальбада самога сябе.— Сёння — і усё, крапка! Я сам сабе слова даў. Я ж памру... Памру я! Ці вам не шкода мяне? Га, бабы? Не шкода?

– Не дадзім табе памерці. Лідка, пачынай танец!

– Бабы-ы-ы! – Сцяпан устаў са стула, тупнуў нагой, і яго, відаць, было далёка чуваць.

– Адзін ты ў нас застаўся мужчына, зберагчы цябе хочам, – Маруся пасадзіла Сцяpana зноў на стул, пагладзіла па галаве, чмокнула ў шчаку. – Адзіны... любы наш.

Лідка таксама гладзіць Сцяпана па галаве:

– Мілы наш... кахраны... дарагі

Маруся працягвае:

– Прыгожы... залаты... Ягадка наша балотная.

Нарэшце Сцяпан ёрзнуў на стуле, усхапіўся, замахаў рукамі, быццам адганяў пчол:

– Прэч, прэч! Кыш ад мяне! Ды што ж тэта з вамі, старыя кашолкі, робіцца? Вы нармальныя ці падурнелі?

Не звяртаючы на Сцяпана ўвагі, Маруся загадала:

– Гармоню, Лідка!

– Мякі мышы згрызлі!

Тады Маруся зірнула на Сцяпана:

– А дзе твая балалайка?

– Струны няма! – Сцяпан зусім, здаецца, ускіпей.

– А мы і так станцуем, – Маруся цягне Сцяпана танцаваць, той упарціцца, адбіваецца, як толькі можа.

На выручку спяшаецца Лідка. Сцяпан ледзьве пераступуе нагамі, жанчыны раскручваюць яго, бы юлу, «граюць» губамі, і на вясковай вуліцы закурэў пыл.

– Маруся! Лідуся! Злітуйцеся! Вы людзі ці хто, такую вашу!.. – просіцца Сцяпан, хапае рогам паветра, бы рыбіна, выкінутая на бераг. – Хопіць! Хопіць! Ляжнуся! Хто вы, я пытаюся? Варвары!

– Мы – бабы! – смеецца Маруся. І канцэрт працягваецца. Жанчыны таксама стаміліся. Сцяпан жа плюхнуўся вобзем, доўга адсопваўся, але гаварыць нічога не гаварыць – слабаватыя лыткі, што і казаць, не тыя гады.

– Ну, дык паедзеш па віно? – скасіўшы вочы на Лідку, павіслана над Сцяпанам Маруся.

Сцяпан спакваля пакруціў галавой, і яго хапіла толькі на одно слова:

– Не...

Калі жанчыны пайшлі па хатах, Сцяпан устаў. Атрос пыл з портак, стомлена прыхінуўся да слупа – і яны разам паляцелі на зямлю. Так і ляжалі колькі часу. Потым Сцяпан заварушыўся, пагладзіў рукой слуп, пяшчотна, бы нештажывое, сказаў яму:

– Як тэта мы з табой так, га? Ці ты таксама рашыў паскакаць над бабскую музыку? Яны закружаць. Яны ўмеюць. – Ён узнёўся, круціць галавой: – Во, галава як не свая. И апахмляцца не трэба... Усё плыве... усё кружыцца. Уставай, уставай і ты, слуп. – Падняў слуп, умацаваў. – Стой. Стой, братка. Вось так. Тварам на поўдзень... да сонца... цяплей будзе. Я зараз... Пачакай мяне. Я хуценька.

Праз колькі часу стары вярнуўся з бярэзмем венікаў.

– Табе скажу, слуп, па сакрэце скажу... Я дзяцей сваіх выклікаў. Усіх дзяцей... Вінаваты я перад імі, а можа, і яны перада мной... бо як жонка памёрла – не едуць... і носа не паказваюць. А навошта ехаць? Што ў мяне возьмеш? Жыўнасць не трываю, агарод запусціў. А галінкі новыя, моцныя... Дубовыя... Дзевяць штук. На адзін дзень, на пятае чысло дзяцей выклікаў. Прыедуць калі, то я кожнаму з іх па веніку – і няхай сякуць, сякуць мяне колькі моцы. Заслужыў. Заслужыў Сцяпан. Няхай адпішуць мне прачуханец, можа, і паразумнею... хоць і позна ўжо разумнець... позна... – Сцяпан кідае венікі перад слупом. – Гэта Кольку... Вольцы... Ваньку... Светцы... Ларысцы... Сашку... Ягорку... Клаўцы... Пецьку...

БУБЕН

У Аркашкі не было свайго бубна, ды і наўрад ён мог быць у гэтага хворага чалавека, калі Ганна, яго матка, сыну ў мясцовай краме купляла толькі зрэдку цукеркі, печыва, а з горада прывозіла такую-сякую просцен'кую апранашку: бедна жылі, на дзве сціплья пенсіі – Ганніну і сынаву. Аркашка, відаць, ніколі і не прасіў Ганну: купі бубен. Не ж, канешне. Ён

увогуле моўчкі прымаў ад яе ўсё, што яна яму давала. Еў, піў, насиў... І тым быў ашчасліўлены. Не, не павінна быць, каб ён хоць раз заікнуўся пра бубен. Ды яна б, Ганна, і паабяцаць не паабяцала, і купіць не купіла б, хоць і папрасіў бы сын – кожная капейчына на ўліку, на хлеб ды селядзец: не раскашуешся. Ды і дзе яны, тыя бубны, прадаюцца? Ды і ці прадаюцца? Iх жа, мусіць, майстрывы мужыкі робяць – у вёсках, гарадах. Для сябе. Як рэшата, дугу, плужок. Але калі якая гулянка ў Беражках – вяселле, хрэсьбіны, уваходзіны – мясцовы музыка разам з гармонікам абавязкова прыхопліваў і бубен. Бубен – для Аркашкі. Ён жа заўсёды прыходзіў на такія мерапрывемствы без запрашэння, яго ўжо быццам бы і чакалі, мясцілі куды-небудзь на ўскрайчык лаўкі, налівалі келіх-другі, ён выпіваў і закусваў, не выпусціўшы на свет ніводнага слова. Толькі соп, калі еў. І сачыў за гарманістам. Той выбіраўся з-за стала – за ім ішоў і Аркашка, сядаваў ад яго з правай рукі, вывуджваў з халявы чобатаў – Ганна чамусьці аддавала перавагу зімой і ўлетку гэтаму абутку, а мо і сам ён – палачку, выстроганую самаручна, таму крыху нязграбную, каравую, і ў яго атлусцелай левай руцэ пачынаў уверцюру бубен – спярша трымцеў-звінеў мініяцюрнымі бразготкамі над Аркашковым вухам, а потым, быгта жаўранак, адсплюваўшы ў высі, камячком кідаўся на зямлю, – так і бубен: у правай руцэ падпільноўвала яго палачка, неўзабаве яна краналася нацятага – як звон! – скуронога палатна, і тады Аркашка, прафесійна схіліўшы галаву на бок, выстукваў на буне самыя розныя мелодыі, і ніхто не помніць, каб калі-небудзь гарманіст папракнуў яго за фальш. У гэтай справе Аркашка быў маэстра, таму рэдка хто цягнуўся за бубнам, калі той быў у ягоных руках. Мо толькі п'яны які. Але што з яго, асалавелага, возьмеш? Цікава ж – Аркашка даваў бубен моўчкі і пакорліва, а сам перасядаваў ад гарманіста або стаяў крыху паводдаль, каб

бубен і гармонік былі блізка, поруч, і абыякава, здавалася, назіраў за людзьмі, што калываліся ў танцы. Але без справы заставаўся звычайна ён зусім мала: знаходзіўся нехта, хто абавязкова крыкне:

– Аддай бубен Аркашку!

Іншы дабавіць да гэтых слоў: «Партач!»

Тады Аркашка моўчкі падыходзіў да свайго законнага месца, лавіў у паветры руку з палачкай, вылузваваў яе, забіраў і бубен. «Людзі сказалі: аддай...» І зноў схіляў галаву на бок, шавяліў ў роце языком – у такт музыцы, прытупваў чобатам, і да кропелек на расчырванельм твары выбіваў-выступкаў з гэтага немудрагелістага бубна нешта жывое, вясёлае, трапяткое – вельмі патрэбнае людзям пасля чаркі.

Біць у бубен бярозовай палачкай і прыступкаць вязанкай пальцаў, сашчапіўшы іх у кулак і проста далоняй, чарадуючы адно з другім, – адзінае, што ўмеў Аркашка добра рабіць на гэтым свеце. Яшчэ вады наносіць, дроў, а каб самому распаліць печ або грубку – тут не, не яго занятак: і скласці тыя дровы ў печы не агрымлівалася, і запалкай чыркнуць не собіла яму. Бог чамусыці не даў Аркашку ўсяго таго, што даў іншым. За што пакараў, спытаць бы? Бацька з вайны не вярнуўся – загінуў.

Ганна з евангелем клалася спаць і з ім уставала, усе паҳаванні-адпяванні ў Беражках былі на ёй: нікому не адмаўляла, хворая не хворая, а ідзе з Божым словам у апошнюю дарогу правесці загавелага вяскоўца. Аркашка ж, калі быў зусім немаўлём, то застудзіўся, да яго прыліп мінінгіт, той жорстка абышоўся з ім – на ўсё жышцё пакінуў Аркашку хворм, няшчасным. У школу паҳадзіў усяго мо з месяц, а тады настаўнік перадаў Ганне сваё заключэнне-дыягназ: нічога не будзе з хлапца, не адужаць яму граматы, няхай лепш сядзіць пры хаце. Ганна і сама ведала, на што варты яе сын:

бачыла, не без вачэй, ды і дактары яшчэ раней сказаі ёй – далікатна і тактоўна – тое ж самае. Але як было сказаць яму, каб не рупіўся перад вераснем, не збіраўся ў школу? Суседскія ж вунь збіраюцца дзеци, і ён каля іх трэцца, хваліцца, што і яму матка купіла буквар, сшыткі, ручку. Дзеци потым нешта пісаць пачалі ў тых сшытках, а ён, Аркашка, толькі выводзіў нейкія хвалепадобныя ланцужкі – як усё роўна мора маляваў. На тых ланцужках і скончылася вучоба. Пазней, каі наспеў час, хлопцаў, ягоных аднагодкаў, на ўлік паставілі ў сельсавете – як дапрызыўнікаў, адзін раз, самы першы, выклікалі і Аркашку, зрабілі адпаведныя запісы і больш не турбавалі. Аднак ён панадзіўся хадзіць услед за хлопцамі ў сельсавет на розныя камісіі. Прачуе, што тыя збіраюцца, падцікуе – і не вярнуць яго: дужа хацеў у армію. Каб не крыўдзіць хлапца, дактары загадвалі і яму распранацца, ён рабіў гэта доўга, а потым замяралі рост, ставілі на вагі, слухалі даханне – і паказвалі выгляд, што і ён такі, яу усе, толькі ніякіх запісаў нідзе, вядома ж, не пакідалі.

Той-сей раіў адвесці Аркашку ў псіхушку, але Ганна пра гэта і чуць не хацела. «Гэта пры жывой матцы? Што вы кажаце, людзі?!» Не раіў рабіць гэтага і старэйшы сын – Мікалай, ён якраз у той бальніцы працаваў на легкавушцы: вазіў галоўнага ўрача. Мікалай часта прыязджаў у Беражкі, і не з голымі рукамі, корпаўся з маткай на агародзе -- Аркашка ж курэй на вуліцы пасвіў – шкумагатаў да чырвані вушки вясковай дзятве, якая знайшла ў хворым чалавеку цацку: то ўшчыкнуць яны Аркашку, то штуржануць або за нос ці апранашку тузануць. Давядуць звычайна яго да такога стану, што хлапец наліваўся злосцю, пачынаў бегаць-ганяцца за дзецимі, дагнаць нікога не мог, тады злаваў яшчэ больш, хапаў усё, што траплялася пад руку, мецёу у сваіх крыўдзіцеляў, але камень ці кавалак цагліны прыязмляўся зусім блізка – як не

пад самым носам у Аркашкі. Раззлаваны, ён прыходзіў дахаты, чапляўся да маткі, спаганяў злосць на ёй, іншы раз, сапучы, заяўляў:

– Жані мяне!..

Хоць і круціў Мікалай вушы дзятве, бацькам жаліўся, але дзе ты іх, блазнюкоў, спыніш? Яны і пазней – ужо друпія вывадкі беражкоўцаў – не пакідалі Аркашку ў спакоі, калі ён з хлапца стаў дзециком. Штурхануць, тузануць, а то і словам завядуць з паўабарота, бы добра адрэгуляваны матор. І Аркашка зноў ганяўся-даганяў, хапаў-кідаў. Але ні ў кога так і не трапіў. Ды і шкоды за сваё жыццё ён ніколі не зрабіў. Не, не прыпомняць людзі, каб набедакурыў.

А тады бяды за бядой : памёр пасля невылечнай хваробы Мікалай, а праз колькі часу прывезлі труну і з Карэліі – там сканаў сярэдні Ганнін сын Міця, стары халасцяк. Гэтае гора і людзям на сэрца лягло, дарослым і дзецям: шкадавалі дужа Ганну і Аркашку. Што добра, дык малеча быццам перамянілася, зусім па-іншаму пачала адносіцца да Аркашкі – не як да хворага і безабароннага, а як да звычайнага нармальнага чалавека, з якім іншы раз карцела ім пагаварыць пра жыццё-быццё, расказаць яму анекдот, недзе нечым памагчы, а такое бывала, што трэба: то пакаўзнецца ў галалёд, а сам доўга пакутае, пакуль узаб'еща на ногі, то вядро тое ж з вадой паднясуць. Аркашка нічога не скажа, толькі неяк пачырванее ад сваёй бездапаможнасці, махне рукой – а ну яго, галалёд, а ну яе, ваду! – і пойдзе ў хату...

Тым летам спраўлялі вяселле на Ганчароўцы, гэта паблізу ад Ганнінай хаты. Граў на гармоніку Мішка Шурмялёў – музыкант, якіх пашукаць, а бубен завіхаўся у Аркашкавых руках. Панаехала на вяселле багата гарадскіх – у асноўным з боку жаніха, браў ён мясцовую дзеёку, і хлопцы, самі ўчарашнія вяскоўцы, хіба ж не відаць, хадзілі па двары гогалямі,

петушыліся, чым стараліся паказаць астагнім: расступіся, дзяроўня, горад прыехаў! Адзін з іх і вырваў з рук Аркашкі бубен.

– Дай сюды! – груба сказаў, пасунуў Аркашку, і пачаў ляпаць у бубен – больш кулаком, чым палачкай.

Адляпаў адзін танец, другі... Нехта крыкнуў:

– Вярні бубен Аркашку!

Аркашка падышоў да хлопца, спаймаў у паветры руку, але затрымаць не змог – той не ўступіў, адмахнуўся:

– Сядзі, дзядзя!..

– Людзі сказалі... ета... бубен... – паспрабаваў пазмагацца за сваё месца каля гарманіста Аркашка.– Бубен... ета... сказалі...

– Што людзі сказалі – нам напляваць! Скачы лепш, дзядзя!

Аркашка махнуў рукой – ён заўсёды гэтак рабіў, калі на каго ці на што злаваў – і адступіўся.

– Вярні бубен Аркашку, фраер! – зноў пачулася з гурту, які таптаўся пад музыку на лысым дварэ.

А там і дзеци, якія ашываліся на вяселі, абступілі таго гарадскога неслуха, пачалі заступацца за Аркашку.

– Дзядзька, гэта Аркашкава месца.

– Аддайце яму бубен.

– У яго лепш палучаецца.

– Кыш, малеча! – адмахнуўся, бы ад назойлівых аваднёў, гарадскі хлапец. – Кыш, я каму сказаў, маляўкі! Будзіце мне тут!. Кыш!..

– Вярніце бубен!

– Не вярніце, а вярні! – рассунуўшы, бы непрымацаваныя калкі ў паркане, хлапчукоў, да няпрошанага барабаншчыка працёрся Пярсцёнак, так па-вясковаму звалі Рыгора Грышкаўца, але на ягонай руцэ-аглоблі павісла жонка Манька, заенчыла-загаманіла, і ўдар сарваўся: пашанцевала таму, бо кулак

у Пярсцёнка – што кувалда.– Мань, пачакай! Пачакай. Мань! Дай разабрацца. Я біць не буду. Я бубен забраць... Ды пусціце вы!..

Ведаючы, хто такі Пярсцёнак, на яго наваліліся мужыкі, прыщіснулі руکі да цела: вось так табе лепш будзє, не псуй людзям свята. Гарадскі ж хлопец – не, каб супакоіцца, вярнуць бубен, бяды тае, – аказаўся таксама ганарліўцам, ды і не толькі ім, а чалавекам, якому лепш, відаць, г... смактаць праз ганчурку, чымся піць гарэлку, усхадзіўся таксама не на жарт, асабліва тады, калі высыпалі з-за стала дружбакі – падтрымка прыбыла, цяпер і я герой.

– Бубен вам?! Бач, чаго захацелі! Ды вы, сляпцы, яго больш не ўбачыше, калі на тое! Наце! Бярыще! Падавішеся! – І ён уздзеў бубен на кол, бы нанізаў кавалак мяса на шампур. – З'елі?

Зрабілася ціха. Усе знерухомелі. Аркашка ж разявіў рот, раз-пораз махаў рукой, крыху счакаўшы, падышоў да коліка, зняў бубен...

– Пусціце мяне, я морду яму расквашу, гаду! – вырваўся ад мужыкоў Пярсцёнак.– Бубен парваў! Ён жа нам, людзі, у морду плюнуў! Усім нам! Вы хоць гэта зразумець можаце?! Пусціце-е!

Больш да канца вяселля таго гарадскога хлапца ніхто не бачыў – скавалі падалей ад грэху жанчыны.

Паселі за сталы. Апусцеў двор. На лаўцы ляжаў гармонік. І сядзеў побач з ім Аркашка, трymаючы ў дрыготкіх руках нікуды няваргты бубен. Сядзеў і плакаў, размазмазваючы слёзы па шчоках.

– Бубен... бубен... бубен... – толькі і шаптаў ён.

– Аркашка, хадзем за стол, – паклікала яго Пярсцёнка вана. – Хадзем, Аркашка. Будзе табе ўбівацца. Прынясущы новы бубен. Вэнацькі ў Ёжачкі папросяць.

– Бубен... бубен... бубен...
– Пайшлі, Аркашка! – яна, бышцам цяжка хворага, узяла Аркашку пад рукі, павяла ў хату.

Ёжачка свайго бубна не даў. «Адзін пагубілі, і ў мяне яны на гародзе не растуць. Ад гарадскіх чаго хочаш можна чакаць...» Больш ні ў кога пытаць не сталі – добра будзе і так, пад адзін гармонік.

Аркашка прасядзеў усё вяселле побач з гарманістам. Насуплены, нейкі здзічэлы, адцураны ад усяго, што рабілася на двары. Ганна потым расказвала, што ў сне ён часта блузніў пра бубен.

... Няма Аркашкі. Памёр. Пасля таго вяселля пажыў ён зусім мала. Ганна дачакалася, калі прыбярэцца яе хворы сын, каб абузай не быць чужым людзям, ды і спакойна самой тады адыходзіць можна, і таксама развіталася з гэтym светам.

А ў Беражках правяць людзі і сёння вяселлі, хрэсьбіны, уваходзіны, нехта таксама ляпае ў бубен, і нехта, бывае, самотна ўздыхне-выдахне:

– Эх, калі б гэты бубен ды Аркашку!
З бубнам у руках яго і запомнілі.

МАКАР І ДАРОГА

Хата дзеда Макара канцавая. Стайць яна на пясчаным узгрыбку, старая, абняможаная, і першы вянец абняўся з замлёю – цалуюцца. Два акна жмурацца на вуліцу, астанія – тры – сочаць, што робіцца на вялікім, крыху захламленым дварэ, не прымінуць зазірнуць і ў садок, які, праўда кажучы, і садком называець нельга: у самым закутку гародчыка апусціла галаву долу яблыня – адзінае дрэва засталося, ды і тое стаіць, бы забыты людзьмі вунь насупраць цераз дарогу тэлеграфны слуп. На Макаравым агародзе ў вайну разарваўся снарад, пляёхнуў ноччу, а як толькі пачало днечы, ён павымаў з яблыні

асколкі, пазакідаў, мацюгаочы немца, падалей жалязякі, залячыў дрэва. Гадкоў колькі яно ўжо памірае, нават завязі не бывае на рэдкіх зялёных сучках, можна б было даўно выграляваць яблынню, але Макару шкада: калека, нацярпелася, гаротніца, няхай кволіца патрохі, трymaeцца на зямлі, пакуль сама не зваліца.

Адразу ж за хатай пачынаецца выкручастая дарога. На вочы браць яе цяжка, бо яна нырае з горкі ў лагчынку, караскаецца пад гару, а потым і зусім, пасля збуцвелага ад часу мастка, уплягаецца ў разгатыя дрэвы, і як яна там бяжыць, як жыве, -- Макару не скажаць: даўно не выбраеца ён далёй всайго жытла, але кажуць людзі, бытта старшыня суседняга калгаса ўпарадчыў дарогу, усцяж як выраўнаваў, паклаў асфальт. «Вы, барчане, самі пра сябе клапаціцесь.»

Вось і атрымалася, што дарога ўсяго ў некалькі кіламетраў падзелена на дзве – ту ю, выкручастую, з глыбокімі калянамі, калдобінамі, і новую, дзе і нашы шафёры, думае Макар, адводзяць душу.

Стары часта – няхай лега на дварэ, дажджлівая, сіверная восень ці завейная зіма – прыходзіць да дарогі, стаіць на ўзбочыне, абпершыся на кульбу, углядаеца некуды, і несвядомы чалавек можа нават падумаць, што ён некага падпільноўвае. Каб жа так. Не. Дзяцей у Макара няма – перажыў і двух сыноў, і дачку.

Міхал загінуў на вайне, Іван, малодшы, хоць і вярнуўся з яе кантужаны і без рукі, але мог бы яшчэ пажыць, здавалася б, толькі не пашэнціла яму: заўварэў цяжка, не далі рады лекары. Дачка Груня жыла ў весь час на Сахаліне, у замужжы там была, там яе і магілка. Яна пражыла напоўных семдзесят гадоў. И Макар лічыць, што магла б пратрымацца на гэтым свеце і больш, каб не з'ехала, куды ён нават цялят не ганяў пасвіць. Чалавеку там добра і шчасліва, дзе яго роднае гняздо.

У Борках, значыць. Дома. А то колькі ж там у яго здароўя, а трэба, бачыце, яшчэ і на тугу па Макару, па хаце, па сваяках траціць, вось і не хапіла Груні, каб дацягнуць хоць бы да матчыных гадкоў – Макарыха, весялуння Аўпіння, памерла ўсяго нічога назад, і стары застаўся зусім адзін. Як яблыня ў садку... недзе, праўда, жывуць унукі і праўнукі, але ці ім да яго, дзеда-прадзеда?

Людзі ведаюць: Макар нікога не чакае, гэта ён ад няма чаго рабіць выходзіць на дарогу, стаіць, пакуль не заклякне цела, а потым цяжка шоргае на двор ці адразу – прымым ходам – у хату, сядзіць на лаўцы, а то і прыляжа на канапе. Не сядзіцца. Не ляжыцца... І тады ён зноўку ідзе на дарогу, зноўку ўглядаетца...

Не ведалі толькі людзі-суседзі, што дарога гэтая звязвае старога апошній ніткай з жыццём. Для яго яна не праста зямля, упраставаная коламі грузавікоў, з дзвюмі канаўкамі па баках, зарослымі ўзлетку густой травой, а зімой заваленымі снегам; са слупом з шыльдачкай, па якой шубаюць хлапцы камяніямі – не трапнасьць, каб ім... Шыльдачка пакурожаная, жывога месца на ёй не засталося, і слова «Боркі» зможа прачытаць сёння толькі чалавек, які ведае, што гэта Боркі.

Стаіць падоўгу Макар на дарозе. Бывае, яму кіунуць з машыны. Пройдзе пешаход – павітаецца, а то і затрымлівае крок, уважыць яго словам-другім. Пацяплем тады ў старога пад апранашкай. Многіх ён не пазнае спярша, а потым усё ж спахопіцца: «Гэць, га!» Убачыць, убачыць у хлапцы або дзяўчыне Макар Петраковых ці Марусіных дзяцей. Падобны. Трохі ад бацькі, а то і ад дзеда ці бабкі ўзялі. Струмень родавай крыві б'е. Ён моцны струмень.

Калі Макар стаіць адзін, нікога не відаць паблізу, тады ён размаўляе з дарогай, як жывы з жывым.

– Пастарэла, пастарэла і ты, – гаворыщь Макар, пацепвае сухенъкім плечуком.—Я ж, дзіцятка ты маё, цябе даўно помню... і ты мяне... Хадзіў я па табе і басанож, і ў лапцях, і ў юхтавых ботах... Ага. Ну. На вайну мяне паклікалі... пры цары шчэ... Вось гэтым бачком ішоў – бліжэй да дрэў стараніўся. Іх нямашкі сёння, а тады былі. Высокія. Помніш? Ага. Ну. Назад з вайны – бег. Нейкая сіла мяне штурхала, дзяубла кухталём у каршэнь. У маленъкім сундучку пачастункі Аўгінні сваёй нёс і Грунцы, дачцы. Думаў, спазнюся, не паспею. Гм, дзівак я, а праўда ж – было... І ты памагала мне, у пяткі каменъчыкамі джгала: бяжы, салдат, бяжы, засумавала па табе маладая жонка... дачка не дачакаецца... А потым у заробкі хадзіў, у бравары... А-ха-ха-ха! – Макар уздыхае, на вышвільных вачах выкругляюцца слязінкі. – Піла, піла ты мае слёзы, дзіцятка... Немец напаў, каб яму ўсё жыццё штаны насіць навыварат. А ў мяне ж хлопцы выраслі – волаты. Шкада было на смерць іх пасылаць, а трэба. Хто ж мяне, Аўгінню, Груньюку, усіх барчан абароніць? Правёў я сыноў сваіх з ворагам біцца, ты ж помніш, а тады кожнага дня бегма да цябе – вестачкі ад іх чакаў, перахопліваў паштальённа, не верыў яму, калі гаварыў, што нічога ад Міхала і Ванькі няма, сам ператрасаў сумку... Не знаходзіў, паштальён не хлусціў. А калі быў трохкунтнік салдацкі – значыць, быў.

Усіх салдат, што з вайны вярталіся, я сустрэў. І сына свайго... Во на етым месцейку, дзе стаю. Тут сустрэў. Ага. Ну. Ваню. А Міхала – не... І цяпера вось не ідзе. Столікі часу мінула, а яго няма. Не чакай, гаворыш? Не, дзіцятка маё, не... Набачылася ўсяго ты на сваім вяжу. Хапіла і горачка табе, і шчасцейка. Трактарок першы, а як жа, па табе спярша прайшоў, а потым ужо на поле закіраваў. Усе яны... і трактаркі, і машыны... процьма цехнікі дзякуючы табе, галуба, знайшлі нашы Боркі...

Загаварыўся я з табой. Пайду, курам чаго-небудзь падсыплю. Чуеш, гвалт узнялі? Не гаспадар я стаў... Толькі курэй і трymаю каля сябе. На парсючка не хапае Макара... а так усё ў краму ды ў краму... І цукар тамацькі, і селядзец падвяzuць, і хлебчык – усё, слава Богу, ёсць. Ну, дык я пайду? Не сумуй... Во ўпраўлюся, адпачну трошкі, а тады зноў да цябе навярнуся. І мы зноў пагаворым. І нам будзе весялей. Хуценъка я... Ты чакай... Чакай мянe, дзіцятка...

Макар сеяў на двары проса з кашчавай жмені, куры навыперадкі таўкліся перад ім – клявалі, ажно ўпрысядкі чубкі хадзілі, а калі нахапаліся зярнятак, яны пацішэлі, угаманіліся, ляніва сноўдаліся вакол гаспадара.

– Хопіць, хопіць, – шаптаў стары, высыпаў проса назад у маленъкае вядзерца. – І заўтра дзень будзе...

За аселіцай загулі машыны. Макар насцярожыўся, павярнуў тварам у бок дарогі. Ён толькі чуў – не бачыў: далевата былі яшчэ тыя, а вочы адсвяцілі сваё. Паставіў вядзерца на стол, прыгнугты да сцяны хаткі, мінуў веснічкі, прычыніў іх, каб трymаліся двара чубаткі. Гул нарастаў... Цяпер стары мог збольшага згледзець, што ледзь як не на яго едуць машыны. Багата іх. «Цэлая арцель, – падумаў Макар. – Куды гэта іх столькі?» Наперадзе калоны круціўся спрытны старшынёўскі «уазік», ён раптам звярнуў да старога, спыніўся, а з кабіны вылез сам Жмайлік, не звяртаючи ўвагі на Макара даваў знакі рукоj машынам, каб ехалі далей, не збочвалі, гледзячы на яго, а калі ўпэўніўся, што ўсё ідзе так, як і трэба, падышоў да старога, павітаўся.

– Няўжой-та ў калгас папаўненнe? – пацікавіўся Макар.

Жмайлік хітравата ўсміхнуўся, пакратагу пальцамі свае рэдзенъкія вусікі, сказаў, бы пячатку паставіў:

– Дарогу, дзед, будзем рабіць!

– Дарогу? – перапытая стары, паківаў галавою. – Даўк яна ж уродзі і ёсць... Ці пад суседзяў будзем, га?

– Ну! А чым мы горшыя за іх? – у Жмайліка свяціўся твар, ён радаваўся, па ўсяму было бачна, што сваё старшынёўства ў Борках пачынае не з якой-небудзь там дробязі, а бярэ вышэй, з перспектывай. – І зробім! Хопіць машы ламаць! Дзед... прабач, не ведаю, як цябе зваць-велічаць?

Макар назваўся.

– Будзем знаёмы. Жмайлік Сцяпан Пятровіч. Спяшаюся, а то заедуць не туды хлопцы, куды трэба. А справа такая, Макар. У цябе не могуць дарожнікі вугал знайсці? Жыць ім недзе ж трэба. Ну, чаму маўчыш?

– Даўк ета... адзін я, старшынёк, у хаце. Аўгінні няма ўжо. Хто ж згатуе, накорміць? Калі толькі самі? Печ ёсць...

– Накормім у сталоўцы, Макар. Ім дах над галавой трэба. Вугал.

– Ну, калі так, то хай ідуць.

– Спаць ёсць дзе?

– Чалавекі трывалы, – ціха прамовіў стары, а потым насцярожыўся. – Толькі, старшынёк, падбяры непітушчых...

– За гэта не хвалуюся. Вось і добра... Ты траіх прыгнуліш, другі... Я прышло іх да цябе. Не адлучайся ад хаты. Якраз ім тут зручна будзе – дарога блізка...

Жмайлік забраўся ў машыну, гыркнуў магарам.

– Пачакай-ка, старшыня! – узняў руку Макар. – Спытаць мушу...

– Слухаю, дзед, – высунуў галаву з кабіны старшынія. – Слухаю, слухаю...

Стары пагаптаўся крыху на месцы, затым падышоў бліжэй, глядзеў сумнымі вачыма на Жмайліка, не асмельваўся гаварыць.

– Няма часу, Макар! – крыкнуў старшыня.

– Асфалт – добра ета. Ага. Ну, барчане, таксама даўно ўжо ў лапцях не ходзім. Праўдацькі. Ты, хоць і новы ў нас чалавек, а на свае вочы бачыш. Толькі баюся я, што дарога шкоды наробіць...

– Во як! – ускінуў падбародак Жмайлік. – Нешта цябе не разумею.

– Паглядзі на вокны – праз хату, лічы што, забіты дошкамі крыж-накрыж. Няма каму ў тых хатках жыць. І астатнія, баюся, драпануць у горад.

– А дарога тут пры чым?

– Як жа... Чаму не бежчы па асфальту? Толькі бяжы...

Жмайлік рассміяўся, прычыніў дзверцы, і наад'ездак крыкнуў Макару:

– Пажывём – пабачым!

«Уазік» крануўся з месца, пакалываўся на дарогу, а потым шпарка панёсся за калонай.

Хлопцы ў Макара жылі вясёлыя. Паслухаць іх, дык героі: дзе не былі і што не рабілі. Сяргей, які паабяцаў старому, хоць Макар на ягоныя слова і рукой махнуў, не прыдаў значэння, выкапаць прама на дварэ калодзеж, перад ганкам, сваім заграбастым каўшом, каб не хадзіць яму далёка за вадой, на язык быў лёгкі і усё разносіў былога старшыню:

– Яго даўно трэба было б турнуць! За каго вы, дзед, на сходах рукі ўзнімалі? Хоць ты і не вінаваты... Ну! Што ён у вас пасля сябе пакінуў? Вокны забітыя? Дык гэта я бачу. А яшчэ? Нават дарогу не мог зрабіць! Гультай! Не, вы падумайце толькі: сам жа больш за іншых ганяў па ёй, а ленаваўся. Дык у яго што, і на самай справе сям'я у горадзе так і жыла?

Макар кіўнуў.

– Куды ў раёне глядзелі? – Сяргей увесь быў у руху, выціскаў ботамі тонкі рып з масніцы. – Даўно б яму па шапцы ўгрэлі! Соні! Позна вочы працёrlі... Суседзі вунь

прыбіральні ў хатах маюць! А цяпер вот Жмайліка вазьмі. Зялёны, я тут не пярэчу, але разваротлівы, халера! Хвацкі! Смоўж! Не паспей стол абжыць у кабінече, а ўжо за дарогу ўзяўся. Гаспадар! Такога б раней, дык у вас тут дзіцячы сад трэба было б будаваць. Ён у вас тут усіх чаркалюбаў прыцісне. Нас таксама, для поўнай яснасці сказана хай будзе, таксама папярэдзіў: «Хлопцы, глядзіце ў мяне: калі ў час работы каторы чарку ўхопіць – на сябе скардзіцесь». Во!

Макар слухаў Сяргея ўважліва, хітаў галавой – пагаджаўся. Хоць і новы чалавек у вёсцы, гэты Сяргей, а багата ведае, праўду гаворыць.

– Значыць, будзе гарадская дарога? – узнімаў вочы на экскаваторшчыка стары.

– Будзе, дзед! Сёлета. Мы ваду ў ступе не таўчэм! Нам таксама карміць дзяцей трэба!

– Памаладзее, значыць, яна... Што ж, ёй жыць яшчэ доўга... Ёй жыць... – ківаў белай галавой Макар.

Стары звычайна праводзіў кватарантаў за веснічкі, іншы раз кандыбаў услед за імі, моўкі назіраў, як экскаватор засыпае канавы жоўтым пяском, што возяць, ледзь паспываючы, аднекуль здаля самазвалы, як бульдозер раўнуе дарогу, чуў пісклівы, бы птушыны крык, шоргат жалеза аб камяні. Камяні блішчэлі на сонцы абскобленымі белымі бакамі, і здавалася яму, што дарога ўпарціцца людзям, паказвае зубы. «А ўсё ж шкада цябе, дзіцятка, – шаптая Макар, – хоць і прыхарашваюць цябе, у новую кашулю апранаюць. Я да такой прывык, якая ты ёсць. Толькі хай ужо будзе і так, як хоча старшыня... Як робяць хлопцы. Пазнаеш мяне, апранутая ў асфальт, га? Даўжна, даўжна пазнаць...»

Хлопцы слоў на вецер не кінулі – вось яна, дарога!

Блішчыць на сонцы асфальт. Макар стаіць на сваім прывычным месцы, углядаетца ўдалячынъ. Стары пазнае

старшынёўскі «узік», імчыць ён па шырокай палосцы дарогі, а на пад'ездзе да Макара запавольвае бег, злёгку рыпіць тармазамі, спыняецца:

– Чыя праўда, Макар! Не ўцякаюць людзі – назад вяртаюцца. Бачыш, вязу! I чаму не вяртацца, калі такую дарогу адгрохалі!

Старшыня з радасцю на прыгожым маладым твары едзе далей, а Макар стаіць насупраць хаты на сваёй дарозе. Памыліўся ён. Першы раз за многія гады. I быў вельмі шчаслівы...

Ён стаяў, сашчапіўшы рукі на кульбе, ціха казаў:

– Ну, і як табе жывеца цяперачы, дзіцятка, у новым адзенні? Не цісне апратка? Не, гаворыш. Вось і добра. Жыві. Ага. Ну. Табе доўга на гэтым свеце бавіцца.. Мне б толькі глянуць, хто будзе ездіць і хадзіць па табе туды далей... Відаць, не гляну... Дзякую Богу, і так пражыў багата... Яшчэ з таго веку дыхаю.. А ты будзь... Увесь час будзь... Няхай па табе толькі добрая, лёгкая нага ходзіць і нашы машины ездзяць... Пайду... А ты – будзь... Здароўя зычу табе... шчасця зямнога зычу...

...Над Макарам і дарогай вісіць цёплае, вечнае сонца.

ДЫМ НА ЛЕСВІЧНАЙ ПЛЯЦОЎЦЫ

У нядзелю, дзесьцы ў другой палавіне дня, дзяжурны пажарнай часткі прыняў трывожны сігнал: з кватэры №17 сочыцца на лесвічную пляцоўку дым, а на стук у дзверы — маўчанне.

Званіў пажарнікам Восіп Канстанцінавіч, паважаны ў пад'ездзе ды, бадай што, і ва ўсім доме, чалавек,— мала того, што ён жыў на адной лесвічной пляцоўцы з Іванам Калыханчыкам, з кватэры якога, вырашылі суседзі, курэў праз

пакарабаныя дзвёры дым, дык і тэлефон на ўвесь пад'езд — толькі ў Восіпа Канстанцінавіча. Калі "хуткую" выклікаць ці якую там кабету выводзіць з цярпення мужык-п'яніца — усе да яго: трэба, суседзе, тэлефон, дазволь пакарыстацца.

Спатрэбіўся тэлефон і на гэты раз.

Восіп Канстанцінавіч выйшаў на лесвічную пляцоўку, якую завалакло яшчэ больш дымам, удыхнуў прыкрага гару — ажно ў вачах пацямнела.

— Ну як, пазваніў? —адразу ж запыталася суседка Апанасіха.

— Па...зва...ніў... Цьфу ты, чортай дым!

— Няйначай, канапа гарыць, — асцярожна ўцягнула праз адну дзірачку маленькага прыплюснутага носа, — другую запяпіла прадбачліва пальцам, каб не ўзяць лішняга — і прадэгусціравала дым Апанасіха — Калі гарыць канапа, то пахнетак. Я ўжо нюхала, не дай Гасподзь...

— Былі ў сляпога вочы. — Трохі ніжэй на прыступцы стаяла другая суседка, Паўліна.— Скуль там той канапе ўзяцца? Фіранкі на вокны, кажуць, і тое прафсаюз купіў...

— А то сам того... гарыць, га? — нюхнула той жа дзірачкай Апанасіха, жанчына хоць і не надта мададая, але рухавая, жывавая. — Ці не пахне, людзечкі, смажаным?

— Будзе вам, хопіць, — буркнуў Восіп Канстанцінавіч. — Чаго мы тут, у смуродзе гэтым, млеем? Спускайцеся. Пажарнікі прыедуць — разбяруцца. Марш, марш на паветра!

На двары ўжо таўкліся людзі—чакалі ўтаймавальнікаў агню. Свяціла і добра грэла сонца, шчабятаі бесклапотныя птахі, а ладная купка мужчын узяла ў палон алтанку: адны забівалі "казла", другія карысталіся момантам — найшоў, нарэшце, на баб занятак — і перакульвалі пітво з дзяжурнай шклянкі, трэція давалі парады, каму які ставіць "камень".

Акно Іванавай аднапакаёўкі выходзіць на процілеглы бок, сонечны, ціхі, і людзі пацягнуліся, бы мурашы, бліжэй да гарачай кропкі — ці не шугае, крый божа, там ужо полымя? А полымя, на іх здзіўленне, не было відаць. Не валіў і дым, хоць фортка і адчынена на ўсе дзвеянства градусаў.

— Зараз, зараз дабярэцца і сюды дым, да форткі, — трэслы галавой Апанасіха. — Гэта ж, мабыць, з прыхожай пачапо гарэць. Яшчэ не дайшло да акна.

— Во-во! — падступілася бліжэй да суседкі Паўліна, параўнялася з ей — стаяла плячо ў плячо. — Смаліў ды і кінуў акурак, здагадваюся, не туды. А сам дрыхне. Выпіў — і дрыхне. У яго розуму ХОПІЦЬ. Макацёр зусім не петрыць.

— І я, суседачка, таксама думаю: ці не хапіў ён звыш меры беленъкай ды ці не прыкарнуў з папяроскай?

— Беленъкай... Захацела! Віно булькае! Барматуху, каб ёй свету не бачыць.

— Згарыць, чорт лысы!

— Можа, дзверы ўзламаем, га?

— Скора пажарнікі прыедуць. Не лезыце на ражон.

— Калі б хоць на першым паверсе жыў, бедалага, дык можна было б праз акно залезці. А так...

— Які не чалавек, а шкада,—уздыхнула Апанасіха, запіхнула пад хустку пальцамі разбэрсаныя валасы. — Каб хоць не пыхнула да пажарнікаў... -

... Тым часам свіснула пажарная машина, вынырнула з-за павароткі, за ёй другая. Яны падрулілі да людзей, і з усіх дзверак пасыпаліся пажарнікі.

— Дзе пажар?— строга запыталаўся старшы.— Паказвайце.

—Ды во,— кіўнула Апанасіха на акно, а потым схамянулася — як дакажаш, што там гарыщь нешта: ні дымінкі, ні пылінкі. —А не верыце нам — схадзіце ды гляньце, як з дзвярэй цяпне — ачмурэць можна ў пад'езде, хоць вока калі — цёмана ад дыму.

— А ў дзвёры Іван такія замкі ўціснуў, бы ў яго там горы золата,— падступілася бліжэй да пажарніка Паўліна.— Не ўзламаеш. Хутчэй дом разваліцца, а вушак з дзвярамі стаяць будзе.

Усё ж нехта па камандзе афіцэра-пажарніка сігануў у пад'езд — упэўніцца, ці не хлусня, а потым торапка вярнуўся, паведаміў:

— Дыму поўна...

Пажарнікі—народ спрытны, натрэніраваны, бы тыя салдаты. Раз, два — паляцелі на зямлю кішкападобныя шлангі. Раз, два — і гатова лесвіца, прыляпілася да сцяны, акурат пад самае акно Іванавай кватэры. Па ёй, лесвіцы, спрытна

шуганнуў угару маладца ваты ўтай мавальнік вогненнай стыхіі з брандспойтам у руцэ.

х   х   х

Іван Кэлыханчык вяртаўся з вёскі, ад маці. Старая жыве адна, зусім кволая ўжо бабка, і таму амаль на ўсе выхадныя ён спяшаўся да яе — парабіць, хоць з большага, тое-сёе па гаспадарцы. Касіў і сеяў, убіраў і зношваў ураджай з невілічкага гародчыка. Цяпер вось ездзіў да маці, каб выкінуць з хлеўчука гной, настоены за зімоўку рагуляй Бярозкай. Хоць і жыў Іван колькі год ужо ў горадзе, рабіў на вялікім заводзе, аднак у душы заставаўся ўсё ж вяскойцам. Лёс вымушаў корпацца яго на тых сотках. Хто ж паможа маці, як не ён? И корпаўся. Таму кожны раз не з пустымі рукамі вяртаўся ў горад.

— Я табе, Іванка, тут напакавала ўсяго,— паказала маці на пузатую сумку, калі сын намерыўся бегчы да аўтобуса.

— Нешта дужа замнога?— падазронна глянуў Іван на сумку і пацікавіўся, што ў ёй.— Памідоры і агурочки, мама, у мяне яшчэ з таго разу стаяць. Ці многа мне аднаму трэба? Выйдуць — пад'еду, вазьму. Во і садзіць бульбу сёння-заўтра. И варэнне ёсць. А вось малако вазьму.

— Ну глядзі, сынок,— маці пяшчотна глядзела на сына.— Не шкода ж. А то вазьмі. Можа, хто з дружкоў загляне — пачастуеш.

Апе Іван пакінуў у сумцы толькі слоік з малаком, тлустым, дамашнім.

У горад ён прыехаў неяк неўпрыкмет хутка, а з вакзала дабіраўся на таксі — якраз у пятніцу давалі аванс, грошы меліся. Ая піўнога ларка загадаў рыжаму таксісту — пераспелым сланечнікам гарэла ў таго галава — спыніцца, разлічыўся і забег выпіць куфаль піва. Цалкам апаражніў посуд, паўтарыў. Потым нетаропка пашоргай збітymі абцасамі па чыста вымытым халодным асфальце.

Перад тым, як нырнуць у свой пад'езд, глянуў у бок алтанкі, але на яго ніхто не зварнуў увагі, і тады Іван Калыханчык намацаў у кішэні ключы ад кватэрні.

— Што за чорт! — услыхі здзівіўся ён, як толькі дым разануў па зренках.— Хто яго напусціў сюды? З якой дымаварні?

Іван прыпініў крок ля паштовай скрыні, шчоўкнуў ключыкам — і газеты, якія меў намер прагледзець ён, уладкаўшыся пазручней на канапе, пасыпаліся долу чорнымі ашмёткамі...

— Цьфу ты, каб ім затлуміла! — плюнуў ён убок, злосна бразнуўшы дзверкай паштовай скрыні.— Самі невукі, дык і другіх у цемру пхаюць. Каб ведаў, у каго руکі часаліся, я б пача-са-а- ў... Гэта ўсё бэйбус Апанасікі запалкамі шамаціць... Што бацька, што матка... Цьфу!

І ён, пераскокваочы — лёгка, увішна, бы ў свае маладзейшыя гады — праз прыступкі, шырока і упэўнена наблізіўся да дзвярэй, уставіў у замкі па ключу.

"Знайду яе бэйбуса, то вушы паабрываю!" — кіпяціўся Іван Калыханчык, адмыкаочы свае мудрагелістыя самаробныя замкі.

Ён піхнуў нагой дзверы, тыя шырока расчыніліся, і ад таго, што ўбачыў гаспадар свайго жытла, папъцы неяк самі па сабе расслабіліся і сумка шлённулася на бетон лесвічнай пляцоўкі. Шмяк! — войкнуў і суцішыўся слоік, у якім нёс Калыханчык тлустае, дамашніе малако для свайго халасцяцкага стала.

Івану спачатку падалося, што пасярод пакоя стаіць не чалавек, а нейкі дыназаўр, хоць то быў усяго-наўсяго пажарнік у сваёй амуніцыі і з брандспойтам у руках, цёмнае вока якога было рашуча нацэлена прама на гаспадара кватэры...

Х Х Х

Даўно паехалі пажарнікі, разбрываліся-расплываліся па двары суседзі, а Іван Калыханчык сумна паглядаў праз акно на мужчын, якія па-ранейшаму таўкліся ля алтарнікі, і яму непрыемна думалася: "Дым па ўсім пад'ездзе распоўзся, а яны адразу на мяне падумалі... А чаму не на Восіпа Канстанцінавіча ці на тую ж Апанасіху, га, пытгаю? Чаму? Дык не-е... А мо так і трэба было падумаць: у кожнай кватэры па тры-чатыры чалавекі жыве, ну, няхай і па дvoе дзе, а я ж

адзін. Як дзядоўнік на гародзе. Усюды адзін — на работе і ў горадзе... Сам па сабе. А хто тут, у тваіх метрах квадратных? Ката і таго няма. Не, не справа гэта. К чорту такое жыщцё. Бач, і сёння на мяне адразу ж і падумалі. А на каго б яшчэ? Таму што адзін, магу і не дагледзець, магу і прамашку даць. Ці прас пакінуць нявыключаным, ці з тымі ж цыгарэтамі неасцярожнасць дапусціць... Казацьтраба! Адна галава на плячах, не ўсё яна і ўмеціць. Усе мы людзі. Спяшаемся, забываемся... А яны, бач, суседзі, у вочы не кажуць, а нутро свярбіць. Баяцца, каб чаго ім па суседству не набедакурыў. Ат! Ды і хопіць... Цяжка аднаму, як не круці-варці...

Іван выйшаў на двор, стрэўся там з Міколам, які тайком выносіў са склепа некалькі салёных агуркоў.

— Паслушай, Коля, — шапнуў таму.— Слухаеш?

— Ну.

— Табе, як сябру лепшаму, сказаць хачу... Жаніцца вырашыў...

Мікола, на здзіўленне, не пачаў кпіць-смяяцца, а толькі сур'ёзна, з цікавасцю і нават з нейкай радасцю на твары спытаў:

— Падшукай?

— Угу, — кіўнуў Іван.

— Што за кабета? Я часам яе не ведаю?

— Не-а, — кругнуў галавой Іван.

Не ведаў ён той жанчыны яшчэ і сам.

ЕДЗЕ СЕНА НА КАЛЁСАХ...

З акна старому Андрэю добра бачыцца пляц брата Якава. Часта глядзіць ён на агарод, успамінае брата, і здаецца, што той вось-вось выйдзе з веснічак, высокі, хударлявы, крыху згорблены, і пачне штосыці перакладаць з месца на месца, перрабіраць сухімі пальцамі галінкі дрэў, а то будзе доўта дзвіцца на неба, блакітнае і бясхмарнае, пакуль, мусіць, не заклякне шыя ці не прападзе з вачэй апошні клін журавоў...

Цяпер Якаў ужо не выходзіць на падворак. Даўно не выходзіць. Старэйшы ў сям'і, ён і пайшоў першы. Пайшоў цяжка, гаротна: знайшлі яго пад яблынай ранічкай – паралюш разбіў правы бок. Сын Мішка з жонкай Зінай перанеслі яго ў хату, асцярожна паклалі на ложак, на якім і праляжаў Якаў больш як год. Людзі ўздыхалі, шкадуючы: «Добраму б чалавеку і памерці добра, лёгка. Але не даў Бог, не даў...»

Глядзіць і глядзіць Андрэй на братаў падворак. Сёння ходзіць там Мішка. Ён ростам крыху ніжэйшы за бацьку. І не такі памяркоўны, разважлівы, хоць тварам – выліты Якаў. Характар жа пераняў ад маткі, Пелагеі. Хвіліну назад стаяў тут – няма, усё бяжком ды бяжком. Дзе трэба і не трэба нос свой усуне. Але гаспадар не горшы за бацьку, да чаго рука можа дабрацца, – там поўны парадак, уходжана, дагледжана.

І ўсё ж Андрэй, колькі ні глядзіць на братаў падворак, бачыць на ім не Мішку, а – Якава. Асабліва ў апошнія дні, калі і сам пачынаў часцей і часцей падумваць, што трэба будзе, як ні адганяй думкі тыя трывожныя, некалі і яму... «Як не круці, а трэба памярці».І так Якава на пяць гадоў перажыў. За ім нарадзіўся ён, Андрэй. Матруна, Хведар, Прося – маладзейшыя. Не намнога, а ўсё ж. «Твая чарга, Андрэй... Ты – наступны... Рыхтайся, Андрэй!» Ён сядзеў падоўгу перад акном, глядзеў – да слёз уваччу – на братаў падворак, і было горка яму, вельмі горка...

Іншы раз заходзіў сусед Панкрат, закурваў і казаў праз дым, пазіраючы крадком таксама на агарод, па якім хадзіў Мішка з віламі-варсачамі.

– Вэн ета, Андрэй, зусім зачах ты. Што лісце падсоўнуха. Трымайся, суседзе. Трымайся. Прывядзі ў хату маладзіцу, мо акрыяеш ля яе боку? Га? І акрыяеш, чаго ж. Ды і што гэта значыцца, калі адзін мужык у такой хароміне жыве? Гіблая справа. Адзін не сагрэеш такое жытло. Аднаму кепска. Чыгункі вымай з печы, а іх жа трэба туды паставіць, а каб паставіць – нешта ў іх і пакласі належыць, а каб тое пакласці, трэба схадзіць, і не раз, у склеп. Закружыцца. Трымаеш худобу? – пытаяўся Панкрат, хоць і ведаў, што Андрэй як вёў гаспадарку пры нябожчыцы Варцы, так і вядзе.

– Трымаю, – кіёнуў Андрэй. – А як жа пражывеш у нас без скваркі? У сына браць? Не прывык, не-е. Хоць Міця і не пашкадуе. Няхай яны, дзеці, самі па сабе, а я – сам па сабе. Цягну вось патрохі, як бачыш...

– Цягні то цягні, але надарвешся, сусед. Надарвешся. Не малады ж. Годы, брат! Годы!

Андрэй наступіўся:

– Нешта ты, Панкрат, паніхіду па мне спраўляеш? Ці мне прывыкаць? Як-небудзь агораю...

– Ета правільна: «як-небудзь». А ты прывёў бы маладзічку, глядзіш, і твой век падоўжыўся б. Там вэн у Скані нейкая баба з гораду вярнулася. Бытта нават з самога Санкт-Пецярбургу. Адна. Прыгожая, рухавая, што табе яшчэ трэба? Якой трасцы? Думаеш, лёгка ёй пасля гораду? Ёсцека лісапета, ды вазьмі і адскоч. Мо і згаворыцеся?

Андрэй маўчаў. Думаў. Не адзін Панкрат, калі папраўдзе, раіць яму прывесці ў хату гаспадыню. У Іскань, значыць, ехаць? Вёска гэтая хоць і ў чатырох кіламетрах ад Гуты, а ўсё ж другая вобласць. Магілёўская. Ды і ці варты ехаць? У сваёй

хапае ўдоў, праз двор, лічы, усё адна ды адна... Андрэй перабіраў у памяці, хто б мог стаць гаспадыніяй у ягоным жытле, і дзівіўся: «Вось і багата ўдоў... Вось і багата... Якую маладзіцу ні вазьмі, да кожнай сваяцкай ніткай прывязаны. Э не, трэба ехаць. Трэба».

У Іскані спярша зайшоў да Вольгі, старэйшай дачкі Якава. Яна працавала там настаўніцай у восьмігодзіны, гадоў колькі была на пенсіі, і Андрэй стрэўся з пляменніцай на гародчыку. Калі на дзвярах замок, дык дзе ж яе было шукаць?

Андрэй сеў на табурэт – летам у садзе як без яго – доўга разглядваў, што і як тут расце, пахваліў Вольгу за парадак у агародзе, а потым толькі паёргаўшы на табурэце, асмеліўся прызнацца, што за справа прывяла яго ў іхнюю вёску.

– Хто гэта ў вас тут з гораду вярнуўся? – спыталаўся ня смела, крактануў, паправіў кепку Андрэй.

Вольга на імгненне задумалася:

– З гораду, кажаш? Дык.. прыязджаюць. І вяртаюцца. А навошта табе?

– Ета ж Панкрат нешта кажа, быгта баба майго веку...

– Ай-во! – перабіла Вольга, пляснула ў ладкі. – Калі пра жанчын размова, то іншая справа. Зараз, зараз... Ага. Успоміла. І добра, дзядзька, што надумаўся... Не век жа аднаму. Яе таксама Вольгай зваць.

– Прыгожае імя.

– Я нешта яе, дзядзька, і не помню ў дзейках. Калі ж даўно, дужа даўно з'ехала, я тады яшчэ ў Іскані, відаць, не жыла. А вось толькі вярнулася. Пачакай, я памыю руکі і пераапрануся.

Потым яны пайшли ў другі канец вёскі, дзе крыху наводшыбе стаяла маленькая, непрыгабная хатка.

– Тут яна жыве, дзядзька, – паказала Вольга. Яна ішла наперадзе, а дзядзька Андрэй каціў крыху ззаду веласіпед.

Стары няўклюдна патагаўся перад ганкам, затым непамерна доўга прыстасоўваў веласіпед да нізенькага і шчарбатага парканчыка, папраўляў яго і так і сяк, а сам краем вуха слухаў жаночыя галасы.

—...ён дзядзька мой... працавіты... адумны... гаспадар... — паспявае ўхапіць Андрэй, стаіць яшчэ колькі на ганку, а тады рашае, што трэба ўсё ж заходзіць, паказацца, раз наважыўся. Трымціць, адчувае, у руках і нагах, халадок прабег усяродку. Трэба заходзіць! Як бы толькі не разгубіцца, як бы гэта зрабіць так, каб не апраставалосіцца, а паказацца жанчыне з лепшага боку. Фраерам.

«Нічогая баба, — падумаў стары адразу, як толькі сустрэўся з жанчынай вачамі, і чамусьці сплохайся: дужа ж падалася яна гарадской. — Ручкі вунь... маленъкія, бялюткія-чысцюткія. Твар — такі ж белы... Не, не туды, мусіць, я ўсё ж зацёгся. Не туды. Паслухаўся гэтага Панкрата, дурань!»

Хоць і залівалася Вольга перад другой Вольгай, бы закаханы салавейка ў вечаровым садзе, ледзь не ангельскую харктарыстыку выдала яна свайму дзядзьку, але заручын — калі можна так сказаць — не адбылося.

— Ой, дзякую вам, людзі добрыя, за ўвагу да мяне, — сказала Вольга-гарадская. — І праўда, цяжка мне адной у вёсцы. Трэба б было і рашыцца пераехаць да цябе, дзядзьку, але ж ты вось не можаш адмовіцца ад сваёй гаспадаркі? Не можаш. А я ж, добры чалавек, не стану табе памочніцай. Хворая я жанчына. Цяжкае падымаць урачы забаранілі. Вось. Дык навошта табе лялька ў хаце? Навошта, Андрэй Іванавіч?

— Глядзі, цётка, — ціха прамовіла Вольга-пляменніца, і стары зусім павесялеў: правільна, глядзі.

І сам сказаў:

— Твая справа, маладзіца. Сілком любы не будзеш. Толькі як ты адна? Хоць і жывеш жа...

– Паеду. Пералетую і ў Піцер зноўку падамся. З дачкой буду жыць. Цяжка мне і з дачкой таксама, бо зяць – ну яго! – выпівае. Добра выпівае. Але трэба ехаць. Адвыкла ад вёскі. Не ўцягнуся.

І вось цяпер глядзіць Андрэй на братага падворак. Год мінуў з тae пары, як сватаўся ён у Іскані, не ведае нават, цi паехала ўсё ж у горад тая пульхная, бы аладка, з белымі пальчыкамі Вольга, а ён усё адзін. Адзін.

Глядзіць і глядзіць Андрэй у акно. Успамінае брата, Варку, без якой жыве – во час ляціць! – хутка тры гады. Пахаваў ён жонку побач з Якавам, не сказхаць, каб зусім побач, але недалёка. Мясціца, лічыць, трэба блізка сваім. Хоць на гэтym свеце, хоць на тым.

На двор заяжджае падвода. Спярша стары заўважае сумёт сена, які сунецца з боку вуліцы, пазней бачыць каня і чалавека, ён ступае побач з возам, а потым забягае наперад, кідае лейцы на распараную, пэўна ж, спіну каня. У tym чалавеку пазнае Васіля, старэйшага ўнука брата Якава. Унук жыве ў горадзе, у Гомелі, а на выхадныя часцяком наведваецца ў вёску. Такі ж шустры, як і Мішка.

«Сенам запасаюцца. Трэба памагчы. А то складуць стажок, што глядзець сорамна будзе. Свае ж... Пайду, вяршыць буду», – рашае Андрэй, бярэ свае вілы – на доўгім цаўі, з чатырма варсачамі-зубамі, адчыняе веснічкі на агарод, нетаропка тэпае на братага падворак.

Васіль паехаў другі раз, а Мішка з Зінай укладваюць сена

– Бог у помач, – кажа стары, залазіць на стажок, Мішка моўчкі саступае і ўжо кідае сена віlamі, а Зіна ідзе ў хату, там у яе ёсць чым заняцца. – У Рацэ накасіў?

– У Рацэ накосіш, – пачынае скардзіцца Мішка. – Там адарвеш. Ад майкі рукаў. Купіў на лузэ. Па дзяшоўцы. Цяпер вазі толькі. А ў Рацэ каlgas ўсё захамутаў. Ты што, не чуў?

– Не, не чуў, – прызнаеца стары. – Дужа добрае сена ў Рацэ. Пажне хораша. Шапаціць. Эх, і сена! Сам еў бы.

– А гэтае што – не сена? – Мішка не церпіць, ажно, мусіць, дыханне запірае, калі хто не цэніць ягонай разваротлівасці, гаспадарчай стрункі. – Я, дзядзька, ды каб прашляпіў!

– Ты не праслабіш, не, – пагаджаеца Андрэй, і пагаджаеца шчыра, а не проста, каб толькі падлагодзіць пляменніку, каб адмахнуцца.

Сена амаль усё лягло ў стажок, стог выходзіць пузаты, ёмкі, і Мішка паспакайнеў – не завальвае Андрэя сенам, а падае патрошкі, чакае, пакуль ён справіцца з тым, пададзеным.

– Думай не думай, а сена трэба, – чуе Мішка памяркоўны голос зверху. – Жыць у сяле ды без каровы – э-ге! З каровай весялей. Даіць налаўчыўся. Пойдзеш у хлеў, пагаворыш з ёй, як жывы з жывым. Яна цябе языком салупне, хвастане, бывае, і ўсё неяк весялей. Сена трэба, Мішка. У цябе ж матацыклета ёсцека, праскоч на луг, разведай, што і як...

– А ёстваю няхай! – голас у Мішкі ажно звініць, хоць і на чацвёрты дзесятак недзе яму. – Хвастом! Карова! Ты, дзядзька, можаш і не за такі хвост ухапіцца! Слухай сюды, дзядзька! Слухай мяне!..

Андрэй сур'ёзнейе, падае галаву трохі наперад – каб бліжэй да Мішкі, які першы пасунуўся насустроч да яго, і, дзівак, чамусыці пачынае гаварыць паўшэптам:

– Заўтра ж паедзем. Разам з Васілём. Кеміш?

– Не, – матляе галавой стары. – Не разумею.

– У горад паедзем! Слухай сюды... У Васіля ж цёшча жыве. Баба вясковая – шустрая, як мятла. Мятла-а! Ёстваю няхай! И трэба ж было толькі цяпер успомніць. Ты ж бачыў яе?

– Бачыў, – ківае Андрэй, твар кранае лагода.– На вяселлі. Ага.

– Ну! А што табе яшчэ трэба! Мятла-а!

– З гораду наўрад ці паедзе... – сумняваецца Андрэй. – Прыгрэлася там, даўжно быць. Ні паліва табе, ні сена ж таго. Ці паедзе? Наўрад. А так маладзіца яна ёмкая. Слоў няма. Я б узяў.

– Хто ў сваты едзе, дзядзька? – Мішка падміргнуў. – Каб я, Мішка, ды сплахаваў, брак выдаў? Кладзі ў сумку пару пляшак гарэлкі, скрыль сала – і заўтра мы ў горад! Едзем! Заўтра! У горад!..

Мішка бяжыць на падворак, п'е проста з вядра ваду, абліваецца, фыркоча. Душны дзень. Якраз сярэдзіна, смаліць сонца. «Злесці і мне хіба? – вагаецца Андрэй. – А то напячэ макаўку, што тлумна стане. Але ж мо воз скора будзе? Ладна, пасяджу. Пачакаю Васіля. Што ён скажа?»

Зноў успомнілася Варка. З ёй пажыў Андрэй багата гадоў – з вайны. Яна ў яго не першая жонка была – другая, і прывёў ён яе, дзяўчо, у сваю хату з суседняга Крыўску. Добрая жанчына была Варка. З ёй і збіраўся дажыць век Андрэй. Не атрымалася. І маладзейшая за яго багата, і не хварэла асабліва, а завезлі ў балніцу – не вярнулася.

Прыгадаў усё гэта Андрэй, узнёўся. Ого! Спіна, як не свая. Чужая. Боязна варухнуцца. Калі выпростваўся, ажно хруснула нешта. Што паробіш – хутка восемдзесят. Багата. А як і не жыў. Прамількнула жыщё – бы бліскаўка ў небе. Калі ж той воз будзе? Карціць дачакацца, і цяпер не так ужо сена, як Васіля.

«Дзе ж ён там?» – Андрэй узіраецца і ўзіраецца ўдалячынъ, на канайскі шлях, дзе павінен паказацца воз з сенам. І Васіль на возе. Не відаць. Пакуль не відаць...

Стары толькі ўяўляе, што недзе едзе сена на калёсах... Едзе... Мусіць, яно ўжо блізка... Зусім блізка...

Кароткія былі

КАССЁ

Не з пустымі рукамі кожны раз ездзіць у горад Ягорка. И на гэты раз дзве торбы ледзь падняць: калі ж кожнаму з родзічаў трэба гасцінец прывезці. А тут яшчэ і кассё гэтае вымушаны цягнуць. Напісаў брат Сцяпан, папрасіў: прывязі, Ягорка, калі не цяжка табе, кассё, выберы ў лесе раўнейшую бярозку, выстругай, а я табе сто грамаў пастаўлю. «Паставіш, паставіш», – ведаючы, які сквапны брат, паківаў галавой Ягорка. Але кассё зрабіў. Роўненъкае. Лёгенькае.

Да горада Ягорка дабраўся добра – у дызелі ехаць не праблема: месцаў на ўсіх хапае. Усе пакуты, і гэтага вельмі баяўся ён, пачаліся на вакзале. Там, колькі і помніць Ягорка, дужа багата людзей снue туды-сюды, і як толькі пададуць аўтобус, то хлынуць усе ў дзвёры, бы горны паток. Гэты паток і ўнёс Ягорку ў салон аўтобуса. А пакуль ехаў, людзей значна паменела, стала вальней. Ягорка прыладзіў каля ног свае торбы, а кассё трymаў у руцэ на поўны рост – яго трохі не хапала, каб уперціся адным канцом у дах аўтобуса.

На чарговым прыпынку заскочыў у салон хударлявы хлапец у скуранцы, з некім павітаўся кіўком галавы, узяўся за кассё і трymаецца. Ягорка хацеў падказаць, што гэта не поручань, але перадумаў: няхай патримаецца, не шкада. Аднак крыху пазней хлопец сам заўважыў, што не за тое ўзяўся, усміхнуўся Ягору белазубай прыемнай усмешкай, ціхенечка сказаў:

– Прабачце. А я неяк адразу, дзядзька, нічога не зразумеў. Усміхнуўся яму ў адказ і Ягорка, кіўнуў: нічога, бывае...

Пасля чарговага прыпынку адразу двое – хлапец і дзяўчына, закаханыя, адразу відаць, – ухапіліся за кассё. И буркуюць сабе, усміхаюцца-абдымаюцца. Нават не

заўважаюць, як падцягнулі кассё разам з Ягоркам да сябе – ім, бачыце, так зручней стаць. Ягорку давялося зрабіць заўвагу:

– Асцярожнай, маладыя людзі.

Маладыя людзі пераглянуліся і пад добразычлівы смех некаторых пасажыраў пакінулі кассё ў спакоі. Пасмяяліся і самі з сябе. Канфуз атрымаўся, нічога не скажаш. А Ягорка са сваім кассём быў ужо ў цэнтры ўвагі амаль усіх, хто ехаў у аўтобусе. На кожным прыпынку людзі нецярпіва і зацікуаўлена паглядалі на кассё – хто ж на гэты раз прыме яго за поручань? І калі хто хапаўся, пырскалі смехам. Ягорка ж, шырока разявіўшы рот, вадзіў круглай, як мяч, галавой па баках і ківаў, крыху ніякавеочы: і чаго гэта яны ўсе, людцы добрыя, да гэтага касся ліпнуць, як авадні на азадак кабылы? А сам жа – не скаваеш! – быў задаволены, што кассё падняло людзям настрой. «Дзе б яшчэ пасмяяліся ў гэтым горадзе? Надзьмутыя ўсе, як сычы!»

А потым за кассё ўзяўся п'яны мужчына. Ён, на здзіўленне ўсіх, адразу заўважыў, што рука пацягнулася да касся, затрымаў на Ягорку доўгі позірк, спыгаў дазволу:

– Зямляк, дазволь узяцца? Дазваляеш?

– Бярыся, – засмяяўся Ягорка і паглядзеў па баках.

– За дрэва, панімаеш, прыемней трymацца, чымся за тую слізкую жалезку. А кассё, я табе скажу, добрае. Сам рабіў?

– Ну а хто ж?

– Малаток! – пахваліў п'яны. – Сам, кажа, рабіў. Адразу відаць, што дзелавы ты, баця, чалавек. У дзярэйні кантуешся?

– А дзе ж.

– А я, панімаеш, у горадзі. На «Сельмашы» стаю на піле. Выпіць хочаш? Мужык ты, бачу, добры. Мне падабаешся. У мяне ёсць.

– Пі сам, – коратка і зразумела адказаў Ягорка.

– Не, пачакай, пачакай. Ты што сказаў? Каб я піў сам?
Так? А калі я ад душы, ад сэрца? Што, і за гэта мне ў морду
можна плюнудзь?

– Ніхто ў цябе пляваць не збіраецца,— пачаў апраўдвацца
Ягорка, бо адчуў, што незнаёмы п'яны чалавек так праста ўжо
не адчэпіцца, сустракаў ён такіх у сваім жыцці. — У цябе з
кішэні, бачу, магазінная пляшка тырчыць. А я г'ю сваю,
самаробную гарэлку.

— Самагон?

— Ну.

— Дома — гі. А калі ёсць з сабой, то пачастуй і мяне. Ёсць?

— Няма,— ціха мовіў Ягорка.

— Ладна, паехалі далей. Вось што я табе скажу, мужык:
мяне, панімаеш, не бойся,— і раптам павярнуўся да суседа,
ляпнуў таго па плячы. — Ён, бачыш, не паважае магазінную.
Га? Запанелі там усе ў дзярэўні, гляджу! Паны-ы! Канешне,
панімаеш!.. Я калі зарплату палучаў? А ў іх бульбец заўсёды
ёсць.

— Даўк з'ездзі да маткі, вазьмі,— парайў Ягорка.

— А ты маю маць не трож, панімаеш!.. Я, можа, гарадскі! З
Балбесаўкі!

— Ды бачу, які ты гарадскі...— усміхнуўся Ягорка. — Калі
ведаеш, што гэта кассё, то не гарадскі.

— Ну даеш! Ну мочыш! Адкуль ты такі разумны, а, дзядзька
? Не, заеўся, заеўся аканчацельна!.. Прыйдзецца, панімаеш,
цябе прасвяціць, лекцуху выдаць, цемнага. Ды мяне кожны на
Балбесаўцы ведае. Кожны! Лёньку Бурбалку спытай! Я! Я гэта!..
Во, і кассё прывёз у горад. Прадаваць. А як жа! Развялося гэ-
тых спікулянтаў — плюнудзь няма куды. Безабраззе! Панімаеш!..

— Брату вязу кассё,— чамусыці сказаў Ягорка, і адчуў, што
трэба было лепш маўчаць.

– Залівай, залівай! Ведаю! А тады яшчэ венікі перад лазняй прадаваць будзеш.

Нехта з пасажыраў зрабіў заўвагу п'янаму:

– Мужык! Ты чаго прычапіўся да дзядзькі? Едзеш – едзь! А то вылеціш!..

П'яны Лёнъка затрымаў на імненне галаву на адным месцы, а потым крыху ўцягнуў яе ў плечы, так і не павярнуўшыся на голас, а толькі сцяўся, бы яму за каўнер упала халодная кропля, сказаў бяскрыўдна:

– Ды ад душы я! Ад сэрца!.. Мне дзядзька спадабаўся, панімаеш! І кассё вунь! Га? Сам, кажа, рабіў. Малаток! Малаток!..

Ягорка нават крыху і пашкадаваў, што вёз гэтае кассё. Адны прыгоды з ім. «І навошта яно брату? Дзе ён тут, у горадзе, касіць будзе?»

Аўтобус чамусьці задужа доўга поўз да чарговага прыпынку. Нарэшце віскнуў, спыніўся. Ягорка падхапіў сумкі, а кассё сунуў некаму ў руку: «Падай, дзетка». І выслізнуў на свежае паветра, хоць ехаць яму было яшчэ два прыпынкі.

«Ну яго, п'яніцу таго! Лепш прайдуся...» Ён павесіў на кассё дзве торбы, ускінуў усё гэта на плячо і панёс. Цяжкавата, але цяпер ніхто не хапаецца за кассё, не ліпне з рознымі роспітамі, не дыхае ў твар гарэлкай... Людзі, прауда, дзівіліся з Ягоркі: і навошта ён такую доўгую палку ўзяў, каб несці на ёй сумкі? Хапіла б і карацейшай.

І добра, што нікому не трэба было тлумачыць, што гэта не палка, а – кассё!

МЕХ БУЛЬБЫ

Ён, той мех, доўга стаяў у сенцах – усё руکі не даходзілі ў Марусі прыбраць яго. Думалася: "Хай яшчэ трохі пастаіць, свету не засціць. Заўтра прыпучу". А дзе заўтра, там і паслязаўтра. Калі ж увесь час, як набяжыць ён табе на вочы, руکі заняты. І вось межа не стала. Прапаў сярод белага дня. "Божа! — успяснула рукамі жанчына, не верачы вачам. — Да чаго дажыліся — у сваіх, вясковых... самі ў сябе бульбу крадзем? Ці не грэх жа? Ці не сорам?"

Прыгод з гэтым мехам, ды і толькі! А пачалося ўсё з самога... меха. Возяць людзі-суседзі ў горад бульбу, прадаюць — вось і ёй, Марусі, закарцела. "Лішняй капейкі няма, не пашкодзіць". Заварушылася. Накапала тры кашы, перабрала, а вось межа не знайшла. За зіму мышы і пацукі патачылі, ды так, што не залапіш — адно шмаццё пакінулі, нягоднікі. Патупала да суседа Васіля. Той выслухаў, хехекнуў:

— Няма меха, дык не вязі.

— Трэба ж, трэба, суседзе, — не пагадзілася Маруся. — Хлеба няма за што купіць. Цукру няма...

Васіль мех даў, але сказаў, каб наліла сто грамаў. Выпіў сто пяцьдзесят.

— Толькі ж не парві,— папярэдзіў ён.— Цяпер мех купіць цяжка.

Бульбы насыпала пад самую завязку. Паспрабавала падняць — цяжкавата. А як жа яго цяпер, мех той, да чыгункі

даперці? На роўным месцы вырасла праблема. Папрасіць каго, каб дапамог, каб выручыў? Але ж — каго? Панаса, хіба? Выслухаўшы Марусю, ён не спяшаўся адразу згадзіцца, пакруціў вусы, крутнуў галавою:

— Апе ж, але ж... Тут я табе, да прыкладу, падсаблю, так?

— Так, так, Панаска.

— А там, у горадзе, хто табе паможа? — пранізаў позіркам жанчыну Панас.

Правільна, эдаецца, пранізаў: а там хто табе дапаможа, добрая ты душа? Выручыў зноў жа Панас, зауважыўшы, нібы між іншым:

— Вазьмі каляску. Так і быць — вазьмі. З ёй зручней будзе. Не скажу, што аддаю без пэўнай рызыкі. Рызыкую. Але, думаю, дамовімся. Бяры. Глядзі толькі, каб хто не ўкраў. Сынава. Нальеш калі...

— Во дзякую табе, Панас, — распраміўся твар у Марусі, яна ўзяла каляску і пакаціла дахаты.

Да Гомеля ехагія, як павінна была ехаць: сядзела ў дызелі ды глядзела ў акно. Больш гадзіны дарога займае. І падрамала, пакуль выбіваў дызель мелодыю з рэек, і жыщё паўспамінала. Асабліва не было чаго прыгадаць. Мала добраға было. Як запэцкала рукі, калі на ферму бегала маці дапамагаць кароў даіць, то і цяпер яны, рукі тыя, брудныя. Некалі памыць. Дзень — ноч. Ноч — дзень. Як вавёрка ў коле. І бяжыць, мкне жыщё. Ужо во і твар у маршчынках, і галава пабялела, і недзе дачка з

сынам на сваім хлебе, а яна — адна... Хоць — не: з мехам бульбы. Быў яшчэ, праўда, Пягро, мужык, але спіўся і памёр. Адзіны ўспамін пра сямейнае жыццё—дзеци...

"Трэба во будзе прадаць колькі мяхоў бульбы, — думала-разважала Маруся, — ды ўнукам на гасцінцы паслаць. А то забудуцца, што ў іх і баба ёсцека..."

Насунуўся горад. Неўзабаве спыніўся дызель, людзі зашаркалі калёсікамі па асфальце — таксама пхнулі мяхі ў бок базара. Да іх падладзілася Маруся, стала каля цэнтральнага ўваходу — кажуць, тут можна прадаць, не плаціўшы. Да стала вядзерца. Насыпала. Атмадзелася. Нарэшце, падышлі першыя цікаўныя, паглядзелі на бульбу, павярцелі насамі: не спадабалася. "Чаму гэта яны?" — насцярожылася Маруся, а сама раёніва павадзіла вачамі па баках, каб глянуць, якая ж яна, бульба, у людзей. І жахнулася: у яе ж і сапраўды кубні непрыгожыя — заскарузлыя, шурпатыя. "Божа! І чаму ж так заўсёды? Чаму ўсё не так, як у людзей? Выбірала ж бульбу. Выбірала. Лепшую".

Маруся адчула, як твар палыхнуў гарачынёй. Сорам які. Сорам.

Пастаяўшы яшчэ крыху, яна, бы скамяніўшыся, шуганула бульбу назад з вядра ў мех, заціснула цясёмкамі, узваліла яго на каляску і заспяшалаася на цягнік — можна было яшчэ паспець, калі менш па баках глядзець...

Суседзям яна сказала:

— Ванітаваць пачало. Галава закружылася. Хацела і бульбу кінуць... Пашкадавала. Але ледзь дацёгла. Фу-у! Хай яна гарам гарыць, бульба гэтая!

Мех прыткнула каля сцяны ў сенцах, глянула на яго і нават, падалося, палагаднела: а і добра, што так атрымалася. Што цяпер тыя грошы? А бульба—вось яна. Бульба — заўседы бульба...

... Праз некалькі дзён мех з бульбай нехта ўкраў.

ХЛАПЧЫНКА

Дзеесьці ў канцы мая, як толькі гарадскія кветнікі ўспыхнулі-загарэліся ўсімі колерамі вясёлкі, Кацьку цапнулі прама за руку на клумбе перад інтэрнатам. І хто — стары, з выгляду нягелы, заўсёды сонны, бы леташняя муха, дзед Міхалыч. Ён падцікаваў дзяўчынку, выгрымаў належную паўзу, пакуль тая не ўцягнулася ў недазволены занятак (а кветкі Кацька рвала не спяшаючыся, усё роўна як на лузе альбо ў сваім вясковым гародчыку) і, высунуўшыся з-за тэлефоннай будкі, агрэсіўна запатрабаваў:

— Стаяць!

Кацька і спынілася. Іншая б дала лататы, а яна — не, яна ўсміхнулася Міхалычу, паказала букет:

— Прыгожы, а?

— Стаяць! — паўтарыў стары і малайцавата апынуўся каля дзяўчыны, узяў за руку. — Ага, папалася! А я думаю, хто кветкі нішчыць. Ты, значыць, каралева. Так-так. Ну, пайшлі, значыць?

Міхалыч пацягнуў Кацьку за сабой у інтэрнат, не перастаючы сыпаць слоўцамі:

– Гэта ж трэба – гарадскую прыгажосць псаваць!.. Людзі, значыць, торкаюць насенне, паліваюць, даглядаюць...

Кацька моўчкі плялася за старым, не выпускала з рук прыгожы букет, а дзед працягваў ушчуваць яе:

– Калі кожны па кветцы... па адной кветцы нават сарве – што ж будзе, га? Дзе ж набярэшся гэтых самых кветак? Бязладдзе! Параспускаліся-я!

Перад уваходом у інтэрнат Кацька ўсё ж заўпарцілася:

– Міхалыч, адпусці. Міхалыч, мне ж кветкі трэба, а купіць няма за што. Чуеш, Міхалыч?

– Ведаць не ведаю!

– Ты ж добры чалавек, Міхалыч. Ты ж ваяваў.

– Для таго і ваяваў, каб кветкі раслі!

– Я разумею. Гэта патрыятычна, гэта мяне кранула. Будзь сябрам. Міхалыч. Хочаш, я цябе пацалую? Хочаш?

– Ведаць не ведаю!

Кацька цмокнула ўсё ж старога ў шчаку, але і гэта не дапамагло – на другі дзень яе ўчынак разбіралі на сходзе ў цэху. Сход сабралі не спецыяльна, каб наладзіць кранаўшчышы Кацьцы прачуханку, не, так супала, што ён быў запланаваны, назбіралася шмат вытворчых пытанняў, якія трэба было неадкладна вырашаць, а ў канцы і пра яе ўспомнілі.

– Давай, Міхалыч, што там у цябе? – паглядзеў на старога начальнік цэха Лісаў.

– А што дакладваць? – крыху сумеўся стary, пагаптаяўся на месцы, глянуў на Кацьку, твар у якой запунсавеў – кветкі на клумбе пачалі прадаваць. – Зацікавіўся я, значыць, хто б мог пакасціць. Хлапчукі, думаю. Шпана. А тут, бачу, Кацька рве. Кацька-а. Вось яна самая... – Міхалыч паказаў на дзяўчыну вачамі. – Я за тэлефонную будку – нырк, назіраю...

У зале пачуўся смех: многія, відаць, уявілі, як нырнуў за тую будку кручкаваты дзядок.

А Міхалыч працягваў:

– Не дзеўка, а хлапчынка нейкі гэтая Кацька. Яно ж і праўда, людзі: на кран той хіба дзеўка ўскараскаеца? У мяне б у самога шапка звалілася.

Зноў пачуўся смех.

– Міхалыч, па сутнасці, па сутнасці гавары, – больш строга напомніў старому начальніку цэха

– Дык па сутнасці і кажу, – трохі пакрыўдзіўся стары. – Дык я і кажу... Тым разам, на жончынным якраз дзяжурстве, шыбу выбіла... Бутэлькай...

Нехта прысвіснуў: во дае Кацька!

Стары сеў.

– Кацярына, ты дзе? – быцам не бачыў, дзе стаяла кранаўшчыца, пашукаў яе вачыма Лісаў. – Раскажы ўсё сама. І пра кветкі, і пра выбітую шыбіну. Давайце Кацярыну паслухаем.

Дзяўчына паднялася – маленъкая, шчупленъкая, падзымула на пасмачку валасоў, што звесілася на лоб, ціха мовіла:

– А што мне вам сказаць? – Вытрымаўшы паўзачку, паспрабавала ўсміхнуцца. – Рвала кветкі... Міхалыч бачыў, не дасць схлусіць. І шкло разбіла... бутэлькай...

– Яна хоць поўная была ці не? – хіхікнуў нехта.

– Поўная, – з твару дзяўчыны амаль зусім знікла чырвань, ён пасур'ёнеў, падабрэў. – Як наліць. І дарагая – камерцыйная. Я, праўда, бутэльку разбіць хацела – не шкло. Так атрымалася. Але ж я сама шкло пастравіла. Так, Міхалыч?

Стары схамянуўся, крэкнуў:

– Гэта праўда. Сама.

– Дык, а што ж ты хочаш, дзед? З кім не бывае? – заступіўся за Кацьку вусаты хлопец, што сядзеў недалёка ад яе.

– Думаеш, калі дзяўчына малая, то яе і пакрыўдзіць можна? Кацька, дай дзеду здачы!

– Міхалыч не вінаваты,— спакойна сказала Кацька.— Ён пры выкананні. Яму, можна, і дзякую трэба сказаць, што пільна на вахце стаіць. И я, відаць, таксама не вінавата. З бутэлькай да мяне жаніх прыходзіў... Ну, адзін раз можна... але ж не кожны! Не трэба мне жаніх з бутэлькай. А кветкі? — Яна крышачку разгубілася, сарамліва паглядзела ў прэзідым, па баках.— Я кахаю Толіка... Хацела яго схадзіць, папрасіць прабачэння... З кветкамі. Я люблю кветкі... А яны, ведаеце самі, цяпер дарагія... а грошы нам не плацяць за работу ўжо другі месяц. Пррабачце... Я больш, таварышы дарагія, не буду... Даруйце...

Начальнік цэха барабаніў пальцамі па стале, дзед Міхалыч глядзеў некуды сабе пад ногі, прылізываючы растапыранымі пальцамі пучок валасоў на лысай галаве, той-сёй перашэптваўся...

— Хлапчынка, ты хлапчынка,— пахістаў услед галавой Кацьцы дзед Міхалыч, калі сход закончыўся і ўсе пачалі разыходзіцца. — I для каго кветак пашкадаваў, каб спытаць? Цыфу! Толькі асарамаціўся. Бач, усе на яе баку, адзін я толькі выгыркнуўся, як Мікіта з канапель. Хоць не: на клумбе кветкі растуць для горада, а не для адной хлапчынкі.

БАТОНЫ

У маленькой лясной вёсачцы, дзе я больш, чым у горадзе, жыву апошнім часам, ёсьць свая крама. Як для паўсотні двароў — дык нават раскошная купіць у ёй можна ўсё, што неабходна вяскоўцу: хлеб, алей, цукар, селядзец, каўбасу, вядро, цвік, тое-сёе з апранашкі. Малая крама, ды ўдалая. Толькі вось пакупніцкая здольнасць, як кажуць, маіх вясковых суседзяў стала нікуды

нявартай, дужа міэрнай—грошай у калгасе даюць мала, па частках і са спазненнем, не бэсцяць і пенсіянераў.

Працуе ў крамё Ніна з суседнай вёскі, жанчына сярэдняга веку, не дужа гаваркая, але і не асабліва маўклівая. У яе найбольш напруженныя трыв дні на тыдні, калі хлеб прывозяць. А ў такі дзень больш сядзяць на табурэціку, нешта чытае. Неяк сказала мне:

— Як не хлебны дзень, то хоць стаў раскладушку. - І пазяхнула.

Пра тое ды тое перакінемся словам. Надоечы жанчына паказала вачамі на батон:

— Учараашні. Застаўся Можа, вам трэба? Не помню, хто з баб заказваў і не ўзяў. Хоць запісвай. Людзі грошай на батоны шкадуюць — рэдка калі хто адважыцца ўзяць. А так усё чорны ды чорны бяруць.

...Прывезлі зноў хлеб. Тры латкі. У краме тоўпящца людзі. Шафёр і Ніна афармляюць паперы, а тады прадаўшчыца, падняўшы галаву ад прылаўка, пытает:

— Гаварыце, каму колкі батонаў. Каб лішніх не прывезлі. Так, адзін у мяне заказвалі... Хтоя шчэ?

Пэўны час вісіць маўчанне.

— Ці ўзяць хіба? — варухнулася цётка Зіна — Унукі ж... Вазьму. Адзін вазьму.

— Прывязі, дзётка, і на мяне, — кволенкім папрасіла старэнккая бабулька, якой нават цяжка было выглянуць з-за больш шырокай спіны маёй суседкі.

— Але Ніна пазнае яе па голасу.

—Тры батоны, — гаворыць яна шафёру. — Як і сёння Паслязайтра гэтыя батоны будуць неяк урачыста ляжаць на падносе, што стаіць на халадзільніку, і чакаць сваіх гаспадароў.

Купляюць іх самыя багатыя тут людзі...

САБРАНЫЯ ЯГАДЫ

У паштовай скрынцы Валькоўскі, карэспандэнт вядомай газеты, узяў, вяртаючыся пасля працы дахаты, пісьмо ад былога настаўніка Цімошыка. Настаўнік-пенсіянер паведамляў, што дужа багата сёлета ў лесе чарніц, прасіў, калі ёсць час, каб прыехаў.

І Валькоўскі паехаў. Цімошык сустрэў яго прыветна, цёпла, доўга трос руку — было відаць, што ён па-чалавечы рады прыезду свайго былога вучня, якім вельмі ганарыўся, бо часта чыгай допісы ў газэце, хваліў Валькоўскага за светлыя думкі і лёгкае слова.

Перакусілі, пагаманілі крыжу і адразу падаліся ў лес. Ягад сапраўды было багата — ажно ўсыпаны куцыя галінкі чорнымі гузікамі-гарошынамі. І толькі тут, у лесе, Валькоўскі заўважыў, што Цімошык прыгупаў без посуду, ён хадзіў услед за ім, нешта расказваў і ніводнага разу нават не нахліўся долу.

А пазней, ужо вяртаючыся з лесу, настаўнік-пенсіянер казаў:

— Я свае ягады ўжо сабраў, Іване. Не бачу — вочы зусім не слухаюцца. Старасць, хе-хе, — не радасць. А вось люблю,

калі людзі ягады збіраюць. Дужа люблю. Дзякую і табе, што прыехаў.

Валькоўскуму ж падумалася трошкі і пра іншае: хітруе Цімошык, светлая галава. Хітруе. Сумна аднаму на хутары, то вось і выклікаў яго, каб пагаварыць, каб душу адвесці...

І яму тады зрабілася надта шкада былога настаўніка.

ПЕВЕНЬ

Дызель-поезд спыняўся амаль што праз кожныя пяць хвілін — высаджваў і падбіраў людзей, а потым, злёгку паднацяўшыся, набіраў хуткасць. Пасажыраў у кожным вагоне было што селядцоў у бочцы: не кожнаму падфарціла нават зручна стаць.

Звычайны ў такім выпадку малюнак: адны кімараць, другія ўперылі вочы ў дэтэктыў або ў газету, трэція ж праста моўчкі сядзелі ці стаялі, раз-пораз кідаючы позірк на зникаючыя за акном краявіды. І раптам: "Ку-ка-рэ-ку-у-у!". Вагон гримнуў ад смеху. Певень унёс такое ажыўленне, што і пераказаць цяжка. Потым "ку-ка-рэ-ку-у" паўтарылася. Смех быў ужо не такі дружны, як хвіліну ці дзве раней, але ўсё ж быў... Быццам артыст, адказваючы на аплодысменты ўдзячных гледачоў, певень працягваў пацяшаць людзей, пакуль тыя не насыщліся яго спевамі. А пазней і певень замоўк, і людзі прыціхлі. Зноў — дэтэктывы, газеты, абыякавыя позіркі за акно, на суседа. Дык вось жа цікава: ну, а каб певень

загарлапаніў недзе на вясковай вуліцы? Спявай сабе, ніхто і брывом не павядзе. На гарадской жа — цікава, адкуль ён тут? У вагоне—таксама цікава. Усяму, кажуць, сваё месца. Так і з гэтым пеўнем атрымалася.

Можа б, я і не стаў пісаць гэтую замалёўку, але ж дужа цікавым падаўся мне дзядок, што вёз крыкуна ў; кашолцы. Вясковы дзядок. Ён падсеў недзе пасярод дарогі, і праехаў усяго- наўсяго два прыпынкі.

— Гэта асаблівы певень, — зіркаў падслепавата стары па баках. — Яму цаны няма. Такім пеўням помнікі ставіць трэба, а мая баба — ды ну яе! — забі і забі. Бач ты, што надавумілася зрабіць. Не, пеця, цябе я ў крыгіду не дам. Ты мяне выручаў, і я цябе не пакрыгіжу. Радзіма сваіх герояў помніць. А гэта ж, браткі, перабраў я надоечы, галава разваливаецца па частках, а баба дулю замест апахмелкі паказвае. Ведаю, што ёсцека. Злы на маладзіцу, вочы б мае яе на той час не бачылі. Я да яе і так, я і гэтак, а яна заўпарцілася—хочь ты што ёй рабі. Паміраю, можна сказаць, а не разумее. Дзе ж ёй, бабе, мужыка зразумець? Ну! І медалі, што на фронце зарабіў чэсным пущём, не ў залік. Сяджу на лаўцы, бядую. А тут, бачу, певень у гародчыку корпаецца... Зацікаўся я, назіраю. І — верьшце? — паказалася вечка... Я яшчэ больш зацікаўся. "Давай, давай, пеця, ці не той гэта скарб, які і для мяне інтарэс мае?" — падбадзёрваю. Так! Ён, трохлітровы слоік! Дзівосы! Ад радасці я і ўзняцца з лаўкі не магу — хаду адняло. Падбягаю,

дапамагаю пеўню... Ён мне, як разумная істота, саступае: калі ласка, далей сам капай! А сам убаку стаіць, цікуе за мной. Выцягваю. Фу-у! Вось тут я, дзякуючы пеўню, і паправіў сваё і без таго гіблае здароўе. Так што, гэты певень — герой. А баба: забі, у чыгунок яму пары. Гэта каму? Пеўню гэтаму? А смалы ты не ела, старая. Не, нізаці. Пакуль сам жывы — і пеўня не дам у крыўду. Вось і ратую яго, бедалагу. Да дружка свайго вязу, няхай у яго жыве... падалей ад варожага вока... А жонцы скажу: дык адкуль жа ведаю, куды ён, пеця, падзеўся? Не бачыў, скажу. А Сцяпан у крыўду не дасць — разам з таго слоіка пілі. Ён мяне зразумее. Прадоўжым жыццё пеўню. А то, бач ты яе, у чыгунок... Багата чаго вы хочаце-прагнече ад нас, бабы. Скажы, пеця?

Пеўня ж, пакуль і не выйшаў дзядок, не было чуваць: спаў. Як усё роўна і ведаў, што няма чаго хвалявацца, мужыкі выручаць, як некалі і ён іх...

БЛІНЦЫ

Адзін мой добры знаёмы жыве ў Мінску, і калі надараецца магчымасць пабываць у сталіцы, я не шукаю, дзе прытуліць галаву. Па-першае, у гасцініцу і спрабаваць уладкавацца дарэмна: там колькі і помню гэтыя "дамы для ўсіх", кожнага разу вісіць шыльдачка — чорным па беламу: "Месцаў няма". Быццам ніхто не выязджае — як засяліўся чалавек, так і жыве. А, па-другое, навошта тая гасцініца, калі ў цябе ёсь

сапраўдны сябра—не перавяліся яны пакуль, і гэта грэе сэрца! — дзе табе заўседы рады. Там накормяць, абагрэюць, суцешаць, калі што баліць, і спаць пакладуць на самую лепшую пасцель. Да такіх людзей, як мой сябра Мікола і ягоная жонка Лена, праўду кажучы, і цягне, абысці іх кватэру—таксама зрада. З імі — добра.

І кожны раз, калі я еду да Мікопы з вакзала, чамусьці ўяўляю адну і ту ю ж карціну: сустрэне мяне гаспадар, як заўсёды, з усмешкай на твары, моцна пацісне мяне сваімі дужымі рукамі за плечы, перакінемся словам-другім, а потым ён выჱягне з-пад стапа самаробны зэдлік, сядзе на яго, падкурчыўшы нопі, — і пачне абіраць бульбу. Папаўзе з ягоных рук у вядзера тонкая, амаль як не празрыстая, шалупейка. Лена ж пачне завіхацца побач на кухні: будзе рэзаць на скрылькі сала, агурочки, нешта смажыць. Але не дакранеца да бульбы. Гэта ўжо дакладна. Толькі ён, Мікола.

Прызнаюся шчыра: мяне гэта ўсё здзіўляла, хацеў не раз спытаць, чаму лупіць бульбу толькі гаспадар, але не хапала ўсё ж тактойнасці. Якая каму, у рэшце рэшт, справа? Можа яны запалкі пацягнулі, хто што з іх ўсё жыщце будзе рабіць.

Так і не асмельваўся я запытаць. Заязджаў — пакідаў гасцінных людзей. Але Мікола аднойчы сам пра ўсё расказаў, седзячы на tym жа зэдліку:

— Ты, відаць, думаеш, што Ленка ў мяне моцна на шыі сядзіць? Вось і бульбу абіраць прымушае. Не, браце, не. Сам.

Сам. Усё куды складаней. Гарадская яна. А я з вёскі — ведаеш жа. І не магу глядзець, калі шалупейка тоўстая з-пад нажа выісвіствае, калі ў адходы шмат з бульбіны трапляе. А мы ж, помніш, канешне, увесну пасля вайны мёрзлую бульбу збіралі на калгасным полі. Мама блінцы з яе пякла. Смачней, відаць, ежы не было...

ТОНЬКА

На вяселлі было сумна, бо не зусім удала — і ўсе гэта бачылі — падабралі тамаду: гаварыў мала, ды і тое задужа проста, будзённа, без гумару і жартаў, нібы выступаў недзе на сходзе. Таму людзі хуценька самі разабраліся ў сітуацыі, якая склалася: сусед баяў з суседам па стале, нехта нешта выкрыкваў, хтосьці спрабаваў зацягнуць песню, але яна амаль як ні на паўслове абрывалася—запявалы таксама не знаходзіліся.

І вось у банкетную залу рэстарана, дзе праходзіла гэтае вяселле, паспешліва ўвайшла высокая дзяўчына, усе зварнулі на яе ўвагу. Дзяўчына ўсміхнулася, павіталася і сказала:

— Прабачце. Затрымалася.

— Гэта сваячка жаніха, — шапнуў нехта — Тонька. Яна ў вёсцы жыве.

Тонька пацалавала маладых, уручыла ім букет кветак.

— Непрыгожая якая...

— Нос доўгі, сама худоба,— так сёй-той ахарактарызаваў Тоньку.

Вяселле працягвалася. Тонька выпіла за маладых, папярэдне сказала добры тост, закусіла. А потым толькі і бачылі ўсе Тоньку: яна і песню зацягвала, і ў танец пускалася першай, і прыпейкі сыпала адна за адну лепшыя, нейкую нават гульню арганізавала – як не ўсе госці былі ўцягнугы ў яе.

Ніхто больш не звяртаў увагі, што ў Тонькі і нос крыху велікаваты і што худая занадта яна. Тонька была, відаць, самай прыгожай дзячынай на вяселлі — акрамя, вядома, нявесты.

Многія заўважылі, што з вяселля Тонька вярталася не адна – з прыгожым хлопцам.

ВАХНЁР СЦЯПАНАЎНА

Сцяпанаўна мае столькі год, колькі і трэба, каб можна было даўным-даўно пайсці на пенсію. Але яна і сёння нясе вахту сваю пільна-дбайна, нават кот не прашмыгне праз пост, дзе старая ведае сабе цану і трymaeцца даволі ўпэўнена. На галоўнай прахадной завода яна — галоўны чалавек.

— Праходзьце, праходзьце шпарчэй, таварышы! Не затрымлівайце! — І заглядваючы ў пропуск — больш для прыліку, канешне, і каб не парушаць інструкцыю, бо Сцяпанаўна кожнага чалавека ведае ў твар, паспяшае. — Шавяліцеся! Не затрымлівайце! Жадаю вам добрага настрою!

Раніца. Перад пачаткам змены. Доўгім шнурком цягнуцца і цягнуцца паўз Сцяпанаўну людзі...

— Стоп! — чувацьраптам патрабавальны голас Сцяпанаўны.

— Ваш пропуск, таварыш палкоўнік!

Палкоўнік пачырванеў, ціха сказаў:

— У мяне дамоўленасць з дырэктарам. Ён чакае роўна ў восемь.

— Ведаць не ведаю. Пропуск паказвайце — і праходзыце! Што мне дырэктар? Пайшлі, пайшлі, людзі, хутчэй! Пайшлі! А вы, таварыш палкоўнік, станьце ўбок. Вось так. Правільна. Хутчэй, хутчэй. Не затрымлівайце! Жадаю добрага настрою!

...Цяжкае жыццё за спіной Марыі Сцяпанаўны. Сама яна з маленъкай палескай вёсачкі, там пасля вайны адразу выйшла замуж за Цімку, нарадзіла яму дваіх дзяцей — дачку Соньку і мальца Яшу, а ён, Цімка, узяў ды памёр. Нечакана-негадана. Вясёлы быў хлопец, не раўня Марусі — строгай, прыдзірлівой да кожнай дробязі, але рупнай — не адняць! — у працы, акуратнай. Што ж, нічога не зробіш, калі так атрымалася, трэба адной карміць- паіць дзяцей было. Карміла і паіла, як магла, чым магла. Старшыня калгаса, дзякаваць яму, з горам Сцяпанаўны палічыўся і даў каманду, каб знайшлі для ўдавы пастаянную работу, больш надзейны заробак: не паміраць жа дзесяцям з голаду. И як толькі з'явілася месца на свінагадоўчай ферме, яго заняла Сцяпанаўна. Там жа прыйшлі добрую жыццёвую акадэмію і дзеці. Пасля школы не захацелі яны заставацца ў вёсцы: усе едуць, а мы чым горшыя? Не трymала Сцяпанаўна: ездыце. Пажартавала нават: "А ўладкуецеся, на

ногі станеце, то і мяне мо забераце?" Яно, бач, так і атрымалася: абжыліся — і забралі маці ў горад, Жыве Сцяпанаўна з Соńкай, але і Яша блізка — праз квартал, таму бачацца ў тым горадзе не менш, чым бачыліся б у вёсцы.

Пазванілі. Сцяпанаўна дыхнула ў трубку:

— Слухаю, таварыш дырэктар. Зразумела. Але ўсё роўна... хай ён хоць сам генерал... Выпісвайце сваім палкоўнікам пропуск. Закон дlya ўсіх адзін. Ёсць! Сёння добра — прапушчу.
— I да палкоўніка. — Праходзыце. Дырэктар чакае.

Назад, на прахадную, дырэктар і палкоўнік вярнуліся разам, пацінулі рукі: развіталіся. Палкоўнік знік за дзвярыма, а дырэктар глянуў на вахцёра, усміхнуўся:

— Малайчына, Сцяпанаўна, малайчына!

— Служу, як магу.

— Ведаеш, ледзь ад палкоўніка, Віктара Аляксеевіча, адбіўся. Аддай, кажа, мне сваю Сцяпанаўну. Я, кажа, усіх прапаршчыкаў разганю, яна адна парадак навядзе.

— Каб раней, то і пайшла б служыць, — упаўне сур'ёзна гаворыць яна.

ТОРТ

З заработнай платы Хмукін купіў торт, добры па сённяшніх цэнах, даволі танны. Ён нёс дадому торт і злёгку хістаўся: перад тым, як зайсці ў гастроном, Хмукін заглянуў з сябрамі ў кафэ-бар. Рашылі прапусціць па чарцы. Пррапусцілі. Пасядзелі. Пагаманілі. Нехта прапанаваў паўтарыць — усе

пагадзіліся, на стол леглі "ваўкі", "мядзведзі", "ласі"... Іх згроб шырокай рабочай далонню сам Хмукін, вярнуўся да стала з бутэлькай. Зноў выпілі, зноў пагаманілі. Потым усё паўтарылася. Скінуліся — купілі, выпілі...

Хмукін нёс торт і ўяўляў, як абрацуецца ягонай пакупцы жонка і пяцігадовы сын Лёшка.

Перад пад'ездам на лаўцы (карціна знаёмая для гараджан) сядзелі бабулькі, вялі дыялог пра жыццё-быццё, праводзілі дапытлівымі позіркамі кожнага, хто заходзіў-выходзіў, давалі яму кароткую, а то і даволі разгорнутую харектарыстыку — гледзячы на каго які мелі кампрамат або станоўчыя звесткі. Патрапіў на іх вочы і Хмукін. Павітаўся. Нават выдаў не дужа каб трапны жарт бабулькам, трасянуў у паветры торгам: маўляў, і мы не адны сухары трушчым, бываюць і на нашай вуліцы святы. І патупаў далей, да сябе.

Бабулькі, як адна, пахіталі ўслед Хмукіну сівен'кімі галовамі: ці абрацуецца ж гэтаму торту дома?

МУХА

Калі раней я заходзіў у драмгэатр праз службовы ход, то ў катушку, якраз насупраць дзяжурнага, вастрыў на мяне вушки сабака бурай масці, насцярожана падкрадаўся да няпрошанага гостя, шчэрый зубы. Выручаў дзяжурны, падаваў голас:

— Муха, свае! Нельга!

Муха не адразу верыла, што ўваходзяць свае. Таму абнюхвала: не наш, хлусіш, тэатрам ад гэтага дзядзькі нават і не пахне. Але слухалася гаспадара, ішла ў куток і ўжо адтуль насцярожана сачыла за кожным майм рухам.

Пазней у мяне з тэатрам завязалася творчая праца, пачаліся рэпетышы маёй п'есы, і я усё часцей сустракаўся з Мухай. Нават, калі нарадзіліся ў яе шчанкі, яна не гырчэла ў мой бок, але да канца, адчуваў, усё роўна не прызнавала.

Іншы раз мы забываєм, што і сабакі жывуць не вечна. Зусім нядаўна я зноў завітаў у тэатр. Ледзьве пераступіўшы парог, глянуў у катушок, дзе спадзяваўся ўбачыць Муху, аднак яе там не было. Не было і шчанюкоў.

— Адзе ж Муха?

— Памерла,— ціха сказаў дзяжурны.— А шчанюкоў разабралі.

Можа, пра Муху і ўспамінаць няварта было б, але была ў яе адна асаблівасць, якая заслугоўвае ўвагі. Муха пратрукала ў тэатр і выпускала назад толькі людзей тэатра — няхай яны прыехалі з Бранска альбо Жытоміра. Для іх быў уваход заўсёды свабодны. Пропуск не патрабаваўся. Усе астагнія выклікалі ў яе звычайнае сабачае падазрэнне і недавер. Як і чаму яна дзяліла людзей на тэатральных і не — Муха ведала, і толькі яна адна.

Пасля таго, як мая п'еса была пастаўлена на сцэне, Муха і зусім, здавалася, не глядзела ў мой бок. Яна, відаць, па кроках вызначала: наш.

СЯМЕЙНЫ ЭЦЮД

Таццяна паклікала Сяргея абедаць. Муж адклаў газету, якую чытаў у зале на канапе, і пашоргаў на кухню, дзе настале дыміўся боршч.

— Пах які! — заплюшчыў ад задавальнення вочы Сяргей. — Смакоцце, відаць!

Ён узяў лыжку, паглядзеў на жонку, якая з дакорам ківала яму:

— Ты чаго? Сядай, еш!

— Нарэштце Таццяна, глыбока ўздыхнуўшы, сказала:

— Знаў ты без майкі, сарочки! Ты мяне паважаеш?

— Ды кінь ты! Канешне, паважаю. Цёпла ж!

— Прабач, але ты не сочыш за сабой. Не здзіўлюся, калі і пры гасцях ты сядзеш за стол з голым торсам.

— Не звяртай увагі. А боршч, між іншым, кале.

Таццяна нічога не сказала, моўчкі пайшла з кухні.

— Ты што, можа пакрыўдзілася? — падняў галаву Сяргей на дзверы, у якіх мільганула постаць жонкі, паціснуў плячыма.

— Дзівачка! Было б з чаго.

Сяргей сёrbаў варыva, не адрываючыся ад таперкі. Калі падняў, нарэшце, вочы, убачыў жонку, якая сядзела насупраць... і таксама голая да пояса. Ён папярхнуўся.

— I ты... таксама?

— I я. Чаму табе можна, а мне не?

Больш Сяргей у такім выглядзе за стол не сядав. I Таццяна, вядома ж.

СКЛЕП

Мікола настрыг у лесе кошык грыбоў і пачаў выбірацца на дарогу. Блukaў доўга, але выйсці на яе не мог — заблудзіўся. Нарэшце прытупаў у незнаёму вёску, зазірнуў на падворак крайняй хаты. Павітаўся з гаспадаром — ён вастрыў сякеру на дрывотні, папрасіў папіць халоднай вады. Дзядзька кінуў і скаваўся на агародзе. Неўзабаве ён нёс у выстаўленай наперад руцэ коўшык.

— Пі на здароўе, — сказаў.

— Во, дзякуй, — адказаў на клопат пра сябе Мікола і пачаў піць, але адразу ж здзіўлена глянуў на гаспадара. — Што... гэта?

— Бярозавік.

— З градусам?

— Трохі капнуў.

— Нічога сабе трохі!

— Дапівай, а калі мала, яшчэ дабаўлю.

Калі скончылася пітво, селі на лаўку перакурющы. Пыхкалі дымком, гаманілі. Гаспадар быў пенсіянерам, увесь час рабіў на трактары. Мікола расказаў, што ён журналіст і паэт, сам рускі, але жыве ў Гомелі.

— Пайшлі, пакажу, які ў мяне склеп,— прапанаваў гаспадар.

— Ну, пайшлі...

На агародзе спыніліся каля невялічкай драўлянай накрыўкі з дошак, што ляжала прама на траве. Гаспадар яе акуратна адсунуў, і на госця чорным вокам глянуў склеп.

— Што, склеп такі? — здзівіўся Мікола.

— Ага. Залазь, паглядзі, што там у мяне.

— Я ж таўстун — не пралезу...

Гаспадар зарататаў, а потым прызнаўся:

— І жонка ж у мяне габарыгная. Вось я і зрабіў вузкі пралаз, каб яна не змагла ў мой склеп забрацца... А то залезе, хіба ж я сваю бабу не ведаю, і ўвесь мой бярозавік з градусам адным махам вып'е. Ды каб жа праўда выпіла — хіба ж шкада? На здароўе. А то прадукт перавядзе. Прыходзіць, патупае, пазлуеца яна каля майго склепа ды і пойдзе прэч. А я, бывае, там і сплю ў склепе ўлетку, калі спякотна. Там я тапчанчык змайстраваў. Ёсць што выпіць і чым закусіць у маім склепе. Але што там ёсць — пра гэта мая баба не ведае. Здагадваецца толькі. Калі хочаш, кажу, глянуць, што ў мяне там, то залазь...

Развіталіся цёпла. Мікола патупаў у цэнтр вёскі, дзе павінен быў спыніцца рэйсавы аўтобус, а гаспадар пастаяў яшчэ трохі на вуліцы, гледзячы ўслед госцю, і падаўся на свой падворак. Ваstryў жа сякерау, то, мабыць, будзе нешта рабіць...

ДОБРАЕ СТАЎЛЕННЕ ДА САБАКІ

Песа-маналог

Дзейнічаюць: ЮРАСЬ

Час дзеi — нашы дні. Месца — пакой сціплай гарадской кватэры, дзе кідаюцца зроку канапа, стол, тэлевізар, тэлефон і вялікі плюшавы сабака. На сцяне — партрэт маці Юрася.

Наплывае музыка. Асцярожны стук у дзверы. Стук пайтараецца перыядычна, паступова паўзы скарачаюцца.

ГОЛАС ЮРАСЯ. Ма-ма! Адчыні, ма-ма!.. Ма-ма!.. Ма-ма!..

I раптам нябачны пакуль Юрась пачынае малациць па дзвярах апантана, і неўзабаве ён разам з дзвярыма ўлятае ў пакой.

ЮРАСЬ. Дома! Я... дома? Ці... дзе? (Узнімаецца.) Што, больш няма СІЗО? Няма? Няма? Я там, значыць, больш не жыву? Хоць якое ж там, у СІЗО, жышцё? А? (Ходзіць па пакой, заклаўшы рукі за спіну—як у цеснай камеры, з якой толькі што вызвалены.) Наша кватэра, здаецца. Наша-а-а! А мама? Дзе... мама? (Пляшчотна пагладзіў твар маці на партрэце.) Вось я і дома, мама. Даруй... дзверы выламаў... дамоў дужа

хацелася... а ключа ў мяне няма... (*Ставіць дзвёры на ранейшае масца.*) Да суседзяў званіў... цябе шукаў... ніхто не азваўся... Усюды зачынена.. Не адчыняюць... А самі ў вочкі глядзяць... мяне бачаць – і палохаюцца...не адчыняюць... (*Ходзіць па пакой, заклаўшы рукі за спіну.*) Як жа, Юрка — зэк! Ён цяпер, людзі, вельмі небяспечны, бойцеся яго! Ён страшней, чым атамная бомба. За Чарнобыль страшней. Цяпер мнай, відаць, будуць дзяцей палохаць: "Вунь, вунь ён ідзе, страшыдла, рабаўнік, разбойнік. Хавайцеся. Не паказвайцеся. Забярэ... Не, не забярэ. У яго, бычыце, мяшака з сабой няма. А ў кішэнях — зброя: у кішэнях, малеча, і без вас усё занята". (*Паглядзеў з акна на вуліцу.*) Ходзяць людзі. Машыны ездзяць. Птушкі спываюць. Ну, і што будзем рабіць, Юрась? (*Ходзіць па пакой.*) Хто нас дзе чакае? І мамы няма. Можа, у краму пайшла... (*Заўважае на стале пісьмо, разрывае канверт. Чытае.*) "Каханы, любы, каб ты ведаў, як цяжка мне пасля твойго ад'езду, як сумна, адзінока... Сёння ты — далёка, нас падзяляюць кіламетры, але што значыць адлегласць, калі сэрца палае нябачным полыменем, прагне кахання, надзеі, веры. Ты — побач, бгізка... І не стрымаць усіх пачуццяў, якія ахапілі мяне. Здаецца, працягну руку — і зноў абдыму цябе. Заплюшчу вочы — і ты стаіш перада мною, і я чую тваё дыханне, такоё цёплае і пышчатнае, да болю знаёмае. І тады хочацца сказаць паўшэптам — ціха, каб гэтае слова пачуў толькі адзін ты:

"Кахаю.." Сэрца маё для цябе — насцеж. Ты гэта ведаеш. Ты зайдшоў. Надоўга. Калі не на ўсё жыцце.

На зямлі заўсёды свеціць сонца, і яно будзе свяціць, пакуль ёсць Ты.

Мне заўсёды будзе сумна без цябе. Прыхадзь часцей у мае сны і мroi, будзь там гасладаром і самым жаданым чалавекам!

...А недзе ў блакіце неба спявае птушка — маленькі камячок. Яна спявае для нас з табой. Відаць, пра каханне, пра чысціню пачуцця. Я прыслушалася... І раптам гэты птушыны спеў ператварыўся ў твой голас: "Кахаю... кахаю... кахаю..." Твой голас і цяпёр звініць у маіх вушах, а вусны шэпчуць: "І я... і я... і я цябе кахаю. Моцна. Як ніколі і нікога іншага.

Прабач, мо вельмі шчырае атрымалася маё пісьмо да цябе, Юраська. Але гэта не я пісала, а закаханая дзяўчына. Закаханым можна ўсё. Ім толькі нельга забараніць гаварыць слова: "Кахаю".

Я і гавару табе, Юрачка: "Ка-ха-ю!" Сёння я іншага слова не ведаю...

Прабач і даруй. Ірынка.

"Прабач і даруй". А што табе, Ірынка, прабачыць і што табе дараўаць? (Глыбока ўздыхнуў.) Гэта ты мне даруй... Я блізка быў, блізка-а! На Ніжнай. Ёсць такая вуліца ў нас. Ёсць. У цэнтры горада. І дом там — даўгі, шэры і цёмны. З маленькімі акенцамі — пад столлю. Туды ўсіх, хто... хто папаўся, ага, адвозяць і зачыняюць. А ты, дзівачка, і сапраўды

паверыла, што паехаў у госці да брата на Урал. Ды не. Сем месяцаў дзядзькі і цёткі разбіralіся... Суд мяне апраўдаў... Палічылі, што няма маёй віны... чысты, значыць... анёл... А навошта ж мяне... так-так, а навошта ж мяне сем месяцаў у СІЗО трымалі? Няўжо нельга было раней разабрацца, вінаваты я ці не? Я ж і гаварыў: няма маёй віны! Дык хто мяне, зэка, паслухае? Я ж сем месяцаў не быў чалавекам...

Званок тэлефона. Юрась памкнуўся быў узяць трубку, але... спалохаўся. Нарэшце, асцярожна паднёс трубку да вуха.

Слыхаю. Гаварыще. Гаварыще ж! Дзіўна, паклалі трубку. Што за розыгрыш?.Хто б мог быць? Ірынка? Дык не, яна не маўчала б. Які сэнс ёй маўчаць? Прывяду сябе ў парадак і — да яе. Вось будзе сюрприз! (*Раптам.*) А што... А што, калі зусім не падыходзіць да тэлефона? Ідэя! Жыў жа сем месяцаў без яго — і нічога, выгрымаў.

Званок тэлефона.

О! Зноў! Я ж слова даў. Так і быць, апошні раз вазьму. (*Бярэ трубку. Слухае.*) Ды гаварыще ж вы! Гаварыще-е-е! (*Вырваў шнур.*) Яны што — і тут, дома, здзекавацца з мяне ўздумалі?! Хопіць, што ў следчым ізалятары за чалавека не лічылі. (*Да партрэта маці.*) Ты, мама, каго нарадзіла? Не ведаеш? Дзівішся? Сапраўды, смешна і не сур'ёзна пытацца пра гэта. Вядома ж каго — чалавека. Але я ім, даруй, не быў усе сём месяцаў... (*У руху.*) Я там, на Ніжній, пераканаўся. Цяпер гэтая Ніжняй—як татуюрка на целе... на ўсе жыщё з

табой... на ўсё... Такое не забудзеца. Ніколі. У нас там, паслухай, мама, у следчым ізяляты сабака быў... Грышка... А для чаго? I ты не ведаеш? Спецыяльна трымалі папкары... ахойнікі. Каб нам, арыштанам, паказаць: глядзіце, нелюдзі вы, глядзіце, як мы добра ставімся да сабакі — нераўня вам, шалудзіўцам. Праўду кажучы, Грышка — сабака добры, ён, калі блізка з табой, і языком салупнені... хоча лізнуць, але яму не даюць, кажуць з папрокам: "Ты з кім звязваешся?" Мішка Лазюк, з Брэстчыны ён, з Палесся, не выгрымаў і пакусаў сабаку — накінуўся, бы здзічэў, схапіў за лапы, скруціў і давай грызці, кусаць... А ён, небарака, ашчэрыйці, але не адважыўся ў адказ Лазюку меткі паставіць на целе... Пазней ужо, калі ў Лазюка дурасць мінула, рашыў у Грышкі папрасіць прабачэння. Не дараваў — адварнуўся, сцяўся... Сабакі такога не даруюць, не-е... Што... што гэта са мной? Нервы? Рукі, бач ты, трымцяць, як у алкаголіка. Трымцяць рукі... Трымцяць... Тэлефон маўчыць. Так яму і трэба. Во, канапа... (Сеў, *паспружыніў*.) Я ўжо і забыўся, што людзі на мяkkім спяць. На ложках. На канапах. I не па чарзе, а як нармальныя... Хм! Разоў колкі даводзілася і на вакзале начаваць. У камеры і на вакзале, (*Паглядзеў у акно.*) Людзі... Там — людзі... Боязна... Да іх... А калі зноў дурань які знайдзеца, нешта яму не да спадобы стане... за каўнер — і туды, а? Не, не, не-е-е-е! (*Прыкурый дрыжачай рукой. У руху.*) А дзе ж мама? Мама, ты дзе? Ведаю, што ты чакала. Ты мне часта снілася. Ты і Ірынка.

Брэх сабакі.

(Выглядвае ў акно.) Брэх такі, як у Грышкі, а не падобны зусім. Шмакадзяўка. Добры ён чалавек, сабака Грышка! Ды хіба ж вінаваты, што папкарны прымушалі з пагардай глядзець на зэкаў... А Лазюк за тое, што пакусаў Грышку, пятнащаць сутак адхапіў. Будзе ведаць, як сабак кусаць. (*Зняй партрэт маці, пацалаваў.*) Даруй мне, мама. Даруй. Я ведаю — шмат гора табе прынёс, дабавіў сівізны. Калі б ведаў, што так атрымаецца, то ніколі б не пайшоў у той інтэрнат. Ды я ж і не вінаваты... Мне цяжка ў вочы табе глядзець. Цяжка. Вельмі. Павер. Так-так, бываюць у жыцці хвіліны, калі не трэба, каб мама была побач... (*Павесій партрэт на ранейшае месца.*) Бядна, што мы, дзецы, пачынаем гэта разумець тады, калі самі становімся бацькамі. Альбо трапляем у такія вось сітуацыі, які я... (Злучае правады тэлефона). Не, усё ж без тэлефона сёння нельга. Не можа быць, каб маўчун на другім баку дрота не вымавіў хоць бы адно слова. Прымушу! Мая возьме!.. Хтосьці ж хоча нешта сказаць. Пачакаю. Мне спяшацца ўжо няма куды. Пакой у кватэры — гэта не пакой у ізалятары... Каб цаніць тое жыццё, што за акном, — трэба, выходзіць, і там, на Ніжній, пабываць. (*Успомній пра рэчы.*) Сумка-а!.. Забыўся зусім! (*Выбягает, адразу ж вяртаецца з сумкай.*) А маглі і ногі зрабіць. (*Выкладае рэчы на стол. Да партрэта маці.*) Дзякую, мама, за сала, за цыбулю... не ўсё, відаць, даходзіла... Каларадскія жукі, як з імі не змагаіся, сваю долю на бульбе ўсё

роўна возьмуць... Так і на вахце. Ды што там гаварыць — сала здорава выручала!.. Звычайна такія рэчы, як кіпяцільнічак, застаюцца ў камеры — у спадчыну пераходзяць тым, хто толькі што паступіў... Спярша мяне выручылі, тады я нечым памог... А кіпяцільнічак са мной... Так атрымалася, што мае рэчы пры мне. Ніхто не спадзяваўся, што мяне вызываюць, усе думалі: далей павязуць... А мяне выпусцілі.

Эвоніць тэлефон,

*(Падбягае, здымае трубку. Пэўны час маўчыць). Так, я. Прывітанне. Пісьмо? Якое пісьмо? А хто гэта, прабачце, са мной гаворыць? Сяброўка Ірыны?.. А дзе ж яна сама? Дзе? Па... пачакай, не кладзі трубку! Я прашу цябе! (Расчаравана.) Гадаўка! *(Паклаў трубку, выбег. Неўзабаве вяртаецца з пісьмом, чытае).* І яна мяне пахавала, паскудніца. Жывым у зямлю закапала. А колькі ў вернасці клялася, у каханні. Варта было паслізуцца — і куды што падзелася? Бачыце, яе брата ў міліцэйскую акадэмію не прымуць, калі нашы адносіны зойдуць далёка. Які дзікі прагматызм! Але ж глупства ўсё гэта, глупства! *(Узяў плюшавага сабачку.)* Давай я цябе Грышкам зваць буду? Хочаш? Добрае імя. А галоўнае—ты добры сабака. *(Паставіў сабаку на стол.)* Зараз абедаць будзем. Што-небудзь прыдумаем. А Ірцы — салют!.. *(Зноў глядзіць у пісьмо.)* Пачакайце... Почырк, здаецца, не яе. Такое ўражанне, што спярша звязалі, а тады прымусілі гэтае пісьмо пісаць... Зараз мы... *(Звярае почырк.)* Думкі яе — почырк напалову чужы.. "Я,*

Юрась, даведалася ад людзей, на якім ты Урале гасцюеш у брата. Можа, ты і добры, можа, і самы лепшы, але я не магу прымусіць сябе сказаць: "Твой, Ірынка, муж —зэк". Не. Не. Не магу. Прабач і даруй." (*Парваў пісьмо на шматкі.*) Зноў гэтае "прабач і даруй". У такім выпадку — нічога для гісторыі! (*У руху.*) А можа, так яно і лепш? Усё роўна калі-небудзь здрадзіла б. Дык лепей — адразу... (*Уключыў магнітафон, плыве музыка, а сам ходзіць, заклаўши руکі за спіну.*) Можа, і не трэба яе вінаваціць, Ірынку? Калі б і на Урале быў, то не сем жа месяцаў? За сем месяцаў сёння можна пяць разоў ажаніцца і столькі ж развесціся... (*Раштам рашуча выключыў магнітафон.*) Хопіць спяваць! Сорамна! Сорамна!.. Там у камеры пакутуе ад хваробы невіноўны Валодзя Шыцікаў... хворы... без лекаў... без ежы... Яму перадачы не носяць — няма каму... сірата... Яму — кепска, а я тут...

Звоніць тэлефон.

(*Падбягае, хапае трубку.*) Слухаю! Так-так. Я зразумеў, што гэта зноў ты. Не кладзі, калі ласка, трубку. Раскажы мне, дзе Ірына, што і як. Чаму яна сама звоніць? З ёй што здарылася? Не. Дзіўна. У інтэрнаце? Не? А дзе ж? Як гэта не мая справа? Ты падумай, што гаворыш? І ўвогуле, на каго ты працуеш? На якую агентуру? Я не быў вінаваты! І тое, што ў пісьме, увогуле напісана не ёй. Мянене апраўдалі. Апраўдалі мяне! Зразумей жа нарэшце! Не, не позна. Мне здаецца, што Ірына побач з табой. Я чую яе дыханне. Не хлусі. Дай ёй

трубку. Дай трубку! Я прашу! І... і загадваю! Я кахаю яе. Толькі яе. Адну. І нікога больш. У цябе ёсць сумленне ці не! Душа — ёсць? Сэрца? Ты хоць раз кахала? Багата разоў... Тады зразумела. На мне, дарэчы, кляйма няма, што я там быў. Я чую смех Ірыны... Гэта яна... Яна што — таксама п'янай? Я ў цябе пытаюся, сцерва? З кім вы? Дзе? Алё! Алё! Алё! (*Паклаў трубку, глыбока ўздыхнуў. У руху.*) Ірына, значыць, дарэмна часу не губляла, А я, дурань, бярог яе... не крануў... Цьфу! (*Набраў нумар на дыску тэлефона.*) Даведка? Скажыце, калі ласка, калі ідзе поезд... Куды? Зараз падумаю... хвілінчу! Успомніў — на той свет! Туды не ходзяць?.. Ліфт на вяроўках? Зразумела. Дзякую — не ведаў. А куды ж мне паехаць? Я сур'ёзна. А ў каго ён ёсць, час? Тым больш, што ў вас такі прыгожы голас. Я з задавальненнем бы яго паслухаў. Усё,усё, больш не жартую. Я на поўным сур'ёзе пытаю... (*Расчараўана*) Пакпапа трубку. (*Энергічна*) А мы яшчэ пазвонім! Так і быць! (*Набірае нумар.*) Занята. А можа, праўда — выпіць? А? Нават тэлефон падказвае: пі-пі-пі! (*Выходзіць, вяртаецца з пачатай бутэлькай.*) Закусіць нічога няма.

З чаго б гэта халадзільнік адключаны... Дык што, аднаму піць? Не. Аднаму — кепска. Сорамна. (*На партрэт.*) Мама, ну дзе ты? (*Узнёсла.*) Вяртайся ж! Сын чакае! Юрка-а-а-а. Ты пачула, мама? Ужо недзе блізка ходзіш ад мяне... чую... Ага! Чакаю! А пакуль ты пераступіш ларог, я перадам прывітанне аднаму хлопцу. (*Набірае нумар.*) Добры дзень. Мне, калі ласка,

Аляксея. А дзе ён, не скажаце? Чаму — больш не званіць?.. Паклала трубку. Маці, відаць. Якая маці хоча, каб яе дзеці вадзіліся з тым, хто не падобны на яе сына. Толькі яе дзіця добрае, астагнія — распуснікі... Але ж па адным хлопцы чамусьці не ходзяць, больш кучкамі. (*Зноў набірае нумар*). Мне, калі ласка, Аляксея. Не, вы не памыліся: я — адтуль... Ён дома? Не?.. Плюньце таму ў вочы, хто скажа вам, што адтуль вяртаюцца лепшыя... дабрэйшыя. Хлусня! Хлусня! Я стаў жорсткі, нервовы, азлоблены... Станоўчае што? Бадай, ёсць! Ёсць і станоўчае! Усе, за рэдкім выключэннем, зауважце... Зауважылі? Так, так, любяць чай піць. Вось! Гэта — станоўчае. Як у дзіцячым садзіку навучаць манную кашку есці, а там — піць чай... У мяне даручэнне. І я павінен яго выканаць... Адтуль даручэнне. З Ніжніяй. Я скажу яму ўсяго два слова. І крапка... Ды мне на вашага сына і глядзець не хочацца. Непрыемна... Скажу, што трэба, і да канца жыцця яго бачыць і ведаць не жадаю. (*Пайза*) Ты? Табе прывітанне ад Дуброўчыка. Калі не зусім дурань, то сэнс слова "прывітанне" зразумееш правільна. Ён сядзіць. Ты — вольны... Прасіў пацікавіцца, як ты пачуваеш, як спіш, які апетыт? У яго і сон кепскі, і апетыт. Падумай. Добранька падумай. Будзь мужчынам. Ну, так. Так. Так... У яго бацькоў няма грошай. У тваіх — ёсць. Да таго ж, твой бацька — былы дэпутат. А яго — п'яніца... бутэлькі збірае... Яму не пашанцавала з бацькамі. Толькі і ўсяго. Многае ў нашым жыцці, на жаль, купляецца і прадаецца... Помні, твой

падзельнік сядзіць... Адрес ты ведаеш... Ён адзін у сям'і быў кармільцам... маші яго пакутуе на цукровы дыябет... лекі цяпер дарагія... брацік Сашка ходзіць у школу... а бацька—п'яніца... (Павольна кладзе трубку.) П'яніца... бацька,, прапашчы, прапашчы... (Схамянуўшыся.) А дзе ж мама? (Выглянуў у акно.) І там няма. Можа, у цёткі Веры? (Набірае нумар. Яму не адказваюць. Зноў набірае. Зноў. Зноў...) Такое ўражанне, што са мной нікто размаўляць не хоча. Усе хаваюцца, як мышы пад венік... Пазбягаюць мяне... (Раптам заўважае на падлозе пад партрэтам маці чорную стужку, бярэ яе, і ў гэты момант партрэт падае.) Ма... ма... Ма... ма... (Адчайна.) Ма-ма-а-а-а! (Падымае партрэт, прымкаючае яго на ранейшае месца.) Ма-ма-а-а-а! Што ж ты не дачакалася мяне- е? Даруй, родная... даруй... прабач... Гэта ўсё я... я... я...

Канец

ГАРАДСКІ ДЗЕД

Радыёп'еса

Дзейнічаюць:

МАКАРАВІЧ — гарадскі дзед, 70-75 гадоў.

СУСЕДКА — каля 60 гадоў.

СУСЕД — каля 40 гадоў.

ЖАНЧЫНА з дзіцём

П'ЯНІЦА — 30-35 гадоў.

Музыка. Крокі. Цяжкае дыханне.

МАКАРАВІЧ. Фу-у! Спусціўся. З неба на зямлю. І хто ж надавуміўся нас, старых людзей, на дзеяты паверх заперці? Добра яшчэ, што ліфт працуе больш-менш спраўна... Грэх жаліцца. Во, тут і дыхаецца вальней... тут і кветкі пахнуць... чуваць, чуваць... зямля! А хмары, што ледзь за дах не чапляюцца, не пахнуць... мёртвыя яны... А зямля — вось, калі ласка!.. Бэз расцвіў... бач, бач, чупрына якая прыгожая! Бы ў жаніха. Сяду на лаўку. Пасяджу. Цяжкавата стаяць. Нага пачынае дурэць... дождж, відаць, будзе... Дождж трэба. Жывое просіць дажджу. Сяду, сяду... Во-о. А кіёк хай паляжыць побач, хай і ён адпачне. Гэта мо закурыць? Трэба закурыць. Не магу пазбавіцца ад гэтай заразы. Смалю. На вайнене навучыўся. Бясплатны тыгунь сапсаваў. Закуру. Проста так сядзець сумна. (*Закурыў, пыхкае дымком*). Там, у цэнтры, мо сапраўды тайкатня... штурханіна, а на ўскрайненіе... як у нас—ціш-цішыня, асабліва цяпер вось... з ранку... калі адтэпаюць усе, адстукаюць абцасамі. Ажно да вечэра так будзе. Ажно да вечара...

Музыка.

І дзверы, бач ты, адпачываюць, не толькі я... А то ж у самы людны, у самы гарачы час лэпаюць і лэпаюць: бяды, хто на першым паверсе жыве — у пячонках, мусіць, грукат-рып ад іх стаіць. Бач ты, якія дзверы непрыгожыя... дужа непрыгожыя... старыя... пабітые ўсе... Ці доўга яшчэ ім жыць-трымацца? Не павінна, каб доўга, дужа ўжо неакуратна іх

туды-сюды кожны піхае. Каб жа толькі рукамі, але ж і нагамі, бывае, адчыняюць, таму размаляваны пісяжкамі, як борцік на хакейнай пляцоўцы — па тэлевізары бачыў. Што значыць — усіхня, калектыўныя. Калектыўнае ўсё чужое... быццам маё і не маё. Але ж ты і карыстайся імі, чалавек, дзвярыма, разумна, далікатна карыстайся, помні кожнага разу, што заходзіш у сваю кватэру, а не ў калгасны свіран. Дык не-е. І як ўсё ж няправільна гэты дом злеплены: на ўсіх —адны дзвёры. Заходзіш быццам дамоў і не дамоў. Ну правільна — у свіран, туды, ага. Так, так, але ж паспрабуй прыдумай гэтае жытло, каб кожнаму асобныя дзвёры вымеркаваць. Не прыдумаеш, відаць. Ды хай бы ўжо і адны, бяды тае, але ж беражы, ашчаджай. Вунь і селектар той з тыдзень паслужыў — з карэннем вырвала дзятва, толькі хвасты адны тарчаць... Ай-я-яй!

Лэпаюць дзвёры. Крокі.

СУСЕДКА. Што, не прыезджала яшчэ?

МАКАРАВІЧ. Пра што гэта ты, суседка, пытает, га?

СУСЕДКА. Пра машыну. Пра смеццявоз.

МАКАРАВІЧ. Нямашкі. Дык яшчэ ж, пэўна, і рана?

СУСЕДКА. Рана не рана, а ўжо вынесла смецце... то назад не панясу. Хай пастаіць мая бляшанка. Во тут, каля сцяны, пастаўлю. Думаю, не ўкрадуць. Хоць цяпер і смецце могуць прыбраць да рук. З-за бляшанкі. Дужа бляшанка ёмкая. З-пад

павідла. Пасцеражэш, дзед? На ўсяпякі выпадак. Ты тут сядзіш заўсёды... то хоць занятак які будзе. Во, хай стаіць.

МАКАРАВІЧ. Ну, калі давяраеш мне свае смецце, то пасцерагу.

СУСЕДКА. Давяраю, давяраю.

МАКАРАВІЧ. Дзякуюй, дзякуюй за давер. Нам, старым, і гэтаму радавацца трэба. А як жа!

СУСЕДКА (*няўпэўнена*). Пачакай, дзед... а Пятроўна твая — што, у балыніцы, кажуць?

МАКАРАВІЧ. Там. Э-ге. У балыніцы. Другі тыдзень. Прыхапіла. Хвароба дазволу на свой прыход не пытгае.

СУСЕДКА. А я во толькі сёння пачула. Бяды-а! Бяды-а!

МАКАРАВІЧ. Не панікуй, суседка, не трэба. Можа страшнага нічога і няма?

СУСЕДКА. Хай папраўляецца, хай. Мы ж раней — вы тады яшчэ не жылі разам, Міцька — п'янтос у яе быў — рабілі на цагельні... у печы... на абпальванні. Ага. Пятроўна, хоць і старэй за мяне багата, але дружылі: разам з завода, разам на завод. Бяжком ды бяжком. Во і дабегаліся. Што я, што яна... Мы і тады па суседству жылі. Кажуць, аперацыю зрабілі?

МАКАРАВІЧ. Так. Так.

СУСЕДКА. Гэта... направа, калі зойдзеш, у хірургіі? А палата? Не помніш... гэта цябе... Макаравіч... зваць?

МАКАРАВІЧ. Макаравіч. Пягая палата.

СУСЕДКА. Сёння ў мяне якраз выхадны — праведаю. Як жа не праведаць — на цагельні разам рабілі, у пекла самае лезлі... дурніцы. Мужыкамі парабіліся, ага. Ну ды й добра. У пятай, значыць...

МАКАРАВІЧ. У пятай, у пятай.

СУСЕДКА. Во прыбяруся — і збегаю... Як жа... Па суседству. Можа, і вам што перадаць, то давайце. Самі ж, гляджу, усё тут... на лаўцы. Далёка, гляджу, не адыходзіш?

МАКАРАВІЧ. Твая праўда, маладзіца. Збяру, збяру чаго... Тут, унізе пачакаю.

СУСЕДКА. Добра. Я скоранька.

МДКАРАВІЧ. Пачакай, суседка, разам паедзем. Каб ліфт паражняком не ганяць. Разам паедзем. Іду. Іду. Надвор'е, відаць, зменіцца... нага ў мяне барометр... не слухаецца... каб можна было, дык у руках наsicу бы яе...

Музыка.

МАКАРАВІЧ. Халадзільнік пусты... багата тут не возьмеш. Што ж ёй, Таццяне, перадаць? Тое нельга, тое ў мяне засталося яшчэ з того разу, а гэтага — няма ў мяне. Гэта каб у краму адварнуцца. Але як? Ды і што там купіш? Пенсію нешта не нясуць... Я да Таццяны ўсяго адзін разок і вырваўся. На таксі. Як пан, к-хе. Па тэлефоне выклікаў — і пакаціў... Праз азярцо і бальніца тая, вунь дах выглядае з-за дрэў, а ўжо не дашоргаць. Рукамі б дастаў, здаецца... Ай, што ёсьць з харчу — і добра, яна, жонка, такі і ядок, усё роўна, як я хадок. Таццяна разумее, яна

стара спагадлівая. Ну. Цяпер жа, людзей прасіць кожнага разу сорамна, каб аднеслі для яе перадачу. А на таксі багата не паездзіш... тады зубы на паліцу пакладзеш дакладна. Дзеци... дык што з іх, шалудзіўцаў, возьмеш? То на курорт, то на дачу... а да старых ім справы няма. Каму мы, старыя, патрэбны? Во, во... і торбачка амаль поўная атрымалася. Іншая справа, што у ёй, у торбачцы, які вітамін... Паеду на ніз, на лаўку, агэ маладзіца мо раней вернеца, то няёмка будзе...

Крокі. Дзверы. Ліфт..

Лаўка мая стаіць. А было ж – укралі... Стаіць. Сонца сёння дужа яркае. Во, прама ў вочы. Я ж і казаў ім, неслухам: дзе ж вы, мужыкі, лаўку ставіце? Супраць сонца? А ім хы-хы! На нейкі праект спасылаюцца. А што праект? Во табе і праект! Слепіць — вачэй не разняць. Тады б ужо хоць дзве лаўкі: каб можна было перасядаць, адну на гэты бок, другую — на той. А то дзе ж тут выседзіш? Так блішча! Эх, неслухі! Перасяду на ганак. Во... во... тут хоць і халаднавата, але ёмка глядзець. А бляшанку са смеццем мы адсунем...

Шоргат бляшанкі аб цэментавы ганак.

Рыбай дужа пахне... сялёдкай... Дзе ж яна, кабета? Калі так проста сказала — каб сказаць, то грэх, грэх... Ну-ну, што ты вярзеш, стары? Сур'ёзная, па ўсяму бачна, жанчына. Суседка тым больш. Працавалі, кажа, разам. Ды і Таццяна мая абы з кім вадзіцца не будзе. Прыйдзе, прыйдзе. Не адразу. Пачакаю.

Музыка. Гул аўтамашыны. Лязгат металічных рэек.

Цяжкае дыханне чалавека.

СУСЕД. Дзед... дзед... твая маць!... Ты што гэта спіш у шапку? Ці мне аднаму трэба? Хапаў бы! Чым яны, з таго пад'ездзу, горшыя?

МАКАРАВІЧ. Гэта ты, малады чалавек, пра рэйкі?

СУСЕД. Ну!

МАКАРАВІЧ. А... а навошта яны мне? .

СУСЁД. Ды гарадзіць! Парканчык! Во, пад вокнамі! Кусцік пасадзі, кветкі. Хай растуць. Га? А то ж людзі шнуруюць і шнуруюць напрамкі, бы сляпыя, капай не капай — утопчуць.

МАКАРАВІЧ. Даруй, брацец. Не знаю. Прашляпіў. Праўду кажу. Не змікіціў. А то б адклаў колькі штук ўбок. Прыйгрымаў бы, яй-бо.

СУСЕД. Ды я цябе і не вінавачу. Табе, бачу, і не ўгнацца б за імі было. Гэта я спазніўся, сам маху даў. А ведаў жа, што прывязуць. Ведаў жа. Разведка ў нас, дзед, працуе.

МАКАРАВІЧ. Не бядуй асабліва. З-за яе, жалезкі той, нервы псаваць ці ж вартага? Было б што важнае. Усё прадаецца, а яны, нервы, — у дэфіцыще.

СУСЕД. Што гэта я цябе, дзед, рэдка бачу?

МАКАРАВІЧ. Не ведаю, чаму так. Кожны дзень спускаюся на зямлю.

СУСЕД. Відаць, у той час спускаешся, калі я ўжо на заводзе ляпаю сваім прэсам.

МАКАРАВІЧ. Можа. І ляпаць камусыці ж трэба... Ды я і стаў гарадскім дзедам зусім нядаўна... У Сапажках жыў, ёсьць такая вёсачка... а калі памерла Матруна, то сыны і прысваталі мяне да Таццяны Пятроўны.

СУСЕД. Між іншым, а хто гарадскі? Каб жа не так!.. Тут каго ні вазьмі, дык карані адтуль, з вёскі ідуць... Пабягу. А то прагул запішуць. Ну, сядзі, дзед.

МАКАРАВІЧ. Буду сядзець. А ты бяжы. Ляпай, мужык. Ляпай. Калупай капейчыну. Каб жышь. Э-хе-хе! Шкада мне вас... Я што? Я сваё пражыў. А вам — жышь... Толькі ж як? Бездань... акрамя яе нічога не бачыцца... Хоць забі...

Музыка.

Ну дзе ж яна, тая жанчына? Га? Во ўжо збіраецца дык збіраецца! Як у космас усё роўна. Тут, у торбачцы, нічога не паплыве хоць? Не павінна. Кавалачак смятанкавага масла я паклаў, здаецца, у слоік, астагтняе хоць на Поўнач вязі, не сапсуецца. Сяджу вось, чакаю. А каго? Страціў чамусыці веру, што яна, кабета, збярэцца некалі. Сонца, бач ты, яшчэ не скавалася за вугал дома, то прыпякае. На лаўку і не пазірай — ранавата, ранавата перасядцаць. Закурыштгрэба. Закуру.

Закурыш.

Кепска, што смуглолю, канечне, але і ад языка не адараўцаць. Ліпне да языка хоць ты што атруга гэтая. Кажуць, у

вуха ўкол быццам даюць, які адвучвае ад папяросы, але дзе дапытается пра яго, укол той? У людзей толькі што і выведаў — бытта яшчэ няма шпрыца такого ў паліклініцы. Чакаюць.

Смеццявоз таксама затрымліваецца. Калі прыяджаете ён, то двор наш ажывае, той-сёй выйдзе на ганак з вядзерцамі з такой вось круглай пасудзінай, як гэтая бляшанка. Піпкне колькі разоў шафёр — і заляпаюць дзверы. Вечарам калі пад'едзе — тады чарга ля той машыны, а цяпер — так, адна назва, што збірае. У яго, відаць, пэўны расклад руху ёсць, у смеццявоза. Не прыедзь — атрымаеш на сухары. А як жа. Абавязкова атрымаеш. Люд пайшоў капрызны, крыўдзіцца, калі яму што не так, не супроць і скаргу настручыць. Хоць больш, канечне, звоняць: тэлефонаў вунь колькі паначаплялі, на кожным кроку, пакуль жывуць, не паламалі, ды і ў кватэрах шмат іх нагоркалі. Звані толькі. Пісаць жа — хоць трохі нейкай працы прыкладсці трэба, галавой пашурупіць, зноў жа канверт псаваць, а пазваніць лягчэй лёгкага—язык без касцей.

Ні суседкі, ні смеццявоза...

Адно сонца-а-а...

Музыка.

ЖАНЧЫНА. Ой, дзядуля! Добры дзень вам!

МАКАРАВІЧ. Добры, добры.

ЖАНЧЫНА. Можа б вы прыгледзілі за Дзімкам, пакуль я да сябе збегаю? На восьмым жыву. Грошы забылася.

МАКАРАВІЧ. Давай, давай, дзе ён, твой карапузік. Падвозь каляску. Гэта ў мяне ўжо спецыяльнасьць такая — нянька.

ЖАНЧЫНА. І мяне вы неяк выручалі. Дзякую вам.

МАКАРАВІЧ. Просяць жанчыны. А я ж на лаўцы ўсё роўна без справы сяджу. Вось і вартую... Прыйемнае з карыснымі... Хлопчык, значыць? Дзімка?

Малы падаў голас.

Ну-ну, жэўжык, слухацца дзеда, слухацца!

ЖАНЧЫНА. Ды ён спакайненъкі. Во дзякую вам!

МАКАРАВІЧ. Вырасце, то сам скажа "дзякуй". Бяжы, бяжы, дзеўка. Ну, што скажаш, карапуз? Як жыццё тваё бесклапотнае? Чаго насупліўся? Чаго глядзіш на мяне, быццам на немца? Я — свой чалавек, не палохайся. Свой я. А немцу мы кухталёў надавалі. Ох і надавалі. Лелш не бачыць табе ворагаў. Ну ix! А цяпер, бач ты, дружым, помач ад іх нават прымаем. Ты атрымліваў? І я не. А хто ж тады? Згодзен, кажаш? Згодзен, ну і малайчына. Я ж, брат, з катушкай за плячамі па вайне ішоў. Як дзе сувязі няма, камандзір адразу радавога Федарцова кліча, мяне, значыць. "Давай сувязь, салдат!" Вось так: вазьмі дзе хочаш і дай яму. І даваў! Даваў, брат... І ў Беларусі, і ў Польшчы, і пад Берлінам... Пахадзіў! Пабачыў! Ты чаго гэта надзьмуўся? Што гэтаты, га?

Плач дзіцяци.

Дык што ж гэта ты, салдат, га? Плачаш? Нягожа нам, мужыкам, слёзы ліць, нягожа. Ты думаеш, мяне ніхто не крыўдзіць? Крыўдзяць. Але ж я не плачу. На дзевятага мая вунь забыліся паштоўку прысласць. Забыліся, ага... Не павіншавалі са святам. Ды і зусім кажуць: навошта ваяваў, за каго? За што? Дурні яны! Дурні! Штанцы б зняць — ды крапівай па попцы, па попцы...

Плач спыніўся.

Цётка абразіла неяк у краме: "Куды лезеш? Той, хто ваяваў, не вярнуўся з вайны!" Чуў? А я чуў. "Не даваць без чаргі". И нагадім ні пра што не гаворыць: не даваць — і ўсё. Хоць і цётку я разумею — жыщё цяжкае... Ну. Дужа цяжкае. Не ведаю, як вы туды далей жыць будзеце. Крыўдна, канечне, жыць так, калі кпяць, але міруся, міруся, хлопча. А-а, вось ты што згубіў, жэўжык. Забаўку. Прынаду сваю згубіў. То трымай. Правільна, ў роцік яе. Забаўляйся. Я б табе казку расказаў, але пазабываўся ўжо, прызнаюся, як салдат салдату. Раней — знаў, а цяпер унукі і павырасталі, то каму расказваць? Пазабываў, брат. Хочаш вер, хочаш не.

Малы мумкае.

Аварыя? Ай-яй-яй! Ага, яна, браток. Пракусіў. Пракусіў забаўку. Нічога, нічога... Хоць дзе ў цябе здавалася б зубкі тыя?

Плач малога.

Ну не плач, не плач. Ёсць, ёсць у цябе зубкі. Хто сказаў, што няма? Мы яму!.. Бач ты, праклюнуліся ў цябе зубкі. А

забаўку маці новую купіць, рассстараецца і купіць. Смакчы, смакчы, раз салодкая яна табе. Я б табе, дзіцягка, і яблык даў, толькі дзе яго возьмеш, яблык? Раней у мяне гародчык быў, сад, цыбуля, бульба. Усё сваё. Таццянін дамок. А во ўзялі ды і змялі нашу хату з твару зямлі, нават месца тое не знайду цяпер, у гэты гмах пасялі. Тут ні яблыка, ні цыбуліны. А ўсе есці хочуць. Затое два балконы. Два разы мяне, братка, раскулачылі. У калектывізацыю і цяпер. Тады развітаща з жыщём хацеў, рукі накласці спрабаваў... З пятлі знялі... А цяпер... Дык і не ведаю, што табе сказаць. Можа, мне так лягчэй? Не могу табе сказаць... Загрудняюся... Затое, я ж сказаў, два балконы ў мяне цяпер: хочаш на той бок глядзі, хочаш на гэты... А я лічу, што няправільна. А як ты думаеш, правільна? І мне здаецца, што тут нешта наблыталі, браток. Павыкарчоўвалі і сады, і дамкі моцненъкія такія спляжылі. Ну. Карабкі паўзводзілі. Яно і карабкі трэба, але ж іх можна было на пустцы дзе паставіць, вунь колькі зямлі гуляе, тады б кватэр больш было: а то што ні дом знесены — тры-чатыры, а то і пяць-шэсць кватэр выдзяляй. Зразумеў, Дзімка? А-а, нічога ты не зразумеў, карапуз. Мяркуй так: зносыкі і забіраюць амаль усе кватэры, хоць завод і будзе гмахі для сваіх рабочых. Усе, лічы. Толькі рабочым пшык, дуля застаецца. Гэта груша такая — дуля. Во падрасцеш трохі, тады паспытаеш. А так і мы б былі пад дахам, і чарга на жыллё скарацілася б. І яблык меўся б. Я б табе сказаў: на яблык! А так не могу. Няма. Хоць ты,

бачу, такі ядок, як і дзед. Ага, такі. Ну нічога, хоць пазабаўляўся б—і тое, глядзіш, карысць. Нешта мамкі тваёй не відаць. Грошы забылася. Ну і няхай сабе грошы шукае, мы тут без яе пагамонім. Ты чалавек разгаворлівы, бачу. Правільна? Во мапайчына, глядзі ты — кіўнуў. Ты вось мамку сваю чакаеш, а я сваю... бабулю Таццяну. На аперацыю яе паклаі. Гэта каб ты з ёй сустрэўся, яна табе тых казак напляла б цэлыш воз і яшчэ вярэньку ўпрыдачу. Ох, і ведае! На цагельні рабіла... Як яна, цікава, там? Наймаў таксі, ездзіў, выходзіла ў калідор... Не турбуйся, кажа, стары, не памерла на стале, то чаго бедаваць цяпер? Не хадзі, кажа, стары, сябе беражы. Бачыш—стары? Я і сапраўды старэй за яе, дзетка... На багата старэй... Яна ў мяне малайчына, хоць і прымаком лічуся. Гора ў мяне было. Аўдавеў. Думаеш, я гарадскі дзед? Які там гарадскі! Без году тыдзень у горадзе. З вёскі я! З Сапажкоў! А во да горада, як бачыш, прыбіўся. Ці гадаў-думаў, што ў небашкробе такім век дажываць буду? Не гадаў і не думаў. А бабка Таццяна малайчына: і прасцірадлы белыя засцілае, і эгатуе страву—смаката-а! Я ўжо яе берагу, голасу не падыму. Так ці не так змаўчу, а то і пахвалю авансам. У яе, Дзімка, жыццё не салодкае было. Што вось соска твая дзіравая... Там, дзе яна рабіла, не кожны мужык вытрымліваў. А цяпер вось і рэзультат — аперацыя... Ну-ну, што гэта ты насупіўся? Надакучыла слухаць? Пра палітыку я табе галаву забіваць не буду... У мяне адна палітыка — каб добра людзі жылі.

Малы мумкае.

Чым жа мне цябе забавіць? Казак не прыпомню. Не ведаю. Пачакай яшчэ трошкі... Ідзе твая мамка. Спяшыць. Ты што гэта мой кулак у рот цятнеш, га? У чысценъкі рот? А ты спытай у дзеда, мыў гэта ён сянні рукі ці не... Не, не капала з кранціка.. У сваёй хаце я раней вядро трymаў з вадой, а цяпер на вадаправод панадзеіўся, а ён апраставалосіўся, падкачаў... Ён такі, вадаправод: то дае прадукцыю, то капрызіць, чыхае... Кажуць, быццам хлопцы за нашым домам зноў асфальт узадралі — шукаюць, дзе труба ляснула... Янотам і рвецца, дзе тонка. Заўсёды так. Правільна, правільна: навошта табе дзедаў кулак? От малайчынка. Нешта ты, Дзімка, зморшчыўся? А на другі бок чаму павярнуўся, га? Што, маляўка, і табе дзеда не цікава слухаць? Нешта вы ўсе ад старых адварочваецеся? А мо таксама не верыш, што салдат я, што ваяваў? То вось... то вось... пасведчанне ўдзельніка вайны... Глядзі, глядзі, чаго ж ты... Пасведчанне... Яно... Ваяваў...

Малы мумкае.

А-а, правільна... канечне, тут ты правільна гамоніш. Схаваю назад у кішэню, схаваю. Не, ты не падумай, што я гэтай кніжачкай кожнаму пад нос тыщкаю... Не. Не. Паверыў? Вось і добра. Ты хлопчык разумненъкі. А вунь і мамка.

Крокі.

ЖАНЧЫНА. Не плакаў?

МАКАРАВІЧ. Добры, добры хлопец. Герой! Спакойненъкі. Такому толькі разведчыкам быць. Вушкі навострыць — і слухае... Уважлівы. Ну што, малыш, паехаў далей? Давай, едзь. Транспарт у цябе не абы які — на чатырох колах. Устойлівы. Ну, шчасліва!

ЖАНЧЫНА. Вы ўжо прабачце, што я доўга грошы шукала.

МАКАРАВІЧ. Нічога, нічога. Знайшла?

ЖАНЧЫНА. Ага. Знайшла.

МАКАРАВІЧ. А гэта — галоўнае.

ЖАНЧЫНА. Мы паехапі.

МАКАРАВІЧ. Шчасліва, шчасліва. З Богам!

Музыка.

П'ЯНІЦА. Дзед, здароў! Здароў, дзед! Смеццявоз, прыйшоў сказаць, зламаўся. Не чакай. Гэта ў цябе што за каляска стаяла толькі што?

МАКАРАВІЧ. З малым.

П'ЯНІЦА. А я думаў ты бутэлькі сабраўся адвозіць. На Балбесаўцы прымаюць. А ў мяне чэрці ў галаве крупы ў ступе таўкуць. У мяне во... сем тысяч... апахмялі... а? Налі чагонебудзь на гэтых грошы. Хоць віна. Капні. А?

МАКАРАВІЧ. Даўк... няма. Няма нічога. Сам не п'ю — не трymаю.

П'ЯНІЦА. А мо хто самагоначку тут у вас?..

МАКАРАВІЧ. Яно калі хто і робіць яе, заразу, то падпольна, сам жа ведаеш.

П'ЯНІЦА. Дык няма? Пашавялі, пашавялі суседзяў. Ды і ў цябе ёсць, дзед!

МАКАРАВІЧ. Ведаеш што, хлопец? Ідзі адсюль! Ідзі! Я п'яніц не люблю.

П'ЯНІЦА. Загое ты прастытугак любіш.

МАКАРАВІЧ. Што... што ты вярзеш, распуснік? Ай-яй-яй! І не сорамна?

П'ЯНІЦА. Няхай табе сорамна будзе. Ты малога глядзіш, а мамка... у той час, калі татка на працы, з суседам любоў круціць. А ты, дзед, спрыяеш здрадзе, гушкаеш дзіця, казкі, відаць, яму байш.

МАКАРАВІЧ (злосна). Ды не ведаю, не ведаю я казак!

П'ЯНІЦА. Так што май на ўзвазе: дазнаецца мужык, ён з табой доўга размаўляць не будзе.

МАКАРАВІЧ. Марш адсюль! Марш! Нягоднік... Марш! Чым мне цябе пачаставаць? Дзе тут які дручок? А-а, уцёк. Уцёк. Мне, старому чалавеку, ведаць належыць, чым вы, маладыя да ўдалыя займаецца. Цьфу! Бач ты!.. І яна, дзеўка, хараша. "Грошы забылася". Што ж, узяў грэх, відаць, на сваю душу... узяў... Даруй, Божа. Не ведаў, што рабіў... Не ведаў... Не ведаў...

Музыка.'

А суседкі, што памелася схадзіць да Таццяны, усё яшчэ няма. Як правалілася некуды. Тады навошта было абяцаць? Дарэмна толькі, выходзіць, карабкаўся на дзевяты паверх,

збіраў торбачку. А можа, таксі наняць? Трэба, мусіць, так і зрабіць. Таццяна хоць і баіць, што няма чаго яму з такім слабым здароўем сноўдацца да яе ў бальніцу, а самой, канечне ж, прыемна, радасна, калі прыязджаў той раз, было. Па твары бачыў. А жанчынкам, суседкам па палаце, відаць, пажвалілася: "Мой дзед прыязджаў". Паеду. Каму яшчэ мы, старыя, трэба? Дзецыям? У іх сваіх клопатаў хапае. Паеду. Як там яна, мая Таццяна? Паеду... Мне толькі на вуліцу выйсці... дашкандыбаць толькі... А там і таксі... Хлопцы падбяруць... Абрадуецца Таццяна... Чакай мяне, маладзіца... Чакай... Еду...

Музыка.

Cітуацыі

МАЛАДЫЯ

Ці мала з-за чаго маглі пасварыцца маладыя муж і жонка Аленчыкі. Надзьмуліся. Не размаўляюць. А назаўтра ж дамовіліся пайсці ў лес па грыбы. Прачнуліся яны амаль адначасова—спалі ж, вядома, на розных ложках. Пятро паставіў чайнік на пліту, пачаў галіцца. Валянціна таксама моўчкі зрабіла бутэрброды, унесла кладоўкі боты — дзве пары.

— Чай піць будзеш? — асцярожна спытагаў муж.

— Буду,— адказала ціха, асабліва не падкрэсліваючы прымірэння, жонка.

Пілі чай моўчкі. Моўчкі сабраліся ў лес. У дызелі больш глядзелі ў акно.

Неўзабаве лес праглынуў іх абодвух. Першы паклікаў муж:

— Валя-я!

Яна адказала:

— Я тут.

Потым паклікала яна:

— Пеця-я! ....

А потым толькі і было чуваць: "Валя-я!", "Пеця-я!". Ды так часта, што ўжо і рэдкія грыбнікі пачапі здзіўляючы: чаго гэта яны, як маленъкія?

НЯЎДАЛАЯ НАЗВА

Адзін даволі масціты ўкраінскі драматург ніколі раней не пагаджаўся мяняць назвы сваіх п'ес, хоць іншы раз і трэба было. Якую сам прыдумаў — і кропка, дарэмна пераконваць яго. А творы пісаў выдатныя. Іншаму б такому непаслухмянаму драматургу праста адмовілі, а з ім лічыліся. Пакуль, нарэшце, сам не ўцяміў, што не заўсёды трэба быць ганарліцам, іншы раз усё ж трэба прыслухоўвацца да думкі калег. Напісаў ён новую п'есу, прынёс у славуты тэатр. П'есу ўхвалілі, паставілі. Спектакль атрымаўся выдатны, але гледачы наведвалі яго, як гэта ні дзіўна, рэдка. Драматург захваляўся:

— Чаму ж так?

Яму адказалі:

— Назва няўдалая — "Санітарны дзень". Людзі думаюць, што ў тэатры і сапраўды санітарны дзень, таму і не ідуць.

I НЕ КАРЫСТАЎСЯ

Заможна жыве Ігнат. Хата і хлеў — новыя, як звон, мае трактарок самаробны, у двары калодзеж. Гаспадар, нічога не скажаш. Але такое, пагадзіцесь, не кожнаму падабаецца, хапае лайдакоў-зайздроснікаў. Вось і адзін з іх карэспандэнту, які рыхтаваў станоўчи матэрыял пра Ігната ў вядомую газету, данёс на суседа:

— Пра жыщё Ігнатава пытаецца? То скажу, скажу... Скнара ён, якіх свет не бачыў. Ён жа, таварыш карэспандэнт, вогнетушыцель як купіў дзесяць гадоў таму, дык і цяпер на сцяне ў сенцах вісіць — ніводнага разу нават не пакарыстаўся! Га?

АГАРОД ЗАРОС

Патапаўна жыве адна, працуе на заводзе, а калі на рабоце давалі ўчасткі "пад дачы", узяла і яна для сябе кавалак зямлі. Такую-сякую будку дапамаглі ёй згарбузаваць сваякі. Прыйехала аднойчы жанчына на свой участак, глянула на агарод, рукамі ўспляснула:

— Божухна, і калі ж я з усім гэтым упраўлюся!

А працы было непачаты край. Грады зараслі, не пазнаць, дзе і што пасаджана. Каларацкія жукі на рэдкіх калівах бульбы раскашуюць на ўсю моц. Жанчына, яшчэ крыіху пабедаваўшы, накапала бульбы, наварыла, зрабіла салату з памідораў і агуркоў, наелася і заснула. Калі прадрала вочы, глянула на гадзіннік:

— Ого! Дык ужо ж і на поезд пара!..

МАЦІ

Па тэлевізары паказвалі перадачу пра яе сына, і таму ў хату набіліся суседзі — хоць і ёсць тэлевізары ў кожнага, але разам куды больш цікава паглядзець пра знаёмага чалавека. Гэта ўсё адно як свята нейкае. А ў свята людзям заўсёды хочацца бышь разам.

Багата чаго расказвалі і паказвалі пра яе сына. Казалі, што ён і дэпутат добры, і міністр талковы, і нават сямейку паказалі —жонку, дзяцей.

— Як жывыя.

— Унук, Вольга, на цябе падобны, яй-бо. І крошкі падабраў.

— Кватзра дужа багатая. Ці была ты, маладзіца, у іхняй новай кватэры?

— Была, была.

— Цішэй, цішэй, бабы, давайце паслухаем... Мішка... Міхаіл Юр'евіч гаворыць... На нас, на нас глядзіць...

Калі скончылася перадача, людзі пэўны час сядзелі моўчкі. Не хацелі разыходзіцца. Усім ім здавалася, што яны яшчэ знаходзяцца ў гасцях у свайго вядомага на ўсю краіну земляка.

— Малайчына Мішка, шчыра,— сказаў сусед Трафім.— Сам жа во выбіўся ў людзі. І машына ж, канешне, у яго есць. Службоваяя. Ёсць, Вольга?

— Цяжка дыхае Мішка, яшчэ горш, чым было. Астма мучыць, — уздыхнула маці і падбіла кашчавай рукой пасмачку сівенъкіх валасоў пад беленъкую хустку, якую прывёз ёй у падарунак сын і якую апранае яна толькі з нагоды важнай падзеі, а па штацэ скацілася вялікая, як гарошына, сляза.

КАША

На Дзень Перамогі прывезлі вайскоўцы на цэнтральную плошчу горада, дзе поўным ходам ішло святкаванне, некалькі катлоў салдацкай кашь, каб байцы, як кажуць, успомнілі мінулыя дні, а людзі маладзейшыя паспытаілі, якая яна ўсё ж на смак, гэтая хвалёная салдацкая каша. А каша была і сапраўды смачная. Кожны, каму даставалаея парцуҳа, хваліў. Сяржант Mixасёнак, што лічыўся ледзь не самым галоўным начальнікам над катламі, быў задаволены не менш, чым і повар Шалабод, які паспіваў толькі чэрпаць варыва і плюхаць у міску.

Сяржант жа tym часам пазнаёміўся з дзяўчатамі, яны стаялі непадалёку, смяяліся, размаўлялі. Потым Mixасёнак падышоў да повара, падаў знак, каб той нахіліўся, і шапнуў на вуха:

— Кладзі меней. Меней кладзі, а то хутка каша скончыцца, і давядзеца ў часць ехаць. А я тут для цябе прыгажуню прыглядзеў, — і ён кіўнуў у бок дзяўчат.

— Зразумела! — засвяціўся твар у повара Шалабода.

Амаль адразу ж пасля сяржанта да повара заглянуў капитан Парахнюк, ён нервова паглядзеў на гадзіннік, зазірнуў у кацёл і сказаў гучна, каб усе чулі:

— Кладзі, радавы Шалабод, болей, каб не думалі людзі, што мы для іх кашы пашкадавалі.

ЛЯНІВЫ СЫН

У Петрака сын працуе ў горадзе, не-не ды і прыедзе праведаць старога, які дажывае век адзін.

— Давай, сыну, гной з пунькі выкінем? — прапаноўвае бацька.

Сын не адказвае --- робіць выгляд, што не чуе.

— Можа б ты, сыну, у краму па бутэльку схадзіў? — знаходзіць для сына іншы, больш лёгкі занятэк бацька.

— А дзе грошы?

Бацька адлічвае на бутэльку. Выпілі. Закурылі.

— Колькі ні сядзі, а гной з пунькі ўсё роўна выкінуць трэба, — напамінае бацька. — Ніхто за нас не зробіць.

— Заўсёды, бацька, ты, як вып'ёш, то пачынаеш абы-што казаць, — моршчыцца сын, зацягваеца папяроскай і выпускае колыцы дыму.

НЕ ЎСПОМ НІЎ

Даўно было. Але неяк прыгадалася надоечы. Па вечарах мужчыны і бабкі збіраліся ў Сцяпанавай хаце, пра ўсё перагавораць, каб толькі хутчэй мінаў ён, гэты доўгі зімовы вечар. Тэлевізараў тады не было.

— Трэба будзе сынам музыку заказаць на выпадак, калі памру, — кажа Мікіта. — Жыщё было безмузыкае, то хай яна хоць грымне над дамавінай.

— А што б ты хацеў паслухаць? — весела бліснула вачамі ў паўзмроку хаты жвавая Мікіціха.

Стары жарту не зразумеў і доўга чухаў за вухам, але так і не прыгадаў ніводнай мелодыі.

ПАХУДЗЕЕШ!

Сустрэліся дзве жанчыны. Разгаварыліся. Тая, што тайсцейшая, пахвалілася:

— Ды вось, нарэшце, рашылася пахудзець кілаграмаў на трыпццаць. Чыгала ў газете, што Сайкоў абяцае дапамагчы скінуць вагу за некалькі сеансаў...

— Не веру, — сказала сяброўка, — што Сайкоў дапаможа табе. Хоць, канешне, апошнія грошы аддасі, есці не будзе чаго, тады хочаш не хочаш — пахудзееш!

НЯМА ДУРНЯЎ

Жанчыны паабедалі з бутэлькай віна. Прама ў кабінеціку, накінуўшы на дзвёры зашчапку. А калі прыбраўся стала, да іх заглянуў начальнік, сеў на лаўку. Ды і жанчыны сядзелі,

акрамя адной, Сцяпанаўны. Паколькі больш свободных месцаў не было, начальнік паказаў на край лаўкі:

—Сядай, Сцяпанаўна.

—Хіба ж я дурная, паабедаўшы, з вамі побач садзіцца? — сказала Сцяпанаўна і яшчэ больш зачырвонелася.

КАМУ ЯК

Паехала маці з дачкой-школьніцай у гості. А калі вярнуліся яны, то бацьку рассказываоць, як жыве сын Мішка пасля заканчэння сельскагаспадарчай акадэміі.

— Хату добрую далі, — апавядае маці. — Цаглянную. Але што мне ўжо дужа спадабалася ў сына, дык гэта склеп. Шырокі, прасторны і светлы, калі лямпачку ўключыш. Гарбаты такі склеп. Месца багата, ой і багата. Толькі адно кепска — згінацца трэба, калі ходзіш там.

— Няпраўда, не трэба,—сказала дачка. — Можна і на поўны рост хадзіць.

Маленькія гісторыі з цыкла “Дзед Аўгей і дзеці”

Стары Аўгей больш сядзеў на лаўцы каля сваіх веснічак, абапершыся на кіёк, і назіраў за жыццём, што ладзілася на вясковай вуліцы. Маленькія вочкі-гузікі паспявалі ўсё ўбачыць, запрыкметіць,— нічога не пратусціць. Ён ахватна ківаў галавой на прывітанні-паклоны вяскойцаў, іншы раз змахваў картуз, бліскаў лысінай, нешта мовіў прахожым, цікавіўся, ці прывезлі ў краму хлеб, тады-сяды скардзіўся, што доўга няма дажджу... Ну, а калі побач прашмыгне хто з дзятвы, абавязкова зачэпіць таго словам, стараўся прыпыніць каля

сябе, і тады адбываўся невялічкі спектакль каля веснічак старога Аўгэя. Хоць і не толькі каля веснічак -- там, дзе зайсёды былі дзед і дзеці...

Нядайна я пабываў у сваёй вёсцы каля той хаты, у якой жыў мой дзед Аўгей. Паколькі дайно ўжо няма дзеда Аўгэя і бабы Аксінні, а ў хаце ніхто не жыве, і яна, хата, таксама памірае...

Але значна больш, перакананы, будуць жыць гісторыі пра дзеда Аўгэя і дзяцей, якія склалі, такім чынам, невялічкую аповесць. І, што прыемна, пра яе магу сказаць без лішняй сціпласці: працяг будзе. Бо як прыгадаю нешта цікавае пра свайго дзеда, адразу ж запісваю. Каб самому не забыцца і вам расказаць.

ПЕРШАКЛАСНІК ЛЁНЬКА

У гэтай невялічкай лясной вёсачцы няма сваёй школы. Ды яна і не трэба—адзін вучань усяго жыве тут. Лёнька. Хлопчык ён гарэзлівы, шустры. Спярша маці вадзіла малога ў суседнюю вёску за два кіламетры, каб Лёнька граматы набіраўся ў першым класе, а потым хлопчык наступіўся: « Я сам!» Ён не сказаў маці, што дзеці пачалі кпіць з яго: эх ты, сам у школу ўжо прыйсці не можаш, герой!

І пачаў Лёнька хадзіць у школу сам. А дзед Аўгей, як зайсёды, ужо раненька на лаўцы сядзіць, папяроску смуголіць:

– Ты куды, Лёнька?— пыгае дзед, нібы не ведае.

– У школу,—кажа Лёнька.

– Дык гэта... навошта пантоплі рваць... у белы свет у школу тэпаць?— хітрават глядзіць на малога Аўгэя.

– А што?— Лёнька спыніўся.

– Нічога асаблівага, я ж і кажу. Можна ж і пантоплі не рваць, і граматным быць.

– Як гэта?— цікава Лёньку.

– Хочаш, я цябе вучыщь буду?

Лёнька яшчэ больш зацікавіўся, падступіўся бліжэй да Аўгэя. А стары працягвае:

– Ну. Навучу. Пісаць і чытаць. А што табе яшчэ трэба? Давай, запісвайся да мяне. Падавай заяву. Я табе і дакумент потым выдам, не горш за ту ю школынную ацістацыю, і пячатку з бульбіны... з самай вялікай андрэты выражу—і хлопну на дакумент. Га? Без екзаменаў цябе куды хочаш прымуць пасля маёй навукі. У любую акадэмію. А то выдумаў—у белы свет хадзіць, каб навучыцца чаму-небудзь. Я цябе, Лёнька, і раней яшчэ выпушччу—усіх абскачаш, ужо можа якім інжынерам станеш ці касманаўтам, а дружбакі твае будуць яшчэ ў той школе млець. Дык думай, Лёнька. Думай.

Лёнька раптам разварнуўся і наўскач паймчаў дамоў. Праз колькі часу ён на той жа хуткасці прашмыгнуў калі Аўгэя, паказаў старому язык—прывітанне, а як жа, ад бацькоў. А сам у школу ж пабег, куды яшчэ.

– Чаго добра га спозніцца, жэўжык,— праводзіў вачамі хлопчыка Аўгей, хітравата ўсміхнуўся.—Бяжы, бяжы, Лёнька. Вучыцца трэба. Ты дзеда не слухай. Дзед напляце табе бочку арыштантай... Бяжы, бяжы...

СЛЁЗЫ І ЦУКЕРКА

Да бабкі Вулляны дачка прывезла з горада ўнука Юрку—на ўсё лета, каб малачка папіў, ягадамі ды яблыкамі паласаваўся. Хлопчыку яшчэ далёка да школы, у садзік надакучыла хадзіць, а ў бабулі яму добра. Тут і куры, і кот Васька—яго лепшы дружбак. І вуліца шырокая, утравелая—не гарадскі асфальт. Прыйемна тупаць. Ён і ходзіць па траўцы. Якраз з дзедам Аўгэем пароўняўся.

– Здароў, Колька!— стары прыўзняў картуз, кіўнуў.

Вуллянін унук павярнуўся да дзеда, надзьмуў шчокі, а потым па-даросламу пераканаўча сказаў:

– Я не Колька.

– Не, ты Колька.

– Я не Колька. Я Юрка,— сур'ёзна сказаў хлопчык.

– Не, няпраўду кажаш. І дзе ж ты так хлусіць, цікава мне, навучыўся? Ты—Колька!

– Я — Юрка!— малые пачынае тупаць нагамі, даказваючы, хто ён ёсць на самай справе.—Я—Юрка!

Стары хітра ўсміхаецца.

– А чым дакажаш? Пакаж метрыку.

Хлопчык не знаходзіць, што адказаць. Маўчыць. Насупіўся.

– Ну, і куды ж ты ідзеш, Колька?

– Я Юрка-а-а!— на вачах малога выкругляюцца слязінкі, ён зноўку тупае нагамі.

А стары гладзіць малога па галаве, дастае з кішэні цукерку, падае яму:

– Во калі з'ясі маю цукерку, толькі тады паверу, што ты Юрка і ёсць на самай справе.

Малы хуценъка пракаўтнуў цукерку, усміхнуўся—вочкі блішчаць.

– Бачыш?

– Во цяпер бачу. Ну, і куды ж ты ідзеш, Юрка?

– А не скажу!-- і хлопчык вёргка шугануў ад старога.

Аўгей жа ўсміхаецца: сёння і яму трошкі весялей стала на гэтым свеце, дзякуючы Вуллянінаму ўнуку.

БУЛЬБАШЫ

Пакліаў неяк дзед Аўгей да сябе дзяцей.

– Прыходзыце сёння, шаноўныя землячкі, да мяне,— сказаў стары, сустрэўшыся з імі каля крамы.— Хто спозніцца – вельмі пашкадуе. Буду чакаць. Усе чулі?

– Усе!— амаль што ў адзін голас адказалі дзеци.

– Не спозніцесь?

– Не-е!

Дзед Аўгей сядзеў на лаўцы, смугліў сваю дужа нясмачную цыгарку, а як толькі ўбачыў дзяцей, што купкай— як і гулялі каля крамы—тупалі да яго, пашукаў, куды б прыладзіць акурак, а тады шпурнуў яго падалей у траву—каб і духу блізка не было, каб дзеци маглі дыхаць чыстым паветрам. Дзед Аўгей такі: багата з таго, што сам рабіў, не жадаў дзециям. «Дурное ўсё гэта». Дзеци селі каля дзеда на лаўку—з двух бакоў, і Лёнька, зірнуўшы з-пад ілба на старога, напомніў пра сябе і сяброў:

– Мы прыйшли...

– Гэта я бачу,— варухнуўся на лаўцы дзед Аўгей.— Малайцы. Нешта ў вас сёння ногі цэлыя, непадрапаныя? Га? Тут нешта не так. Не можа быць хлапцоў, каб у іх ўсё чын па чыну было. Слабавата бегалі. Але нічога, справа паправімая. Хочаце, я вось на гэтых дзвюх цаглінах,— стары паказаў на самаробную печ, спрацаваную з чырвонай цэглы каля брамы,— такую страву згатую, што пальчыкі ablіжаце?

Дзеци, не ведаючы яшчэ, што там за страва такая будзе, быццам незнарок пракаўтнулі сліну...

– Ніколі смачнейшай ежы вы не спыталі, гэта я вам, стары чалавек, гавару. Ці, можа, бачылі смачнейшую? Га, Петрык? Што ты скажаш нам на гэта?

– Не ведаю,— паціснуў плячом хлопчык.

А Лёнька хітравата ўсміхнуўся:

– Г-гы... Што, скажаш, і смачней будзе нават твая ежа, дзед, чым снікерс?

– А то ж! Што там твой снікерс- брыкеры? Гэх, дзялоў тых!
Давайце памагайце мне лепш. А тады, за вяэрый, і пагамонім.

– А што – памагаць? – пацікавіўся Лёнька.

– Знайду, знайду што, -- дзед пакрактаў трохі, пакуль устаў з лаўкі. – За мной, як той гаварыў, не стане. Так, браткі-гвардзейцы, усім адна каманда: скабліць бульбу. Вось у мяне падрыхтаваныя для вас спецыяльна чатыры нажы. Якраз кожнаму. Вось кашэль з бульбай. Прыступайце. Толькі — папярэджваю, як амаль дарослыя людзей, – захоўвайце дысцыпліну. Не штурхайцеся. З нажамі асцярожней будзьце. А я тым часам цяпельца ў печы раскладу, ваду пастаўлю, -- няхай грэеца, усё ж хутчэй будзе.

Лёнька і яго каманды скаблілі бульбу і чырыкалі, што тыя верабі : меркавалі, якую ж страву рашыў прыгатаваць дзед Аёгей, і нешта ніводная не падыходзіла—дужа ўжо вядомыя ўсе, здаецца, елі, а тут жа, відаць, будзе нешта адмысловае, мо нават і пра тое, пра што раней яны ніколі не чулі.

– Ну, як тут у нас справы ідуць? – пачуўся бадзёры дзядулей голас.—Дно далёка?

– Трошкі засталося, – за ўсіх адказаў Петрык.

– Бачу, што стараецца. Хвалю. Мо падсобіць?

– Не, мы самі! – запярэчылі дзеци.

Неўзабаве дзед Аўгей пад пільнім позіркам дзяцей памыў бульбу, наліў ваду ў чыгунок, сыпануў солі, паставіў чыгунок паміж цаглін над полымем, а тады распарарадзіўся:

– Пакуль можаце кувыркацца. Дам каманду на вячэру.

Дзеци ж далёка ад печы не адыходзілі—раптам ён, дзед, абхітрашы, тое смачненкае сам з'есці, га? Таўкліся побач з чыгунком, што грэўся на полымі. Самі ж бачылі: звычайнью бульбу варышь у ім стары, а кажа-а!.. Хоць хто яго ведае, што атрымаецца. Можа фокус які. Трэба дачакацца. Не, з чыгунка быццам пахне крышачку не так, як пахне з такога ж чыгунка

дома, калі ў ім варыщца бульба. Першы ўцяпнуў гэты пах сваім кірпатым носам Лёнька, ад задавальнення заплюшчыў вочы, прычмокнуў, а тады гэтаксама зрабілі Петрык, Сашка і Вуллянін унук Юрка—смачна пахне!

Наступіў доўгачаканы момант, калі дзед Аўгей пацёр далонямі, падмірнуў дзятве і амаль урачыста мовіў:

– Прыступаем, сябры мае, да самага галоўнага. Бульба зварылася. Можна, можна каштаваць маю ежу. За справу!

Гэта і ўсяго? Хм, а думалася ж хлапчукам! Бульба стаяла ў вялікай місе, дымілася. Дзеці, няўпэўнена пераглянуўшыся, узялі па бульбіне, пакачалі на далонях—пячэцца.

– Смялей, смялей,— весела казаў дзед Аўгей.—Не бачу радасці ў вачах. Ці, можа, не падабаецца мой пачастунак?

– Звычайная бульба,— зморшчыўся Лёнька, а калі з'ёў кавалачак, твар у яго пасвяглеў.—Але, скажу вам, смачная!

– Праўда! — гукнуў Петрык.

– Ага, смачная!— наедак і самы маленькі, Юрка.

Пакуль дзеці заглядвалі ў чыгунок, дзед Аўгей прынёс агуркоў і збанок малака.

– З агуркамі, з агуркамі ешце,— падказаў ён.—А тады наверх па карцу малачка вып’еце. І будзеце дзеда ўспамінаць усё жыццё.

Ух і наеліся! Жываты—як бубны: толькі палачкай ляпаць, звон будзе. І дарослыя, што міма праходзілі, клікаў дзед да свайго чыгунка. Елі, хвалі і бульбу, і дзеда з дзецьмі. Дзядзька Кандраг так сказаў:

– Звычайная бульба, а якая смачная! Што дома зварыш—хіба ж такая? Не, не параўнаць. Дзякую яшчэ раз вам за пачастунак.

А дзед Аўгей паляпаў Лёньку па плячы, паглядзеў на ўсіх:

– Так што, Лёнька, снікерс-брыкерс твой нашай беларускай бульбачцы, ды прыгатаванай на дровах і на свежым

паветры, і ў падэшвы не прыгодны. Не, ніколі. Мы ж з вамі бульбашы. Нам без бульбы ніяк не пражышь. Без снікерсаў—можна, а без яе далёка не ступіш. Так што, мае маленькія бульбашы, калі-небудзь я зноў вас паклічу да сваёй печы.

Дзеці яшчэ доўга сядзелі з дзедам Аўгеем на лаўцы. На небе ўспыхнулі зорачкі, пацягнула з лагчын казытлівым халадком, а стары баіў ім пра свае, мабыць, паходжанні на вайнэ. І ўсім было хораша.

Пасля такай смачнай вячэры інакш і не магло быць.

ПРЫЗ

Неяк у нядзельны цёплы летні дзень сабраліся ў хаце дзеда Аўгеля ўнуکі і праўнукукі, што жывуць у горадзе. Унуکі дарослыя ўжо людзі, а праўнукукі — дізятва, як той Юрка ці Лёнька, акурат такія.

За доўгім дзедавым сталом усім хапіла месца. Паабедалі, патупалі на двор. У цэнтры ўвагі—дзед Аўгей.

— Бачыцца мне,— глядзіць ён на ўнукаў,— што Сашка з Петрыкам зусім нічога не елі, ленаваліся, ох і ленаваліся засталом. Ці не так, хлогшы?

— Елі, добра елі,— амаль у адзін голас апраўдаюцца ўнукукі.

— А гэта лёгка праверъшь,— задумвае зноў нешта дзед.— Давайце на прыз згуляем. Пераможа той, хто гучней крыкне. А крыкне дужэй той, зразумелая справа, хто лепш працаваў засталом лыжкай. Ён і стане майм чэмпіёнам. Згодны?

Дзеці пагаджаюцца, ім цікава і сапраўды выйграць прыз, а заадно і даказаць, што дзед памыляецца, што не ленаваліся яны засталом.

— А які прыз будзе, дзеду?— пытаем Петрык.

— Прый? Ды прыз вунь... у садку на дрэве вісіць. Яблык.

Дарослыя ведаюць штукарствы дзеда, таму і яны зацікавіліся: што на гэты раз ён выгварыць?

– Ну што, пачнём, малеча? Хто першы будзе крычаць?

Стараліся ўнукі. Чуваць было, відаць, на другім канцы вуліцы, што на двары ў Аўгейя праходзяць спаборніцтвы. Перамог Сашка. Так вызначыў сам дзед.

– Цяпер бачу, што паабедаў ты добра. Перамог. Астатнія таксама малайцы. Скокні сам, Сашка, на дрэва і сарві той яблык, які табе найбольш спадабаецца. Ён твой прыз. Атрымай. Для пераможцы не шкада.

Сашка шырока ўсміхнуўся, быў задаволены, што дзед назваў яго чэмпіёнам. Хуценька ўскараскаўся ён на яблыню, сарваў яблык, што сам ўпадабаў, грызануў... і зморшчыўся. Кіслы які! I кінуў яблык на зямлю. А дарослыя заходзяцца ад смеху. Ну і дзед! Ну і артыст! Аўгей жа зняў картуз, пашкраб кручкаватым пальцам лысіну, хехекнуў у вусы і сур'ёзна сказаў:

– Гэта ж лясоўка, яблыня такая. Дзічка. У лесе выкапаў маленъкую, усё збіраўся прышчэп зрабіць... ды так рукі і не дайшлі. Сашка вось падрасце, ён прышчэпіць. Так, Сашка?

Хлопчык згодна ківае.

– Малайчына. I Петрык з Мішам табе дапамогуць. Тады на гэтым дрэве будуць расці не кіслыя прызы, а салодкія. Дажыву я ці не, сказаць не бяруся, а вось Сашка, як законны мой чэмпіён, вас усіх тады пачастуе смачнымі яблыкамі...

СКАРГА

Зноў неяк старому падвярнуўся пад руку першакласнік Лёнька, толькі бег на гэты раз ён не ў школу, а дахаты.

– Здароў, Лёнька!– бадзёра павітаўся Аўгей, а вітацца ён любіў — дзеля гумору — па некалькі разоў на дзень з адным і тым жа чалавекам.

– Ы-ты,— хлопчык спыніўся, прыплюснуў вока, зморшчыўся: сонейка якраз у твар.

– Што нясеш?

– Ранец.

– А ў ім што? Двойка, канешне?

– Ы-гы.

– Мог бы і не прызнавацца — я праз твой ранец бачу, што яны, кручкаватыя, шавеляцца там, кішаць, як уюны на патэльні. Ты не хавай ранец за спіну... Вось так, вось так трymай... Во, ажно дзве. Угадаў дзед?

– Ы-гы.

– Што ты заладзіў: «ы-гы, ы-гы»! Ці ў цябе слоў іншых няма? Настанікі чаму вучаць?

– Пісаць... чытаць,— адбіваецца Лёнька, яму ўжо і самому карціць ведаць, адкуль стары пра двойкі пранюхаў.— А як ты, дзед, убачыў, што ў мяне дзве двойкі?

– Ды проста: яны такія тлустыя, што прасвечаюцца праз ранец.

Лёнька падняў ранец упоравенъ з тварам, круціць-верціць яго перад вачыма, але нічога не заўважае.

– Ты і не ўбачыш, Лёнька,— усміхаецца Аўгей.— А я ўбачу, бо ў мяне вочы — ого-о! Сцяну возьмуць наскрозь...

– Хлус ты, дзед,— не пагаджаецца Лёнька.

– Ну як жа — хлус? А пра двойкі адкуль даведаўся, га?

Хлопчык паціскае плечуком: і тое быццам праўда.

– То-та ж. Але ты не ўцякай. Затрымайся. З двойкамі табе спяшыць няма куды — прачуханец паспееш агрымаць. Памажы мне лепш у адной справе. Паможаш?

– А што?

– Скаргу напісаць.

– А што гэта?— не разумее Лёнька.

– Скарга — гэта, брат, такая паперка, якую мне аднаму скласці цяжка. Памагаты трэба. Такі вось, як ты. Апісаць трэба... паскардзіцца.

– А на каго? – пачынаюць блішчэць вочы ў малога.
– На бабу сваю, на Марусю.
– А што яна?
– Як гэта што? Як гэта што, Лёнька? Прасіў, каб блінцоў напяякла, сала напражыла, а яна на дыбкі: еш, кажа, тое, што на стол падаю, табе, кажа, тут не рэстаран. Бачыў ты яе? Трэба, трэба паскардзіцца, а то зусім разбэрсаецца. Ты, выпадкова, не падкажаш, хто ў нас тут самы галоўны начальнік, Лёнька? Каму можна паскардзіцца?

– Дзілектару нашаму, – раіць Лёнька.

– Во! Правільна. Яму. Давай скаргу складзём. Ты, бачу, добры грамацей, і я ж не горшы, а калі нашу грамату ў адну кучу звалішь, то не здабраваць тады цётцы Марусі. Даставай, даставай паперу, ручку... пакуль сверб ёсць у руках... мы ёй, Марусі!

Скаргу пісаў Аўгей. Лёнька толькі слухаў, як дзед шаптаяу словы, што нязграбна клаліся на паперу, і радаваўся: «Будзе цяпер ведаць цётка Маруся, як не карміць дзеда блінамі...»

– Правільна напісаў, глянь, Лёнька? – нарэшце стары падаў яму скаргу.

– Правільна, – пагадзіўся Лёнька, затрымаўшы кароткі позірк на Аўгееўм пісанні.

– Не, не, ты мне не вяртай скаргу, а перадай заўтра дзілектару. Перадасі?

– Ага, – кіўнуў Лёнька.

– Толькі не забудзься.

– Не.

– А цяпер бяжы, прагаладаўся, пэўна?

Хлопчык знікае.

Назаўтра ранічкай Аўгей знайшоў скаргу на лаўцы. Лёнька на ёй напісаў: «Дурань».

ЯК СОН ЗНАЙШЛІ

Дзед Васіль ўстаў рана, паглядзеў на ўнука, паправіў коўдру, якая спаўзла на падлогу.

– Спі, унучак. А мой сон недзе згубіўся...

Максімка пачуў дзедавы слова, працёр вочы кулачком:

– Дзядуля, а дзе твой сон згубіўся?

– Дзе, пытаем? Я і сам не ведаю. Ляжу, а не спіца, усё ўспамінаю розныя здарэнні, перабіраю ў памяці. А ты чаму не спіш? – хітравата прыплюснуў вочы дзед.

– Не ведаю, – пакруціў галавой Максімка, а потым прапанаваў: – А давай сёння твой сон пашукаем?

– Добра, – згадзіўся дзядуля.

Яны дапамаглі бабулі накарміць парсючку, курэй, сабаку, а пасля і самі паснедалі.

– Ну што ж, пайшлі, унучак, мой сон шукаць, – першы ўзняўся з-за стала дзед Васіль.

Яны выйшлі на двор, узялі кош і пакіравалі на вуліцу. Шырокая вясковая вуліца вывела іх на вузенскую сцежку, якая бегла полем, а потым звярнула ў лес. Там спявалі птушкі. Павольна, бышцам на парашуціках, падалі долу першыя жоўтыя лісточкі.

– Дзядуля, глядзі, што я знайшоў! – пахваліўся Максімка і паказаў баравічок.

Грыбоў назбіралі поўны кошык. Дадому лясныя дарункі нёс дзед Васіль. Максімка толькі зрэдку браўся за дужку, падсабляў. Прыйгупалі ў вёску, адчулі, што натаміліся. Ды вось цікава: абодва, здаецца, зусім забыліся, чаго хадзілі ў лес. Здаецца – сон шукаць, а назбіралі грыбоў. Селі на лавачку каля хаты, адпачываюць. Дзед сядзеў-сядзеў ды неўпрыкмет і вочы

заплюшчыў – заснуў. Выглянула з веснічак бабуля, убачыла поўны кошык грыбоў, далонямі пляснула ад здзіўлення.

– Цішэй, бабуля, – шэптам папрасіў Максімка. – Дзед сон знайшоў!

ЗАДЗІРЫ

Юраська сядзеў у пакоі і назіраў, як на двары, пад клёнікам, разгараецца бойка: два чубаценъкія верабіі счапліся, ажно пер’е ляціць.

«Можа, дурэюць? – падумаў хлопчык. – Але быццам не, не падобна. Сапраўдная бойка».

Юраська ніколі не бачыў, каб так біліся верабіі. Пэўні – дык гэта іншая справа. Нездарма ў народзе кажуць: «Счапліся, як пеўні ўсё роўна».

«Што ж яны не падзялі?» – зацікавіўся Юраська і яшчэ пільней пачаў прыглядзіцца да задзіраў. “Ага, вось з-за чаго бойка ўсчалася! – зразумеў хлопчык. – Адзін верабей знайшоў недзе хлебную скарынечку, а другі, відаць, дужэйшы і больш нахабны, рашыў адабраць”.

Верабіі заўзята дзяўбалі адзін аднаго.

«Не, самі яны не памірацца, – упэўніўся Юраська. – Трэба ім дапамагчы».

Ён адчыніў кухонную шафку, набраў поўную жменю круп і сыпануў праз акно задзірам. Верабіі мігам разлящеліся ў бакі, потым агледзеліся, пасямлелі, сышліся і дружна пачалі сілкавацца. Ды так, што адно хвосцікі ўпрысядкі захадзілі.

Юраська глядзеў на іх і радаваўся: ён не толькі памірыў птушак, а і крыху дапамог ім у такую халодную зіму. “Добра было б кармашку зрабіць”, – падумаў хлопчык і вырашыў, што пра гэта паговорыць з тамам увечары.

ДОБРАЕ ПІСЬМО

Запомнілася Янку, як аднойчы дзядуля сказаў пра сінічку, якая на акно села: “Яна, унучак, пашталльён буз сумкі:

прыносіць вестку, што госці будуць. Шкада, сказаць не можа, хто прыедзе.” У той вечар і сапраўды госць быў у хаце – дзядулеў брат прыехаў з суседнай вёскі.

Мароз на дварэ пякучы, боязна і за парог выйсці. А тут яшчэ бабуля настрашыла:

– Не ўздумай, унук, па вуліцы бегаць, а то вушы ў кішэні прынясеш.

– У кішэні? – здзівіўся Янка.

– Адмарозіш – і адваляцца, быццам ледзяшы тыя. Шкада ж пакідаць будзе: як-ніяк – свае вушки. Так што сядзі дома, у цяпле.

Янка прахукаў ў зайнелай шыбіне “вочка” і пазірае, што робіцца на вуліцы. Кот Васька каля нагі палашчыўся, потым на падаконнік скокнуў,

таксама стараецца ў Янкава “вочка” паглядзець. А на вуліцы – нічога асаблівага. На санках і то рэдка хто праедзе. Сабакі не бегаюць – холадна і ім, у будках хаваюцца. Янка гладзіць Ваську, той заплюшчыў ад задавальнення вочы, замурлыкаў. Добра яму. А Янку сумна. Пабегаць бы! Але ж і вушэй шкада. Трэба слухацца бабулю, яна кепскаму не навучыць. І дзядуля на ферме затрымліваецца. Янка думае пра маму – нешта яна не едзе. Ды і сінічка не прылятае да акна – забылася.

– Сінічка, сінічка, прыляці! – просіць Янка.

І сінічка быццам пачула хлопчыка. Падняцца да акна, зірнула на Янку, на ката Ваську праз “вочка” ў шыбіне – і хуценька знікла.

Калі прыйшоў з фермы дзядуля, Янка адразу ж пахваліўся: была сінічка.

І сапраўды, мама прыехала, але позна ўвечары, калі Янка ўжо спаў.

НЕПАСЛУЖМЯНАЕ МЫЛА

Максімка мыецца ў ваннай . Адзін. Як дарослы. Але больш займаецца ён тым, што ловіць мыла, якое зусім не слухаецца – выслізывае з рук, нібы забаўляецца з хлопчыкам:

– А-га, паспрабуй злаві! А вось і не зловіш!

Максімка такіх жартачкаў не разумее, на вочках выкруглісія слязінкі. Неўзабаве ён пачынае румзаць. Падыходзіць мама: бяда ж! Яна глядзіць на малога і нічога не разумее.

– Што з табой, сынку? – пытаем.

– Мыла... не слухаецца, – паказвае хлопчык на кавалачак мыла, які плавае на вадзе.

Ён апускае руку ў ваду і...ловіць мыла! Максімка моцна заціскае яго ў кулачку і шчасліва ўсміхаецца: калі мама побач, то і мыла слухаецца.

КАНФУЗ

Максімкаў дзед жыве ў вёсцы. Ранній вясной, калі яшчэ не было работы на агародзе, бабуля сказала яму:

– З’ездзі ў Гомель, унуку яблыкаў і журавін завязі. А я ўжо сама тут карову і парсючку дагледжу.

Дзед прывёз поўную торбу розных вясковых ласункаў. Як толькі данёс? У яго ж, у дзеда, няма адной рукі – з вайны вярнуўся з пустым рукавом.

Усе абрадаваліся дарагому гостю. А найбольш – Максімка.

Назаўтра тата з мамай пайшлі на працу, а яны, малы і стары, засталіся ўдвух. Чыталі казкі, глядзелі кінафільм. Максімка і заснуй перад тэлевізарам у крэсле, а дзед патупаў на кухню. «Пакуль унучак спіць, – падумаў, – памъю посуд. Прачнецца ён, а талеркі і лыжкі будуць чысценъкія – можна і абедаць».

Нязручна мыць посуд адной рукой, але дзед сяк-так прылаўчыўся. І раптам адна талерка выслізнула з руکі і разбілася. Прысей дзед на табурэцік, шкадуе: такая прыгожая талерка была.

Тут Максімка прачнуйся, прыбег на кухню, суцяшае:

– Не бядуй, дзядуля. Тата казаў калі б'еца посуд, то гэта на шчасце.

– Шчасця, канечне, у тым мала, што я талерку разбіў, але ж і бедаваць надта не трэба, – пагадзіўся дзед і пагладзіў унуку па галаве. – Няёмка мне, канфуз атрымаўся.

Максімка паднёс да ракавіны табурэцік, ускараскаўся на яго і пачаў мыць посуд.

– А ты, дзядуля, пасядзі, – сказаў ён. – Табе цяжка. Каб у цябе было дзве руکі, як у мяне, тады б і ты мне дапамог... А такі канфуз з кожным можа здарыцца.

Дзед назіраў за унукам і сущешна ўсміхаўся.

ПІСЬМО

Мікола захварэў. І так сур'ёзна, што палажылі яго ў бальніцу: з хваробай не жартуюць. Ляжыць хлопчык у пакойчыку пад бялюткай коўдрай, сяброў успамінае і дужа шкадуе, што не ходзіць, як яны, у школу.

Думаў, думаў пра аднакласнікаў Мікола і заснуў. А ў гэтых самы час і сябры прыбеглі праведаць яго.

– Нельга будзіць, – строга сказала медсястра. – Няхай больш спіць, тады хутчэй паправіцца.

Прыціхлі хлопчыкі і дзяўчынкі. Разважаюць: Новы ж год заўтра, павіншаваць трэба Міколку. А як? Паштоўкі няма.

І яны прыдумалі.

Прачнуйся хлопчык, падышоў да акна, і на ягоным твары ўспыхнула шчаслівая ўсмешка. На снезе было выгапгана: «Міколка! З Новым годам! Папраўляйся! Чакаем!»

І хоць подпісу пад гэтым незвычайным пісьмом не было, хлопчык здагадаўся, хто павіншаваў яго са святам.

ДЫКТАНТ

Алесь дрэнна піша дыктанты: памылка на памылцы. Каб хлопчык трохі падцягнуўся, настаўніца парайлі часцей пісаць дыктанты дома.

Вечарам Алесь прынёс тату падручнік і сказаў:

– Дыктуй, тата. Буду вучыцца пісаць без памылак.

Тата ахвотна дыктуе, Алесь старанна піша. І так некалькі дзён запар. А потым тата адклаў падручнік убок.

– Садзіся, сынок, пішы, – сказаў ён. – Сёння буду дыктуваць на памяць.

Алесь выводзіць сказ за сказам: «На дварэ адліга. Радасна свеціць сонейка. На вуліцы з'явіліся лужыны. Я не магу прайсці міма, абавязкова ўлезу ў ваду...»

Алесь глянуў на тату:

– Ты пра каго гэта так?

– Пішы, сынок, пішы...

Алесь працягвае пісаць: « Прыйдзеш дадому ўвесь брудны, мокры –вось маці і работа. А яна хацела адпачыць...»

– Дрэнны дыктант ты, тата, прыдумаў, – пачырванеў да вушэй Алесь.

– Нічога я не прыдумаў, – сказаў тата.

Вечарам, зрабіўшы ўрокі, Алесь вырашыў, што заўтра ён напіша зусім іншы дыктант.

МІКАСЬКА – СУСЕД ГЕНЕРАЛА

Яшчэ адзін дом-прыгажун вырас у нашым горадзе. Цагляны, шмат павярховы, з вялікімі вокнамі! Навасёлы рады: будуць жыць амаль у самым цэнтры сталіцы.

Радуецца і Міхаська: на адной лесвічнай пляцоўцы з ім жыве генерал. Гэта дзякуючы яму, генералу, Міхаська апынуўся ў цэнтры ўвагі хлапчукоў усяго двара.

Хлапчукі падыходзяць да Міхаські, па чарзе вітаюцца з ім за руку, цікавяцца:

– Дома генерал?

– Не прыехаў яшчэ,— важна адказвае Міхаська, нібыта і на самай справе ведае, куды паехаў генерал, у колькі гадзін вернецца. Можна нават падумаць, што Міхаська ў яго ад'ютант.

– Сёння на “Волзе” паехаў?

Міхаська спаў, калі па генерала прыехала легкавушка. Аднак з выглядам дасведчанага чалавека адказвае:

– На “Волзе”!

Хлапчукі пэўны час маўчаць.

Байчайшы, Петрык, нарэшце пытае:

– А ці праўда, Міхаська, што твой сусед з пісталета страляе, як алімпійскі чэмпіён?

– Генарад усё ўмее рабіць,— кажа Міхаська.— Ён нават дывізію можа ў бой павесці, во!

– А роту? — дапытваецца Петрык.

– І роту, — адказвае Міхаська, а сам думае: “Што больш — дывізія ці рота?”

Хлапчукі, як тыя верабі, доўга шчабяталі перад акном генеральскай кватэры. Іх усё цікавіла: і што на службе робіць генерал, і як ён жыве. Рашылі ў акно заглянудзь.

Акно высока ад зямлі, так проста не заглянеш.

Петрык прыгнуўся, загадаў самаму маленъкаму хлапчуку:

– Станавіся, Сяргейка, мне на спіну. Ты лёгкі.

Сяргейка спрыгна залез на Петрыкаву спіну, прыпаў да шыбіны.

– Кажы, што бачыши, – прыспешвалі Сяргейку.– І вочы ад усяго разбягаюцца? Там ёсць на што паглядзець?

Сяргейка пачаў пералічваць:

– Стол стаіць. У куце - ложак. Яшчэ бачу канапу, трывкі крэслы...

Не злазячы з Петрыкавай спіны, Сяргейка з дакорам глянуў на Міхаську:

– А ты казаў: жыве – цар! Усё, я і ў нас.

Ён саскочыў на зямлю, заявіў:

– Хлус ты, Міхаська, хоць і сусед генералаў.

Хлапчукі таксама накінуліся на Міхаську:

– А яшчэ хваліўся, што за руку з генералам вітаешся.

– Дома ў яго бываеш, чай п'еш.

– Эх ты!

І хлапчукі разбрываліся па двары.

...Міхаська пачуў, як за спіной зарыпела тармазамі легкавушка. Ён азірнуўся. З машины выйшаў генерал. Але чамусыці ў цывільным адзенні, пры гальштуку, на галаве – капялюш. “Калі ў цывільным, дык такі, як усе, – здзівіўся Міхаська. – Як і мой тата”.

І яшчэ Міхаську было прыкра, што хлапчукі назвалі яго хлусам. Ён жа сапраўды думаў, што генералы не такія, як усе. І вось што выйшла з гэтыхм суседствам...

Пачакайце – Міхаська, можа, яшчэ будзе чай піць з генералам. Пэўна, будзе, раз яны – суседзі.

МАСТАК

Максімка малюе. Алоўкам. Потым падыходзіць да бабулі, паказвае:

– Адгадай, што гэта?

Бабуля задумваецца. Выручае сам Максімка:

– Мухі.

– Сапраўды, мухі, – пагаджаецца бабуля.

А потым прыгрэла сонейка, стала цёпла ў хаце, і на вокнах запоўзалаі мухі. Бабуля завойкала, узяла анучу і пачала выціраць вокны, потым падаконнікі.

Максімка пачырванеў і сказаў:

– Гэта я намаляваў гэтых дрэнных мух. Больш не буду, бабуля... Прабач...

САКРАТАРКА

Дзынкнуў тэлефон. Алеся адразу ж падбегла да палічкі, на якой ён стаіць, зняла трубку, спыгала:

– Алё! Вам каго?

– Мне, Алеська, пакліч, калі ласка, бабулю. Але спярша – добрай раніцы табе!

– Добрай раніцы, – адказвае дзяўчынка і кліча бабулю.

Бабуля размаўляе па тэлефоне, а малая гуляе з лялькамі.

Потым зноў зазваніў тэлефон. Алеся зняла трубку, паслухала і паўшэптам сказала:

– Бабулю паклікаць не могу: яна спіць. На канапе. А тата з мамай на працы...

І паклала трубку.

Бабуля ўсміхнулася, узнілася з канапы, падышла да Алесі, лёгенька абняла яе за плечы:

– Сакратарка ты мая. Пайшлі, пайшлі палуднаваць. Пачастую я цябе варэнікамі: пакуль ты дзяжкурыла каля тэлефона, я і прыгатавала іх. Без цябе анік не справілася б.

ПАЎКАЧАНА КАПУСТЫ

– Кантралёры, кантралёры ідуць!–хвалькай пранеслася ў прыгарадным цягніку, і Цюлькін пацягнуўся да торбы, якую незадоўга да гэтага акуратненъка паставіў на верхнюю палічку. Сцягнуў, развязаў матузкі.

– Няхай ідуць,— сказаў ён упэўнена і паляпаў па торбе.— Бясплатна не прывык ездзіць. На карку ў дзяржавы не сяджу.

А кантралёры людзі шустрыя –тут як тут.

– Ваш білецік,— вырасла перад Цюлькінам жанчына з бліскучым кампосцерам у руцэ.

– А, прабачце, колькі каштуе цяпер праезд да Церахоўкі? Як і раней?— натапырыў вушы Цюлькін.

– Шэсць тысяч!

– Зразумела! З мяне – сто пяцьдзесят!– Цюлькін хуценька дастаў шклянку і забулькаў у яе з пляшкі.

– Што вы робіце, грамадзянін!– занервавала жанчына-кантралёр.— Паказвайце білет, альбо плаціце штраф. А ён, глянцые толькі, піць уздумаў у грамадскім транспарце. Хутчэй, хутчэй!

– Гатова!— і Цюлькін, усміхаючыся, падаў шклянку кантралёру.— Цюцелька ў цюцельку.

– Я... я не п'ю!— запунсавелася жанчына.

– А піць і нельга,— сур'ёзна адказаў Цюлькін.— Яна, гэтая гарэлка,— не ваша, ян – дзяржаўная. З гэтага часу – уласнасць чыгункі. Аднясіце яе ў сваю касу. Ці на склад. Замест тых грошай, якія я павінен быў заплаціць за праезд.

Жанчына нязграбна паціснула плячыма, нічога не разумеючы, бездапаможна паглядзела на пасажыраў, чакаючы ад іх спачування: што мне рабіць, скажыще толькі, з гэтым дзвіваком?

А Цюлькін працягваў трymаць шклянку ў выцягнутай руце:

– Бярыще, бярыще! Не бойцеся, гарэлка якасная. Самі жробім. Ведаем, што нам будуць зарплату выдаваць пляшкамі змоцным напоем, то абы-што не вырабляем. А як жа! Так што не хвалюйцеся. Бачыще колькі ў мяне тут пляшак? Аванс, аванс атрымаў. Паўмесяца буду ездзіць у грамадскім транспарце і плаціць розныя штрафы...

Жанчына-кантралёр зрабіла выгляд, што Цюлькін больш не існуе з ягонай гарэлкай, і павярнулася да бабулькі, якая трымала нагатове перад ёй паўкачана капусты.

– Я, дзетачка, пенсіянарка, то з мяне палавінка... Пенсію затрымліваюць... Бярыще, бярыще... Капуста добранькая... Свая...

Жанчына з кампосцерам пачала раптам губляць прыгомнасць, і яе не было каму падтрымаць – рукі ў пасажыраў аказаліся заняты сасікамі, сардэлькамі, курынымі яйкамі, падшыпнікамі, гайкамі...

Бясплатна нашы людзі ездзіць не прывыклі!

СЕАНС КАХАННЯ

Рыжыкаў, як толькі выйшаў на пенсію па інваліднасці, то ў гарадской кватэры бывае рэдка – больш жыве на дачы. Рачкуе там. Развеў трусоў, курэй, нешта вырошчвае на градках. У горад прыязджает толькі атрымаць пенсію і даведацца, ці жывыя яго хатнія. Жывыя. Працуюць і вучацца.

І ў той дзень ён, стомлены і шчаслівы, прыехаў з поўнай торбай, паставіў за парогам:

– Ешце!

А сам пасядзеў крыху перад тэлевізарам на канапе і заснуй.

Пад ранне аглядзеў, што побач пасопвае жонка. Неўзабаве кабета заварушылася, пачала лапаць Рыжыкава рукамі, інтымна, пяшчотна. А вусны шапталі:

– Мілы... кахраны... любы... Як я чакала цябе!..

Рыжыкаў апамятаўся толькі, калі жонка сцягнула з яго сарочку, штаны, майку і трусы. Ляжаў ён у чым маці нарадзіла. І раптам жонка ўскочыла з ложка і шмыгнула з адзеннем мужа ў ванны пакой:

– Вось калі я цябе злавіла, нямыцік ты мой!

Рыжыкаў мацюкнуўся, плонуў і нацягнуў на сябе коўдру.

КРУТЫЯ ХЛОПЦЫ

Жменькін, як толькі кульне горкай, успамінае сваю палесскую вёсачку Чамяроўку. Да таго расчуліцца іншы раз, што сляза вялікай гарошынай выпырхне з вока. І тады ён уяўляе, як падрульвае да матулінай хаты на самай шыкоўнай і прэстыжнай іншамарцы, пілікне, на ганак выходзіць матуля, выцірае похапкам аб фартук кашчавыя руکі -- спяшаецца да яго, Жменькіна, каб расцалаваць.

– Ніяк ты, Колька? – уся засвеціцца ад шчасця матуля, нясмела спытгае.

– А то хто ж! Хопіць, што бацька кабылам хвасты круціў! Я! Я, матуля! – І Жменькін пачне выносіць сваё цела з салона прэстыжнага легкавіка – Купіў. Ну, як калымага?

– То добрая! – успясне рукамі матуля. – То лепшая нават, чым у старшынёвых сыноў і дачок! Малайчына!

– Ведай нашых! – падміргне Жменькін.

Эх мары, мары! За што ён, Жменькін, купіць той легкавік? За інтэрнат ўжо паўгода на плаціць – абяцаюць, калі не ліквідуе ў бліжэйшы час запазычанасць, вытурыць на вуліцу. Штаны працёрліся – хоць бы на каленках, а то якраз на

тым месцы, на якім сядзіш. Пантофлі есці просяць. Ды і сам даўно сытна не еў.

А падруліць да матчынай хаты, каб землякі таксама вочы працёрлі і ахнулі ад здзіўлення, ой як хацелася. Асабліва пасля чарговых келіхаў горкай.

– Чакай, матуля! – сказаў сам сабе Жменькін. – Еду! Зачакалася ты, родная!

Легкавушак каля універмага стаяла багата, адна за другую прыгажэйшыя. Паколькі разявак таксама не менш, неўзабаве Жменькін газаваў па шырокай вуліцы, спрытна аблінаючы грузавікі і розныя там «Запарожцы».

– Еду! – радасна ляпнуў па абаранцы рукамі Жменькін, і ад пачуцця, што нарэшце ён абрацуе сваю матулю, зноў на брыво ўселася сляза. – На «Фордзе»! Страчай, матуля!

Не паспей Жменькін зацягнуць песню – настрой такі, што без яе аніяк! – калі недзе паблізу зарыпелі-завішчэлі тармазы, пачуўся піск гумы, трэск... і ён адчуў, што прыехаў. «Форд» стаяў, як укананы. Заглох. А перад ім, падставіўшы «вока», знерухомеў «Мерседэс», з якога нетаропка вылезлі трох хлопцы – круглыя, адразу змікіціў Жменькін і спалохаўся – і накіраваліся да яго. Адзін з іх моўкі, перамінаючы на губах доўгую, як аловак, цыгарку, працягнуў Жменькіну ключы і абыякава, але цвёрда, непахісна сказаў:

– Трымай. Ага. Праз трох дні на гэтым месцы... Ты ўсё зразумеў, мікроб? Не адрамантуюеш нашу тачку – твая справа. А цяпер вылазь. Вылазь, вылазь!

Жменькін пэўны час стаяў на ватных нагах, нават адчуў, што хістаецца, хоць ветру не было. Круглыя хлопцы селі ў «Форд», пакіравалі, не азіраючыся, сваёй дарогай. Жменькін жа сеў у «Мерседэс», той лёгка завёўся. Жменькін абрадаваўся: «Фару разбіў... Падумаеш! І бок трошкі памяў. Было б з чаго

сыр-бор пачынаць. Дробязі. Едзе – і добра. Ага, так я вам і адрамантую. Чакайце!»

Ад'ехаўшы крыху ад месца аварыі, Жменькін убачыў, што круглыя хлопцаў затрымалі даішнікі. «Аператыўна працуюць. Малайцы!» – пахваліў ён міліцыянераў, а сам звярнуў у завулак – адсюль бліжэй да Чамяроўкі.

Праспаўшыся, Жменькін ляжаў на мяккім матулінім ложку і думаў, што рабіць яму з гэтым «Мерседэсам».

ІДЭЯ!

У кватэры пісьменніка Барханава познім вечарам затрэнікаў тэлефон.

– Калі Шапкін – мяне няма! – шалёна замахаў на аппарат пісьменнік. – Зноў, як і ранічай, вершамі замучыць! Чуеш, кабета? Няма, няма!

Але ж Шапкін прадугледзеў, што пісьменнік Барханаў можа замахаць рукамі на тэлефон і папрасіць жонку, каб тая сказала, што гаспадара няма, таму падрабіў голас. Жонка Барханава, нічога не падазраючы, паклікала мужа, які ўжо зашыўся недзе на ўсялікі выпадак у куток:

– Да не Шапкін. Падыходзь, падыходзь, не бойся.

Барханаў ажно прысеў, калі з ім загаварыў Шапкін.

– Сёння, пасля того, як чытаў вам тыя пятнаццаць вершаў ранічай, напісаў яшчэ сем! – падкрэсліваючы, што ён не абы-хто, а самы што ні на ёсць перадавік у паэтычным цэху, любога, нават прафесіянала за пояс заткне, затрубіў Шапкін. – Слухаецце, Юр'евіч? «Касіў сёння я на лузе, поўз жучок на мокрым пузе...»

– Пачакайце, – сабраўшыся, нарэшце, крыху апрыгомніеў Барханаў. – А вершы колькі старонак займаюць?

– Колькі? Зараз, зараз... Амаль дваццаць!

– Вы іх мне, калі ласка, усе адразу прачытайце, без антрактаў і каментарыяў,— папрасіў Барханаў.— Я іх тады лепш успрымаю...

– Згодна! – кіўнуў недзе на другім баку провада задаволены Шапкін і пачаў чытаць...

Барханаў асцярожна паклаў трубку каля тэлефоннага апарата і моўчкі падсеў да тэлевізара — якраз пачыналіся «Навіны», яго любімая перадача. Як і кожнага, дарэчы, нармальнага чалавека.

Праз некалькі хвілін ён падышоў да тэлефона, паднёс да вуха трубку. Шапкін усё яшчэ чытаў, і рабіў гэта ён надзвычай эмачыянальна, узноўла, быццам стаяў на сцэне перад шматлікай аўдыторыяй і тая натхняла яго.

У гэтых вечар у Барханава нарадзілася ідэя: набыць у краме доўгі шнур. Тады не страшна будзе — няхай чытаюць яму па тэлефоне хоць і раманы, ад слухання якіх ён пакуль адбіваецца, але вось-вось, адчувае, дрогне, зломіцца. Іх, як і вершы, апавяданні, п'есы можна будзе слухаць тады на кухні, перад тэлевізарам, на балконе, у ложку і нават у туалете. Усюды. Хапіла б шнур.

ЭХ, ПЕРАБРАЎ!..

Усё часцей і часцей Пятрунчык думаў-гадаў, як падлабуніцца да начальніка аддзела Сідорчыка. Трэба. И неадкладна. Прычына на тое была самая што ні ёсць важная і надзённая — пачаў заўважаць падначаленых, што той у апошні час быццам бы чамусьці глядзіць на яго ваўчанём, укусіць гатовы. Таму Пятрунчык скроб за вухам, разважаючы: «Што ж магло здарыцца? Якая муха яго цапнула? Няйнайчай яны, непажаданыя, замаячылі на гарызонце, то ўжо і пачаў патроху сартаваць людзей... мяне, значыць, адрынуў... на сметнік...

Бач, бач, касавурыцца, бышцам я яму калі дулю паказаў. З'есці гатовы. І сажрэ, чаго добраға!»

Але як падкащица да Сідорчыка, як падтачыць контакты – Пятрунчык не ведаў. Абручы, здаецца, вось-вось на галаве палопаюцца, а прыдумаць што вартае – ну ніяк! Хоць плач. Існуе ж гэтая чортава субардынацыя, не скажаш, змахнуўшы капялюш: «А вось ён і я! Прывітанне, стары! Як нашае нічога?»

Не, што не кажыце, а для такога важнага візіту патрэбна і важная прычына. Пятрунчык торгаўся, мітусіўся, лыпаў вачыма: «Думай, думай, Пятрунчык! Іначай загрыміш ты, адчуваю, на біржу працы, усучаць табе мяглу».

І ён, здаецца, дадумаўся.

Якраз жа ўчора Пятрунчык выпадкова сутыкнуўся на гарадской вуліцы з шэфам – той не ішоў, а плыў: шэф быў пад добрым шафэ. Недзе, бачыце, добрانька клюнуў, няйначай на дурніцу, і Пятрунчык задаволена пацёр далонямі: што, калі гэта скарыстаць, га-а? Прыйдумаў! А ён і помніць не будзе...

Назаўтра раніцай Пятрунчык асцярожна паляпаў у дзвёры начальніка аддзела.

– Заходзьце! – пачуў ён добразычлівы голас Сідорчыка. – Заходзьце, заходзьце! Калі ласка!

Ад такой ветлівасці Пятрунчык ажно разгубіўся. Ён пацёрся яшчэ трохі ў парозе і патупаў да стала Сідорчыка, які свяціўся, бы лямпачка. Не скажаш, што ўчора піў горкую. Але ж было...

– Слухаю вас, таварыш Пятрунчык, – ступіў насустрach Сідорчык, моцна паціснуў падначаленаму далонь, што таго зноў здзівіла і ўразіла. – З чым, так сказаць, да мяне? Што хвалюе? Што турбуе-непакоіць? Слухаю!

– Я... я... – зашамкаў ротам, бы рыбіна на беразе, Пятрунчык, – вам доўг прынёс. Доўг... гэта самае... так-так... капейка ў капейку... роўна пяцьдзесят тысяч...

І Пятрунчык паклаў на стол грошы адной паперкай.

– Доўг? Які? – насцярожана і здзіўлена паглядзеў на падначаленага Сідорчыка.– Прабач, нешта не прыгадаю...

– Учора... ага... мне пазычылі... можа і не помніце... усялякае можа быць... стаміліся, можа, на працы... Ага... Дзякую вам, Павел Яўменавіч, – затрос рэдзенъкай бародкай Пятрунчык.– Вы мяне і маю сям'ю, можа, ад смерці ўратавалі... На хлеб далі... Дзецы есці хацелі... ага... Есці хацелі... дзецы...

– А я не помню.

– Было, было! – апантана замахаў на Сідорчыка Пятрунчык. – Было! Каб не вы ... дзецы б з голаду... ага.

– Дзіўна ўсё гэта, – развёў рукамі Сідорчык, сумна ўсміхнуўся.– У мяне ж быццам і грошай не было. Пісь, таварыш Сідорчык, трэба паменей. Што скажаш, Пятрунчык? Харош я быў?

Пятрунчык вінавата, быццам гэта ён учора быў п'яны, апусціў галаву і кіўнуў.

– Вось і я так гавару, – пагадзіўся Сідорчык. – Д'ябал паблытаў. – Ён дужа ўжо неяк па-сяброўску мякка паклаў яму руку на плячо, выдыхнуў: – Пакідаю я вас, Пятрунчык. Учора вось банкецік быў... новую пасаду, так сказаць, абмылі трошкі. Пераходжу ў іншае бюро, на іншае прадпрыемства. А калі... калі грошы зноў табе спатрэбяцца, то заходзь... пазычу. Тым больш, што аддаеш ты акуратна, вельмі хутка. Заходзь, Пятрунчык. Звяртайся.

Пятрунчык жа стаяў, нібы праглынуўшы мячык, баючыся паварушыцца. А вочы свідравалі касцюм Сідорчыка, тое месца, дзе ён скаваў апошнія ягоныя грошы.

«Эх, перабраў!..» – нарэшце выдыхнуў Пятрунчык і паглядзеў на дзвёры.

ЗАБАСТОЎКА

Хмыкін, прытупаўшы познім вечарам дахаты, плюхнуўся ў крэсла, выщер насоўкай твар і мовіў урачыста-стомленым голасам да жонкі, якая выглянула з кухні з перакінутым цераз плячо ручніком:

– Бастуем, Маша!

– Ды ведаю, ведаю,— без асаблівай радасці чамусыці зрэагавала жонка, што крыху насцярожыла Хмыкіна. – Сёння, даражэнкі, будзеш усухамятку есці – пакуль пехам датэпала з работы, дык гатаваць няма ні сіл, ні часу. І заўтра, кажаш, вашы трамвайны не выедуць на маршруты?

– І заўтра, і заўтра, Маша! Баставаць дык баставаць! «Наш паравоз вперёд летит...» Уяўляеш, калі даб'емся свайго – больш за нейкіх там міністраў атрымліваць будзем, га?! Гульні вартая свечак.

– І ты зноў, канешне, у сваёй дыспетчарскай увесь дзень кіснуць будзеш? – падазрона глянула на Хмыкіна жонка. – І на дачы – усё прападае. Так?

– Памідоры, кабачкі – потым, Маша. Гэта на закусь. А пакуль на першым плане – справы дзяржаўнай важнасці, можна сказаць. Бастуем! А штаб павінен працаваць. Я абраны ў штаб забастоўкі.

– Сядзі ў штабе, клопат такі! Але заўтра трэба мне на гадзіну раней устаць, каб на работу не спазніцца. Так што сняданкам цябе накарміць не магу. Варыще самі ў сваім штабе крупнік.

– Дык як-небудзь...— пазяхнуў Хмыкін.— Пераб'ёмся. Ахвяруем, так сказаць, сняданкам дзеля будучага...

Раптам патухла свягло.

– Што яшчэ за жартачкі?— незадаволена хмыкнуў Хмыкін.

Свягло не было мо з паўгадзіны – і не толькі ў Хмыкіных, - не свяціліся вокны ва ўсіх дамах мікрараёна. І Хмыкін не

выгрымаў, запаліў свечку, паднёс да тэлефона, каб пазваніць дзяжурным электрыкам і падсыпаць перцу, але аппарат маўчай.

– Да каб вам тлумна зрабілася! – вылаяўся Хмыкін і патупаў да суседа Цёмкіна.

Цёмкін адчыніў на стук дзвёры, паднёс запалку да твару Хмыкіна, буркнуў:

– А, гэта ты, забастоўшчык!

– Я. Пазваніць дай. Футбол пачынаеца, а яны там нешта доўга чухаюцца, электрыкі.

– Не працуе тэлефон. Усе, відаць, бастуюць. Як і ты. Зайтра і радыё слухаць не будзм. Зяць мой сказаў. Таксама збіраюцца баставаць. А няго ж! Два дыпломы мае, мазгі паўжыцца сушыў, не тое што ты, невук, а зарабляе ўсяго восемсот тысяч рублёў, хоць і галоўным рэдактарам працуе. Парадачкі, га-а! Каму і баставаць, дык такім неталентам, як мой зяць. Усё ў цябе?

– Ага, – ацаніўшы сітуацыю, Хмыкін задумліва пашкраб за вухам. – Спаць пайду, раз такое дзела.

Назаўтра Хмыкін таксама вярнуўся позна. Жонка была ў ложку.

– Пасунься, – загадаў ён.

– Сёння нельга, – колкім голасам адказала жонка. – Наша «Ліга жанчын» таксама аб'явіла забастоўку. Хопіць пехам хадзіць і без «Трапіканкі» сядзець.

– Да каб вам!.. – вылаяўся Хмыкін і пацёгся да лежака ў зале.

КАМ ПРАМ ІС

Рабочы Хапун украй на заводзе нейкую рэч. У апошні час ён нярэдка так робіць – валачэ ўсё, што прывабіць вока, і, па яго меркаваннях, цягне на добрую капейчыну. Потым у суботу і нядзелю сядзіць на аўтарынку – гандлюе. Аднойчы нешта

нават прадаў самому начальніку цэха. Той зрабіў выгляд, што не пазнаў Хапуна.

Як і заўсёды, Хапун данёс тую рэч да паркана, перакінуў на другі бок, яна гэхнула так, быццам упаў з неба метэарыт, а тады пералез і сам.

– Вось і папаўся! – шчасліва глядзеў на Хапуна міліцыянер і ўсміхаўся, яго ж напарнік трymаў рукі напярэймы – каб не даў латагы злодзей. – Што ж, пайшлі ў аддзел. Бяры сваю рэч і тупай за намі.

– Цяпер нясіце вы, – спакойна сказаў Хапун. – Я сваё пранёс.

Міліцыянеры пераглянуліся, і малодшы сяржант кіўнуў радавому:

– Нясі, Мамонька.

Мамонька абхапіў тую рэч рукамі, нібы абцугі цвік, але і з месца не скрануў. Бездапаможна глянуў на малодшага сяржанта. Той зразумеў яго з паўслова: яны абхапілі рэч удваіх, але таксама не маглі падняць.

– Дык што, не панясеш? – зноў паглядзеў на Хапуна сяржант.

– Не панясу. Я сваё пранёс. Вам трэба – нясіце.

Міліцыянеры пераглянуліся.

– Добра, – сказаў малодшы сяржант, – давай пойдзем на кампраміс. Ты нясі сваю рэч, куды і нёс, а мы пойдзем, куды ішлі. Згодны?

– А як жа! – усміхнуўся Хапун, падхапіў адной рукой тую рэч і пакандыбай дадому.

ЗМЕСТ

Мой рай зямны

Апавяданні

Дзень шахцёра

Дурная баба

Трое на адзін піражок

Пра Ганніна жыщё і маўзалей

Так і жывём, брат...

Адаптацыя

Пра Кольку, курьшу і бабку Антосю

Слуп

Бубен

Макар і дарога

Дым на лесвічнай пляцоўцы

Едзе сена на калёсах...

Кароткія былы

Кассё

Мех бульбы

Хлапчынка

Батоны

Сабраныя ягады

Певень

Блінцы

Тонька

Вахшёр Сцяпанашуна

Торт

Муха

Сямейны эцюд

Склеп

Драматургія

Добрае стаўленне да сабакі (п'еса-маналог)

Гарадскі дзед (радыёп'еса)

Сітуацыі

Маладыя

Няўдалая назва

I не карыстаўся

Агарод зарос

Маці

Каша

Лянівы сын

Не ўспомніў

Пахудзееш!

Няма дурняў

Каму як

Немаўляткам

Як сон знайшлі

Задзіры

Добрае пісьмо

Непаслухмянае мыла

Канфуз

Пісьмо

Дыктант

Міхаська – сусед генерала

Мастак

Сакратарка

Гумарэскі

Паўкачана капусты

Сеанс кахання

Крутыя хлопцы

Ідэя!

Эх, перабраў!..

Забастоўка

Кампраміс

© Інтэрнэт-версія: Камунікат.org, 2010 год

© PDF: Камунікат.org, 2010 год